

Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Координаційне бюро з кримінології та кримінально-виконавчого
права Національної академії правових наук України
Рада громадського контролю при Державному бюро розслідувань
Кафедра кримінально-правової політики НЮУ
імені Ярослава Мудрого

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

«АНТИКРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: У ПОШУКАХ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ»

(частина 1)

**(м. Харків,
23 грудня 2025 р.)**

Міністерство освіти і науки України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Координаційне бюро з кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії правових наук України
Рада громадського контролю при Державному бюро розслідувань
Кафедра кримінально-правової політики НЮУ імені Ярослава Мудрого

«Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі»

Збірник матеріалів

Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Харків, 18 грудня 2025 р.)

(Частина 1)

Харків
«Юрайт»
2026

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Гетьман Анатолій Павлович – ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України;

Головкін Богдан Миколайович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

Таволжанський Олексій Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент

Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі:

А 72 збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 18 грудня 2025 р.) (Частина 1). Харків: Юрайт, 2026. 228 с.

ISBN 978-617-7450-32-9

*Матеріали викладено в авторській редакції з незначною коректурою.
Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей,
що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування,
несуть автори.*

Зміст

<u><i>Гетьман А.П.</i></u>	<i>Вступне слово</i>	7
<u><i>Цивінський О.</i></u>	<i>Вступне слово</i>	10
<u><i>Буднік А.С.</i></u>	Оперативний профайлінг як інструмент раннього виявлення СБУ загроз у системі антикримінальної політики України	11
<u><i>Ваняччук В.В.</i></u>	Сутність доказової діяльності суду в кримінальному провадженні	17
<u><i>Василевич В.В.</i></u>	Кримінологічна безпека в умовах воєнного стану	23
<u><i>Тичина Д.М.</i></u>	Окремі питання удосконалення та посилення кримінальної відповідальності за домашнє насильство (ст. 126 ¹ КК України)	29
<u><i>Дрозд О.Ю.</i></u>	Напрями підвищення ефективності діяльності Бюро економічної безпеки України з протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави	35
<u><i>Арешонков В.В.</i></u>	Питання кваліфікації корупційного підкупу, поєднаного з перешкоджанням законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань: аналіз судової практики	45
<u><i>Мовчан Р.О.</i></u>	Послідовність як виклик для антикримінальної політики України	56

<u>Іващенко С.М.</u>	Прогнозування криміногенних ризиків у	62
<u>Лисяк Д.Д.</u>	секторі оборони України: правові інструменти та аналітичні підходи	
<u>Карчевський М.В.</u>	Оцінка протидії злочинності в Україні на основі статистичних даних про облік кримінальних правопорушень за видами економічної діяльності	68
<u>Костенко О.М.</u>	До концепції причини і умов, що породжують кримінальні правопорушення (злочини)	78
<u>Коваленко Л.П.</u>	Координація зусиль органів	82
<u>Поправко А.С.</u>	правопорядку у боротьбі зі злочинністю у період воєнного стану	
<u>Крапивін Є.О.</u>	(Анти)кримінальна політика: аналіз змісту євроінтеграційних зобов'язань	86
<u>Кулик О.Г.</u>	Встановлення трансформаційних процесів в сфері кримінальної протиправності	90
<u>Кулик К.Д.</u>	Незалежність та інституційна спроможність антикорупційних органів як запорука успішної протидії корупції в Україні	99
<u>Левченко Ю.О.</u>	Запобігання підробленню документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців	103
<u>Луценко Ю.В.</u>	Трансформація транснаціональної злочинності в умовах воєнного стану та її вплив на Державну безпеку України	109

<u>Лунгу Д.І.</u>	Вплив рівня фізичної підготовленості правоохоронців на якість координації дій під час спеціальних операцій	116
<u>Мацак В.В.</u>	До визначення поняття тактики виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації	119
<u>Малетова О. С.</u>	Організаційна трансформація правоохоронних систем: від ієрархії до мережевої координації	123
<u>Мельниченко В.С.</u>	Прогнозування тенденцій злочинності під час воєнного стану у прифронтових регіонах України	127
<u>Некрасов В.</u>	Творче руйнування як інституційна основа антикримінальної політики в умовах агресивного середовища	131
<u>Оболенцев В.Ф.</u>	Особливості латентної злочинності в умовах повномасштабної агресії РФ в Україну	135
<u>Осадча А.С.</u>	Катування в умовах російської агресії проти України: міжнародно-правові та національні аспекти відповідальності	138
<u>Радзієвський Ю.Є.</u>	Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю	145
<u>Рибинський Є.І.</u>	Врахування досвіду країн НАТО при формуванні моделі контррозвідального захисту національних інтересів України	149

<u>Сметаніна Н.В.</u>	Прогнозування антитерористичних заходів в умовах воєнного стану	152
<u>Сущенко В.М.</u>	До проблеми «Антикримінальна політика держави: зміст і форми» (тези)	157
<u>Таволжанський О.В.</u>	Посилення діалогу між державою та бізнес-спільнотою в контексті запобігання корупції у приватному секторі	162
<u>Трофименко Р.В.</u>	Щодо базових аспектів формування законодавства про органи правопорядку	168
<u>Туляков В.</u>	Віктимологічна політика в постконфліктних суспільствах	183
<u>Федчак І.А.</u>	Щодо формування стратегії розвитку проактивної діяльності в у протидії злочинності на середньостроковий період: проактивний підхід	196
<u>Харитонов С.О.</u>	Кримінально-правова політика України в умовах війни	201
<u>Хавронюк М.І.</u>	Законодавча основа стратегічного планування протидії злочинності	205
<u>Шакун В.І.</u>	Кримінологічні ризики в кримінальному законодавстві України	212
<u>Шевчук В.М.</u>	Формування оптимальної моделі та стратегії протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів	221

Гетьман А.П.,

доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Вітальне слово.

**Шановні учасники Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі»!**

У науковій спільноті державна політика у сфері боротьби зі злочинністю іменується по різному: кримінальна політика, політика боротьби зі злочинністю, політика протидії злочинності, політика попередження (превенції) злочинності та ін. Виходячи із змісту і спрямованості цього виду діяльності держави є підстави вживати термін «антикримінальна політика», яким позначається принципи, стандарти й механізми зниження рівня злочинності і недопущення вчинення кримінальних правопорушень, а також забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності, виправлення і ресоціалізація засуджених та захист інтересів потерпілих.

Антикримінальна політика України повинна враховувати стандарти й норми ООН у сфері попередження злочинності і кримінального правосуддя, розроблятися на основі надійних статистичних даних та спрямовуватися на обмеження й усунення факторів злочинності, що призведе до зниження рівня злочинності в Україні та убезпечення громадян від протиправних посягань.

Одним із семи завдань, поставлених у 2022 р. Європейською Комісією перед Україною для набуття статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу (2022 р.) було схвалення комплексного стратегічного плану реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України. На виконання цього завдання, 11 травня 2023 р. Указом Президента України № 273 схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 рр (далі – КСП). Серед стратегічних напрямів реформування органів правопорядку визначено послідовну кримінальну політику, пріоритетом якої є запобігання злочинності

та забезпечення інтересів потерпілого. На виконання КСП розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 р. № 273 затверджено План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони на 2023-2027 рр. 23.08.2024 р.

У цих документах передбачено основні напрями формування й реалізації державної кримінальної політики, зокрема:

- розроблення й ухвалення профільних законів у сфері протидії злочинності;
- запровадження стратегічного планування у сфері кримінальної політики, що визначатиме міжгалузеві, галузеві та інституційні заходи протидії злочинності;
- розроблення концепції державної політики протидії злочинності та Національного плану із запобігання (превенції) злочинності, розрахованого на три роки, з урахуванням мети поступової адаптації законодавства України до права (acquis) Європейського Союзу;
- розроблення й прийняття щорічних регіональних та місцевих програм запобігання (превенції) злочинності, що визначають пріоритети впливу на злочинність залежно від її стану, структури, динаміки і тенденцій;
- утворення міжвідомчої Координаційної ради з питань реалізації політики запобігання (превенції) злочинності;
- запровадження системи оцінювання загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (SOCTA Україна);
- реформування системи кримінальної статистики та використання альтернативних джерел інформації про стан злочинності в державі, зокрема результатів періодичних соціологічних опитувань населення;
- забезпечення обов'язкового проведення кримінологічної експертизи проєктів законів про внесення змін до кримінального, кримінального процесуального та суміжного законодавства України;
- удосконалення механізмів координації у сфері кримінальної юстиції та розвиток державно-приватного партнерства з питань протидії злочинності.

Під егідою Офісу Генерального прокурора міжвідомчою робочою групою здійснюється розроблення правових і програмних засад антикримінальної політики України на трирічний період. Ведеться робота над розробленням проектів законів «Про основи державної політики у сфері протидії злочинності», «Про кримінальну статистику» та ін. Нещодавно презентовано результати Першого загальнонаціонального дослідження рівня злочинності в Україні та громадської думки щодо правопорушень, діяльності органів і системи правосуддя», яке продемонструвало, що стан і тенденції поширення злочинності в нашій державі навіть під час війни в цілому відповідають загальному тренду поширення злочинності в ЄС. Для формування ефективної антикримінальної політики необхідна колаборація правоохоронців, науковців, адвокатів, суддів, експертів аналітичних і науково-дослідних установ, представників міжнародних організацій. У цій сфері міждисциплінарних знань накопичилося багато проблем, вирішення яких роками відкладалося на потім. Настав час розпочати обговорення складних питань формування нової антикримінальної політики України, і сьогоднішня конференція буде гідною площадкою для публічної дискусії.

Користуючись нагодою, висловлюю слова щирої вдячності за участь у конференції представникам Офісу Генерального прокурора, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Національної поліції, а також провідним науковцям Національного університету «Києво-Могилянська академія», Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної академії внутрішніх справ, Університету Короля Данила, Інституту служби безпеки України НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Інституту держави і права ім. В.М. Корецького, Сумського державного університету, Національного університету «Одеська юридична академія» та багатьох інших закладів вищої освіти.

Бажаю спікерам і учасникам Всеукраїнської науково-практичної конференції плідної дискусії, вироблення консолідованої позиції щодо цілей, моделі, пріоритетів та напрямів формування антикримінальної політики України.

Шановні колеги, учасники конференції!

Радий сьогодні звернутися до вас. Питання, які ви винесли на обговорення, важливі не лише для фахової спільноти. Вони формують те правове середовище, у якому працюють державні інституції бізнес і громадяни.

Для Бюро економічної безпеки розвиток сучасної кримінальної політики має практичний вимір. Наша робота ґрунтується на аналітичних підходах, оцінці ризиків, цифрових інструментах та проактивному виявленні схем – саме на тих принципах, що сьогодні обговорюватимуться на цьому професійному майданчику. Ми добре розуміємо – якість правового регулювання, аналітика, узгодженість між державними інституціями та науковий підхід визначають наскільки успішно ми можемо виконувати свої завдання, зокрема у сфері економічної безпеки. Тому такі заходи, як ваша конференція, мають особливу цінність. Вони дозволяють об'єднати фаховий досвід, подивитися на проблеми дещо ширше і знайти рішення, які можна реально застосувати на практиці.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого традиційно є одним із центрів формування якісних правових підходів, я вдячний за можливість бути частиною цієї професійної дискусії.

Дякую організаторам за запрошення і дякую всім учасникам – за ваш внесок у розвиток правової системи.

Бажаю змістовних обговорень і практичних результатів!

З повагою – Директор Бюро економічної безпеки України **Олександр Цивінський**.

ОПЕРАТИВНИЙ ПРОФАЙЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РАННЬОГО ВИЯВЛЕННЯ СБУ ЗАГРОЗ У СИСТЕМІ АНТИКРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Сучасний етап забезпечення національної безпеки України характеризується експоненційним зростанням обсягу гібридних загроз. Спектр викликів, що стоять перед Службою безпеки України (далі – СБУ), виходить далеко за межі традиційної злочинності, охоплюючи розвідувально-підривну діяльність іноземних спецслужб, терористичні прояви, кіберзагрози та спроби дестабілізації конституційного ладу. Така ситуація зумовлює критичну необхідність якісної трансформації підходів до оперативно-розшукової (далі – ОРД) та контррозвідувальної діяльності (далі – КРД), вимагаючи переходу від реактивної моделі реагування до проактивного виявлення латентних ризиків.

Враховуючи стратегічні пріоритети розвитку СБУ на 2025–2030 роки, які визначають курс на впровадження ризик-орієнтованих методів та новітніх технологічних рішень в оперативну діяльність [1], особливої актуальності набуває пошук інструментів, здатних ідентифікувати загрозу на етапі її формування (умислу). Одним із таких перспективних напрямів є адаптація методології профайлінгу до потреб спецслужби.

Незважаючи на значний світовий досвід (зокрема ФБР США) та наявність вітчизняних досліджень (Л. Катеринюк, Ю. Дмитрик, М. Дідковська-Бідюк та ін.), у діяльності українських органів правопорядку існує низка прогалин: по-перше, відсутнє єдине доктринальне розуміння профайлінгу в контексті державної безпеки; по-друге, класичні криміналістичні методики орієнтовані переважно на ретроспективний аналіз вже вчинених загальнокримінальних злочинів, що не повною мірою відповідає превентивній суті роботи контррозвідки та захисту національної державності; по-третє, критичною є відсутність чітких механізмів імплементації профайлінгу в КРД та ОРД.

З метою подолання зазначеної методологічної невизначеності та адаптації інструментарію до специфіки роботи СБУ, нами пропонується введення в науковий обіг та практичну діяльність нового поняття – «оперативний профайлінг».

На відміну від традиційного кримінологічного профайлінгу, який є реактивним методом і відповідає на питання «Хто скоїв злочин?» (реконструкція минулого), оперативний профайлінг у діяльності СБУ має чітко виражену проактивну (превентивну) спрямованість. Його ключове завдання – відповісти на питання: «Чи становить особа потенційну загрозу національній безпеці?» та «Який її справжній намір?».

У ході дослідження питання нами було виділено три рівні розуміння цього феномену в контексті спецслужби:

1. Стислий (орієнтувальний) – як спеціалізована психодіагностична методика для експрес-оцінки поведінкових патернів об'єктів оперативного інтересу;

2. Розширений (оперативно-тактичний) – як оперативно-аналітична діяльність із верифікації повідомлень та прогнозування деструктивної поведінки осіб, причетних до розвідувальної чи терористичної діяльності;

3. Комплексний (теоретико-методологічний) – як інтегративна методологія на перетині оперативно-розшукової психології, контррозвідувального режиму та інформаційно-аналітичної роботи.

Спираючись на комплексний підхід, пропонуємо наступну дефініцію: оперативний профайлінг – це інтегративна система спеціалізованих психологічних, кримінологічних та інформаційно-аналітичних методик, що застосовуються суб'єктами оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності, які наділені спеціальними знаннями в галузі біхевіоральних наук та діагностики нещирості, з метою проактивної ідентифікації осіб, які становлять оперативний інтерес, та прогнозування їхньої потенційно деструктивної поведінки в контексті забезпечення національної безпеки.

Структурно-функціональний зміст оперативного профайлінгу в СБУ формують три ключові компоненти, адаптовані до умов оперативної роботи:

– оперативна психодіагностика та біхевіоральний аналіз. Цей блок базується на вимірі індивідуально-психологічних особливостей особистості через моніторинг зовнішніх проявів (кінесика, міміка, пантоміміка). Оперативний співробітник здійснює оцінку психотипу та виявляє неконгруентність (невідповідність) між вербальною та невербальною поведінкою, що критично важливо, наприклад, при візуальному спостереженні за особами, підозрюваними у шпигунстві або підготовці диверсій, для виявлення ознак хвилювання чи контролю поведінки. У фокусі аналізу перебувають біхевіоральні патерни у відповідності до ситуації, а також виявлення неконгруентності (неузгодженості) між вербальною та невербальною комунікацією [2, с. 188];

– діагностика нещирості (безіструментальна детекція брехні). Функціональне ядро методу, що передбачає верифікацію повідомлень без використання поліграфа. Аналізу підлягають вербальні конструкції (лінгвістичний аналіз), паравербальні ознаки та неконтрольовані психосоматичні реакції [2, с. 191; 3, с. 84-85, 95-96, 98-99; 4, с. 87]. Цей інструмент є незамінним під час оперативних опитувань, фільтраційних заходів та роботи з джерелами інформації, дозволяючи ідентифікувати спроби дезінформації;

– інформаційно-аналітичний (дистанційний) профайлінг. В умовах гібридної війни цей компонент набуває стратегічного значення. Він включає методики оцінювання інформації з відкритих джерел (OSINT), соціальних мереж та цифрових слідів для формування психологічного портрета особи, виявлення її зв'язків, ідеологічних установок та вразливостей. Це дозволяє виявляти потенційних колаборантів, агентів впливу та вербувальні підходи ворожих спецслужб дистанційно [5, с. 482].

Важливим аспектом впровадження запропонованої концепції є її правова легітимізація. Інструментарій профайлінгу органічно імплементується через існуючі інститути КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»:

– здійснення візуального спостереження (ст. 269 КПК) дозволяє фіксувати поведінкові маркери загроз у публічному просторі та на об'єктах критичної інфраструктури [4, с. 84; 6];

– залучення спеціаліста (ст. 266 КПК) уможлиблює використання фахівців-профайлерів для аналізу матеріалів НСРД та консультування оперативних підрозділів [7].

– результати профайлінгу, маючи орієнтувальне значення, слугують підґрунтям для висунення обґрунтованих контррозвідувальних версій, звуження кола підозрюваних та планування подальших заходів [2, с. 189; 8, с. 531; 9, с. 327].

Тактичне значення оперативного профайлінгу для СБУ полягає у зміщенні фокусу на превенцію. Метод дозволяє: у контррозвідці прогнозувати поведінку фігурантів розробок, моделювати їхні дії та виявляти ознаки прихованої ворожої діяльності; у боротьбі з тероризмом – ідентифікувати осіб з підозрілою поведінкою у місцях масового скупчення людей (транспортний профайлінг) та на об'єктах критичної інфраструктури [3, с. 9, 214]; у кадровій безпеці – здійснювати кадровий профайлінг для виявлення факторів ризику, нелояльності та запобігання проникненню ворожої агентури в органи державної влади та саму спецслужбу (інсайдерські загрози) [4, с. 86].

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що інтеграція оперативного профайлінгу в систему діяльності СБУ є необхідним кроком для модернізації безпекового сектору держави.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати: оперативний профайлінг у контексті діяльності Служби безпеки України є новою науковою категорією, що виокремлюється завдяки своїй превентивній та прогностичній спрямованості. На відміну від класичних методів розслідування, він базується на інтегративному біхевіоральному аналізі та використанні спеціальних психологічних методик, що дозволяє мінімізувати загрози національній безпеці, виявляти ворожі наміри та нейтралізувати ризики на ранніх стадіях ще до моменту настання тяжких наслідків.

Впровадження цієї методології забезпечить наукове підґрунтя для прийняття стратегічних управлінських рішень, посилить інформаційно-аналітичну складову та підвищить загальну спроможність СБУ у протидії сучасним гібридним викликам.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку Служби безпеки України на 2025-2030 роки: наказ ЦУ СБУ від 07.04.2025.
2. Телійчук В. Г., Зінченко С. С. Щодо застосування профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України. Юридичний бюлетень. 2020. № 12. С. 184–193. URL: <https://doi.org/10.32850/lb2414-4207.2020.12.25> (дата звернення: 29.11.2025).
3. Руть Ю. В., Мартинова Т. О. Психологія профайлінгу: навч. посіб. ДП Вид. дім Персонал, 2018. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/psih_profailingu.pdf (дата звернення: 29.11.2025).
4. Тихоненко О. О. Проблематика профайлінгу в межах управління державною безпекою. Право та державне управління. 2020. № 3. С. 82–89. URL: <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.3.12> (дата звернення: 13.11.2024).
5. Цехан Д. М., Мурашко А. С. Використання соціальних медіа для вирішення ідентифікаційних завдань під час виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із державною зрадою. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 481–483. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/119> (дата звернення: 29.11.2025).
6. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Наказ Ген. прокуратури України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 13.07.2025).

7. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII : станом на 9 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 04.05.2025).

8. Білецький В. О., Матняк В. М. Профайлінг як превентивна технологія у запобіганні злочинам на державному кордоні України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 10. С. 531–533. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/129> (дата звернення: 29.11.2025).

9. Корольов В. Застосування профайлінгу на державному кордоні України. Підприємство, господарство і право. 2019. № 3. С. 327–330. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/62.pdf> (дата звернення: 06.11.2024).

Вапнярчук В. В.

доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**СУТНІСТЬ ДОКАЗОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Розуміння суду в процесі кримінального процесуального доказування як його суб'єкта (саме ця позиція була нами висловлена й обґрунтована раніше в юридичній літературі [1, с. 160-168]) підтримується не всіма дослідниками цього питання. Висловлюється й протилежна точка зору, яка пояснюється:

- по-перше, іншим підходом до розуміння сутності кримінального процесуального доказування (зокрема, як діяльності спрямованої лише на встановлення винуватості певної особи у вчиненні злочину);
- по-друге, іншим ставленням до питань реалізації змагальної засади у кримінальному процесі та подальших перспектив його розвитку (прихильники цієї позиції вважають, що в змагальному процесі суд здійснює роль пасивного арбітра, який лише вирішує правовий спір, й таким чином доказування не здійснює);
- по-третє, відмінностями у визначенні цілей і завдань суду й кримінального провадження загалом.

Не вдаючись до критичного аналізу висловлених в науковій літературі думок з цього питання, спробуємо на основі вироблених наукою кримінального процесуального права теоретичних положень, шляхом аналізу чинного кримінального процесуального законодавства, що регламентує судові повноваження, а також правозастосовної практики висловити власне розуміння цієї проблеми.

На наше переконання, суд є суб'єктом доказування, оскільки, виходячи, в першу чергу з публічних інтересів вітчизняного кримінального процесу, здійснює як пізнавальну, так і обґрунтовальну доказову діяльність, спрямуванням якої є виконання кримінальної процесуальної функції – відправлення правосуддя. Однак, його участь в доказуванні досить специфічна та дещо відрізняється

від аналогічної діяльності інших суб'єктів доказування (в першу чергу інших державних органів).

Щодо доказування-пізнання. Виходячи з авторського розуміння сутності об'єктивної сторони кримінального процесуального доказування, змістом доказування-пізнання є діяльність суб'єкта доказування спрямована на з'ясування тезису доказування формування та дослідження як власної правової позиції, так і правової позиції інших суб'єктів [2, с. 108-112; 3, с. 169-172].

Здійснення судом доказування-пізнання на досудовому провадженні спостерігається в пізнавальній доказовій діяльності слідчого судді. Це відбувається шляхом вирішення слідчим суддею клопотань слідчого, прокурора про провадження слідчих (розшукових) дій, які зачіпають конституційні права і свободи особи (а також і розгляду питання про законність провадження таких слідчих (розшукових) дій без попереднього судового дозволу (ч. 3 ст. 233, ст. 250 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) [4])). Ряд судових повноважень на цій стадії процесу спрямовано також на створення певних умов, необхідних для ефективного проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, і які включають в себе елементи примусу, а тому потребують участі суду (слідчого судді) як гаранта їх законності. До таких, зокрема, відносяться: прийняття рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, й зокрема запобіжних заходів (глави 11-18 КПК).

Прийняттям рішень в рамках зазначених судових процедур і обмежується роль суду в пізнавальній доказовій діяльності слідчого судді на досудовому етапі кримінального провадження. Важливим моментом є те, що розглянуті повноваження суду стосуються визначеного законом кола процесуальних дій та ініціюються, як правило, суб'єктом, який здійснює кримінальне переслідування.

Таким чином, як впливає з викладеного, основним змістом судової діяльності на цій стадії процесу є перевірка законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод особи. Причетність же суду до доказової пізнавальної діяльності, зв'язаної з формуванням правової позиції суб'єктів доказування, є так би мовити побічним ефектом судово-контрольної діяльності,

обумовленим не стільки завданнями, що стоять перед судом на даному етапі провадження, скільки характером предмета судового розгляду.

Повноваженнями по здійсненню доказування-пізнання, спрямованими на формування власної правової позиції та правової позиції інших суб'єктів доказування, суд в більшій мірі наділений в судових стадіях кримінального судочинства, і в повній мірі – на етапі судового розгляду (з'ясування обставин і перевірки їх доказами). Елементами формування правової позиції є:

1) з'ясування тезису доказування суб'єктів доказування та висунення власного тезису доказування. В судовому засіданні це означає з'ясування судом сутності висунутого обвинувачення та відношення обвинуваченого до нього на початку судового розгляду кримінальної справи по суті. Відбувається це шляхом оголошення прокурором обвинувального акта (цивільним позивачем цивільного позову) та шляхом проголошення сторонами вступних промов;

2) формування доказової основи шляхом проходження наступних його етапів:

а) відшукування доказової інформації (фактичного джерела доказів). Відразу варто зауважити, що у зв'язку з виключним призначенням суду як органу правосуддя в його пізнавальній діяльності по формуванню доказової основи власної правової позиції під час судового розгляду, такий (початковий) етап відсутній. Це пояснюється тим, що він містить в собі елементи розшуку, який може мати місце лише в рамках здійснення інших кримінальних процесуальних функцій (обвинувачення і захисту), виконання яких покладено на сторони кримінального провадження. Тому не випадково, що така слідча (розшукова) дія, як обшук, яка за своїм характером та змістом є відшукуванням доказової інформації, не передбачена КПК, як така, що може бути проведена під час судового розгляду й повноваженнями по її проведенню суд не наділений;

б) сприйняття доказової інформації (формування процесуального джерела доказів) у судових стадіях відбувається в результаті безпосереднього дослідження сформованої і представлені певною стороною доказової основи її правової позиції (зокрема, при проведенні за ініціативою сторін або за власною ініціативою суду та за його участі в судовому засіданні різних судово-слідчих

та інших процесуальних дій з метою отримання доказів (приміром, допиту, пред'явлення для впізнання, дослідження (огляд) речових доказів чи документів, огляду на місці, залучення експерта);

в) процесуальне оформлення (фіксація) доказової інформації. Належними способами закріплення доказової інформації судом під час судового розгляду є: (а) її фіксація у журналі судового засідання (ст. 108 КПК); (б) на носії інформації, за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження (ст. 107 КПК);

3) дослідження власної правової позиції суб'єкта доказування та правової позиції інших суб'єктів. Дана форма прояву кримінального процесуального доказування включає в себе: перевірку та оцінку власного доказування суб'єктом та правової позиції інших суб'єктів:

а) перевірка власної правової позиції та правової позиції суб'єктів різних сторін судового розгляду здійснюється тим же шляхом й тими ж способами, що і їх формування. Наявність у суду права на активне формування доказової основи в кримінальному провадженні та її дослідження є характерною особливістю вітчизняної змагальності, яка зближує її з країнами континентальної системи права;

б) оцінка власної правової позиції та правової позиції інших суб'єктів доказування здійснюється судом у всіх видах судових проваджень і на кожній стадії кримінального процесу. Хоча межі й цілі такої оцінки в різних провадженнях і стадіях є відмінними.

Так, приміром, на досудовому розслідуванні в рамках судово-контрольних процедур суд (слідчий суддя) оцінює доказову діяльність суб'єктів, які беруть участь в цих процедурах, в першу чергу з позиції достатності проведеної ними доказової діяльності в результаті якої сформована певна доказова основа для висновків про законність і обґрунтованість процесуальних дій чи рішень або про наявність законних підстав для проведення необхідних слідчих (розшукових) дій чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження. При розгляді ж кримінальної справи по суті в суді першої інстанції суд здійснює таку оцінку всебічно, повно й неупереджено з точки зору належності, до-

пустимості, значущості, достовірності кожного доказу, який входить до доказової основи правової позиції як учасників судового розгляду так і власної, а сукупність доказів (тобто доказову основу загалом) з позиції їх достатності та взаємозв'язку (ст. 94 КПК).

Щодо доказування-обґрунтування. У публічно-змагальному кримінальному процесі, до якого належить і сучасний вітчизняний кримінальний процес, необхідність обґрунтування своїх правових позицій покладається на сторони. Однак, як свідчить аналіз норм чинного КПК, аналогічний обов'язок має й суд, який здійснює судовий розгляд. Цей обов'язок суду обумовлюється не його функціональним призначенням і процесуальним становищем, як це спостерігається у сторін, а обумовлений загальнонормативними вимогами законності, обґрунтованості та вмотивованості судових рішень (ст. 370 КПК) як гарантії їх правомірності та правосудності, а також наявністю стадій кримінального провадження по перевірці судових рішень.

Характерною особливістю останніх, за загальним правилом, є оцінка законності та обґрунтованості судових рішень не на підставі безпосереднього (повторного) дослідження доказової основи правової позиції учасників кримінального провадження (хоча закон і передбачає таку можливість при розгляді справи судом апеляційної інстанції), а в результаті перевірки відповідності викладених у них висновків правовим позиціям суб'єктів різних сторін та суду (який прийняв це рішення), що виражені у письмових матеріалах справи. За відсутності мотивування прийнятого судового рішення оцінити його обґрунтованість в умовах такого (опосередкованого) порядку контрольно-перевірочної діяльності неможливо.

Таким чином, можна констатувати, що суд здійснює доказування-обґрунтування, яке за своїм змістом і призначенням відмінне від аналогічної діяльності сторін та обумовлено необхідністю обґрунтувати і мотивувати свої висновки, в єдино можливій формі – у формі процесуальних рішень.

Список використаних джерел:

1. Вапнярчук В. В. Суб'єкти кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук*. 2014. № 1 (76). С. 160-168.
2. Вапнярчук В. В. Зміст об'єктивної сторони кримінально-процесуального доказування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2013. Вип. 21. Ч. II. Т.3. С. 108-112.
3. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: моногр. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012, № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20250801#Text>.

Василевич В.В.

доктор юридичних наук, професор,
учений секретар Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ

Тичина Д.М.

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах безпекових викликів збройного характеру й запровадження воєнного стану в країні, особливої актуальності набуло питання модернізації правоохоронної системи, що вимагає оперативного, гнучкого та ефективного реагування у надзвичайно складних умовах функціонування державного механізму. Однак, відзначає В.І. Шакур, на сьогодні можна констатувати, що окремі підходи, які застосовувалися раніше, виявилися малоефективними або ж зовсім неідеальними в нових соціально-політичних і безпекових умовах. Значна частина заходів з трансформації системи органів правопорядку, що реалізовувалася переважно формально, не призвела до очікуваного підвищення ефективності їхньої діяльності. Зміни без належного урахування актуального рівня загроз, особливостей внутрішньої ситуації та реальних потреб суспільства були приречені на обмежений вплив. Адже мова йде не лише про нові виклики, але й про необхідність докорінного переосмислення функціональних завдань органів правопорядку в контексті сучасної державної політики безпеки. З огляду на це, органи правопорядку мають забезпечити нарощування стратегічного, аналітичного та операційного потенціалу, спрямованого на якісне виконання визначених законодавством функцій, а також формування системи ризик-орієнтованого управління, здатної до адаптації в умовах високої динаміки загроз [1].

Кримінологічна безпека, наголошує С.А. Мозоль, є важливою складовою загальної системи безпеки, особливо в умовах сучасних викликів, зокрема зростання злочинності та загострення суспільної небезпечності злочинних дій. Її забезпечення передбачає комплекс заходів, спрямованих на захист інтересів особи, суспільства та держави. У цій системі ключову роль відіграють правоохоронні органи, хоча важливість громадських інституцій також не можна недооцінювати. Основною метою кримінологічної безпеки є виявлення, нейтралізація та протидія кримінологічним загрозам. Вибір конкретних заходів залежить від характеру та виду загроз, що дозволяє ефективніше визначати напрями діяльності та ідентифікувати потенційні об'єкти злочинних посягань. Така конкретизація сприяє координації дій між державними установами та громадськими організаціями, забезпечуючи комплексний підхід до вирішення проблеми [2, с. 127].

Водночас, кримінологічна безпека, стверджує Є.О. Гладкова, є важливим елементом у системі запобігання злочинності, охоплюючи широкий спектр заходів і дій. Її основною метою є створення умов для мінімізації злочинної активності та захисту суспільства від кримінальних загроз. До ключових напрямків забезпечення кримінологічної безпеки входять вплив на рівень злочинності, робота з особами, які вчинили злочини, нейтралізація причин і умов, що сприяють злочинності, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Зазначені заходи включають кримінологічний захист, що спрямований на зниження ризиків для потенційних жертв кримінальних правопорушень, та віктимологічну профілактику, яка допомагає зменшити уразливість людей до злочинних посягань. У порівнянні з традиційними підходами, такими як «боротьба зі злочинністю» чи «кримінологічна політика», поняття кримінологічної безпеки має більш широкий і комплексний зміст, що дає змогу ефективніше вирішувати питання суспільної безпеки [3; 4].

Відтак, кримінологічна безпека та її забезпечення передбачають зміщення змістовного навантаження із об'єкта нападу – злочинності на об'єкт захисту – людина, власність, суспільні відносини тощо. Запобігання кримінальним правопорушенням виступає засобом досягнення стану безпеки, а не ціллю –

подоланням злочинності. Так, зменшення кількості кримінальних правопорушень – це завдання вважається досягнутим у разі створення безпечних умов існування суспільства, уникнення ризиків, зменшення шкоди заподіяної злочинними діями та ін. У разі ж кількісного зменшення кримінальних правопорушень, але якісного збільшення ступеня їх небезпечності й тяжкості завданої шкоди – мета інституцій сектору безпеки і оборони країни щодо запобігання кримінальним правопорушенням не досягнута.

В умовах воєнного стану кримінологічна безпека набуває якісно нового змісту, адже трансформація кримінальних загроз відбувається паралельно зі зміною суспільних відносин в державі, посиленням вразливості окремих груп населення, зростанням латентності кримінальних правопорушень та зміною територіального розподілу кримінальної активності. Воєнні дії спричинили внутрішню міграцію, появу демографічних дисбалансів, формування нових кримінальних ринків, збільшення обігу зброї та боєприпасів поза контролем держави, що суттєво ускладнює кримінологічну діяльність щодо запобігання кримінальним правопорушенням. Паралельно відбувається концентрація зусиль сектора безпеки на першочергових завданнях оборони, запобіганню діяльності організованих груп, злочинних організацій, транснаціональних злочинних синдикатів, корупційних мереж.

Звернемо увагу й на проблему деокупованих територій, які характеризуються складними умовами кримінологічної стабілізації. Тимчасова відсутність української державної влади та контролю правоохоронних органів на цих територіях призвели до руйнування інституцій безпеки, масового вчинення тяжких злочинів з боку окупаційних сил, зокрема воєнних злочинів. Після деокупації, правова система зіткнулася з накопиченими і глибоко укоріненими кримінальними загрозами, що сформувалися в умовах правового вакууму. Такі території потребують проведення комплексної кримінологічної реабілітації, яка охоплює відновлення безпечного середовища, довіри населення в частині недопущення вчинення кримінальних правопорушень та розслідування вчинених.

Додатковим фактором ризику є наявність психологічної травматизації населення, яке зазнало воєнних дій, окупації або пережило втрату близьких. Наукові дослідження демонструють, що психоемоційні наслідки війни, зокрема посттравматичний стресовий розлад, можуть суттєво підвищувати віктимність окремих осіб та схильність до агресивної поведінки [5]. Тому кримінологічна безпека повинна включати психологічні інструменти підтримки громадян, реінтеграційні програми та соціальну адаптацію ветеранів, які повертаються із зони бойових дій та потребують цілеспрямованої роботи щодо запобігання втягненню таких до кримінальних протиправних практик або участі в насильницьких конфліктах серед населення [6].

У системі забезпечення кримінологічної безпеки в умовах воєнного стану також стає ключовим й впровадження ризик-орієнтованого управління, що передбачає безперервну оцінку загроз у режимі реального часу, прогнозування кримінальних тенденцій, адаптивність оперативних рішень та посилення аналітичної функції держави. Значну роль відіграє цифровізація процесів збирання, аналізу й обміну інформацією між суб'єктами безпеки, застосування сучасних інформаційних платформ, штучного інтелекту, кримінального аналізу тощо. У цьому контексті формування кримінологічної аналітичної системи, яка об'єднувала б дані правоохоронних органів, Збройних Сил України, військових адміністрацій та інших суб'єктів безпеки – є важливим стратегічним напрямом.

Крім того, одним із фундаментальних елементів кримінологічної безпеки є контроль за зброєю, військовими засобами, що перебувають в обігу серед цивільного населення, що посилює не тільки озброєність суспільства, а з іншого – створює високий ризик насильницької злочинності, зокрема вбивств, розбійних нападів, бандитизму та інших з метою заволодіння бізнесом, впливу на місцеві органи управління, особливо на деокупованих, прифронтових територіях.

Залишається актуальною й економічна складова кримінологічної безпеки. Воєнний стан супроводжується значним послабленням економічних процесів, зміною шляхів постачання, дефіцитом ресурсів, що створює сприятливе середовище для корисливої та службової злочинності щодо гуманітарної

допомоги, у сфері оборонних закупівель, оборонно-промисловому комплексі країни та інших. Таким чином, протидія таким кримінальним загрозам стає кримінологічним пріоритетом збереження економічної стабільності держави, забезпечення фінансової спроможності та запобігання поглибленню соціально-економічних суперечностей.

Не менш важливою є і роль громадянського суспільства, яке в умовах війни демонструє зростання самоорганізації, волонтерського руху, територіальної оборони. Взаємодія правоохоронних органів із громадою має стати системною складовою кримінологічної безпеки, адже саме громадяни є першоджерелом інформації про загрози, беруть участь у створенні безпечного середовища.

Таким чином, кримінологічна безпека в умовах воєнного стану – це не лише складова забезпечення національної безпеки шляхом створення умов стабільності, у яких злочинність мінімізована й не здатна загрожувати обороноздатності та відновленню країни, а й система цілеспрямованих заходів запобігання, що забезпечують стійкість суспільства до кримінальних викликів, сталість органів правопорядку до воєнних умов, захист населення, особливо вразливих груп, від кримінальних загроз, а також формування ефективного механізму нейтралізації причин та умов злочинності. Йдеться про комплексний, багаторівневий підхід, що охоплює військову, політичну, економічну, соціальну, культурну, освітню, морально-психологічну та інформаційну сфери, ґрунтується на ризик-орієнтованому управлінні, сучасних аналітичних технологіях і тісній взаємодії державних органів, місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Кримінологічна безпека в умовах війни передбачає формування спроможності держави своєчасно ідентифікувати та нейтралізувати як традиційні, так і нові кримінальні загрози, що виникають унаслідок збройної агресії, окупації, переміщення населення, поширення нелегальної зброї й активізації організованих злочинних угруповань. У цьому контексті така безпека виступає ключовою передумовою реінтеграції територій, відновлення інституційної цілісності держави та зміцнення довіри громадян до системи правосуддя й державного управління.

Список використаних джерел

1. Шаkun В. І. Толерантне ставлення суспільства до злочинності – це, скоріше за все, прояв його небезпечної хвороби. Юридичний вісник України. 2025. № 6 (1540). URL: <https://yvu.com.ua/vasyl-shakun-tolerantne-stavlennya-suspilstva-do-zlochynnosti-tse-skorishe-za-vse-proyav-jogo-nebezpechnoyi-hvoroby/>
2. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні: монографія. Х.: Константа, 2018. 482 с.
3. Гладкова Є. О. Стратегія протидії наркозлочинності в системі кримінологічних понять і категорій. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2017. № 3 (17). С. 62–69.
4. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
5. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І., Лосич С. В. Особливості здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях: навч. посіб. Кропивницький: ДонДУВС, 2024. 199 с.
6. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні : монографія. Київ : «Видавництво Людмила», 2023. 612 с.

кандидат юридичних наук., доцент, доцентка кафедри
кримінально-правової політики

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО (СТ. 126¹ КК УКРАЇНИ)

Сім'я, за твердженням багатьох дослідників, є важливою та невід'ємною ланкою суспільства й з точки зору аксіологічного підходу, визнається соціальною цінністю, має особливе значення як для держави, так і для особистості. Тому належний кримінально-правовий захист сім'ї та її членів від суспільно небезпечних посягань є одним із найпершечергових завдань кримінального законодавства. З цією метою держава ратифікувала низку положень міжнародних актів у сфері захисту сім'ї й членів родини та імплементувала в національне та кримінальне законодавство норми, за посягання на життя, здоров'я, свободи, особистої недоторканості, честі й гідності всіх членів сім'ї.

Однією із гарантій захисту сімейних відносин від суспільно небезпечних посягань є встановлення кримінальної відповідальності за «домашнє насильство» (ст. 126¹ Кримінального кодексу України) (далі – КК). Даною нормою 6 грудня 2017 р. було вперше доповнений розділ II Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». Але незважаючи на кримінально-правову заборону домашнього насильства, це не привело до його зменшення, а, навпаки, існує стійка тенденція його збільшення, особливо останніми роками [1]. Вважаємо це пов'язано з низкою чинників, один із яких – широкомасштабне вторгнення, що призводить до тривалого та постійного стресу, який негативно вплинув на психологічний стан членів сім'ї.

Саме тому одним завдань Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності є розробка стратегії нової державної програми на 2026 – 2030 роки для запобігання та протидії домашньому насильству й передбачає низку заходів, у

тому числі удосконалення законодавства у цій сфері, яка забезпечить імплементацію Директиви ЄС 2024/1385 та гармонізацію законодавства з правом ЄС [2].

Отже, хоча держава й здійснює захист членів родини від усіх форм насильства та інших проявів жорстокого поводження в сім'ї, ми вважаємо, що чинне кримінальне законодавство потребує удосконалення. Науковці кримінального права, які досліджували дану норму, неодноразово в своїх ґрунтовних публікаціях звертали увагу на необхідність удосконалення домашнього насильства [3; 4; 5]. Наприклад, висловлювалися про проблему встановлення ознаки «систематичність» домашнього насильства; з'ясування змісту суспільно небезпечних наслідків «психологічні страждання», «емоційна залежність», «погіршення якості життя потерпілої особи» та ін., які ускладнюють його кваліфікацію.

Ми також неодноразово указували, що встановити такі суспільно небезпечні наслідки як, «психологічні страждання», «емоційна залежність», «погіршення якості життя потерпілої особи» вельми складно, оскільки вказують на їх оціночний характер та визначаються у правозастосовній діяльності на власний розсуд слідчого, прокурора, судді й ґрунтуються виключно на їх оцінці відповідно до особистих чи власних уявлень. Це може призвести в подальшому до безпідставної криміналізації певних діянь, порушення принципів законності та економії кримінально-правової репресії [6, с. 25].

Вважаємо, що однією з причин цього є те, що при формулюванні законодавцем ст. 126¹ КК, мало місце механічне відтворення тексту ст. 3 b) Стамбульської конвенції і включення її до норм Особливої частини без урахування особливостей кримінального законодавства України: його принципів; системи; основоположних правил законодавчої техніки кримінально-правової правотворчості, відтак це ускладнює кваліфікацію за домашнє насильство. Крім того диспозиція ст. 126¹ КК України закріплює доволі широкий перелік видів домашнього насильства, за окремі його дії, законодавець вже визнав їх кримінально протиправними в нормах Особливої

частини КК як самостійні кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я; проти статевої свободи та недоторканості та інших особистих прав та свобод людини і т. ін. [7, с. 146]. Тому в цьому диспозиція ст. 126¹ КК потребує удосконалення, щоб полегшити правозастосування.

Також ми вважаємо за необхідне доповнити ст. 126¹ КК частиною другою і встановити відповідальність за «вчинення домашнього насильства щодо неповнолітнього». Такі законодавчі зміни мають бути обумовлені тим, що неповнолітні є дуже вразливими від домашнього насильства, яке негативно впливає на їх свідомість та може призвести до низки негативних наслідків. Наприклад, втеча дитини з дому та жебракування; вживання ними алкоголю чи наркотичних речовин; каліцтва, та, навіть, самогубства. До того ж домашнє насильство стосовно дитини викликає у неї в майбутньому небажання: навчатися та працювати; реалізувати себе як особистість; створювати сім'ю та народжувати дітей; недотримання законослухняної поведінки та вчиненні кримінальних правопорушень. Отже, посягання на сімейні відносини завжди порушує безпечне існування членів родини, несприятливо позначається не тільки на неповнолітніх, але й на соціально-економічному розвитку суспільства та держави.

З урахуванням цього та підвищеного ступеня суспільної небезпечності такого діяння, було б доцільним у разі доповнення ст. 126¹ КК частинною другою за «вчинення домашнього насильства щодо неповнолітнього» як більш небезпечного виду діяння, відповідно призначити в її санкції більш суворий вид та розмір покарання порівняно з тими, які передбачені за вчинення основного складу кримінального правопорушення домашнього насильства.

Нарешті щодо санкції ст. 126¹ КК: вона передбачає покарання у виді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або пробаційний нагляд на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до двох років.

Отже, розмір та вид покарання за домашнє насильство дає підстави віднести його до нетяжких злочинів, незважаючи на його суспільну небезпечність та наслідки, до яких воно призводить. Проте, на жаль, при

конструюванні санкції ст. 126¹ КК, законодавцем чомусь не було враховано важливість стабільності сімейних відносин у суспільстві та державі, подальшого зміцнення та збереження фізичного й психічного здоров'я членів сім'ї.

Незважаючи в сьогоденнішому соціумі на пріоритет принципу гуманізації покарання, логічним вирішенням даної проблеми є необхідність посилити покарання за домашнє насильство. Як відомо, доктрина сучасного кримінального права у сфері теорії пеналізації ґрунтується на ідеї оптимізації вітчизняного механізму кримінально-правового реагування на девіантні прояви в суспільстві. З огляду розміру та видів покарання за домашнє насильство, нерідко породжує у кривдників членів сім'ї відчуття безкарності. Свідченням не на користь суворості покарання указують матеріали судової практики [8], тому необхідно обов'язково посилити покарання у таких межах, щоб воно визнавалося тяжким злочином.

Необхідність посилення покарання за вчинення окремих кримінальних правопорушень підтримують більшість науковців. Вони справедливо зазначають, що у процесі законотворчої діяльності належить враховувати положення закону, де розмір санкції має віддзеркалювати дійсний характер і ступінь суспільної небезпеки діяння. Особливого значення ця вимога набуває під час формування законодавцем санкцій норм, спрямованих на невід'ємні права будь-якого громадянина. [9, с. 630].

Отже, врахування законодавцем вищевказаних пропозицій щодо удосконалення правової норми та посилення кримінальної відповідальності за домашнє насильство, сприятиме належній кримінально-правовій охороні сім'ї, а також її членів від суспільно небезпечних посягань і одночасно змістовно буде відповідати основним положенням Стамбульської конвенції щодо запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими негативними суспільно небезпечними явищами.

Список використаних джерел

1. Понад 102 тисячі осіб перебувають на обліку в Нацполіції за домашнє насильство. Режим доступу: URL. : <https://dostup.org.ua/news/publications/ponad-102-tysiachi-osib-perebuvaiut-na-obliku-v-natspolitsii-za-domashnie-nasylstvo>.
2. В Україні розроблять нову програму з протидії домашньому і гендерно зумовленому насильству: які заходи передбачать. Режим доступу: URL. <https://zmina.info/news/v-ukrayini-rozroblyat-novu-programu-z-protydiyi-domashnomu-i-genderno-zumovlenomu-nasylstvu-yaki-zahody-peredbachat/>
3. Шамрук Н. Б., Шамрук О. П. Проблеми кваліфікації домашнього психологічного насильства в сучасному вітчизняному законодавстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 346–348.
4. Книженко О. О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2 (22). С. 45–52
5. Орлов Ю.В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства. *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 13-19.
6. Панов М.І. Гальцова В.В. Проблеми кримінальної відповідальності за насильство у сім'ї. *Юридична Україна*. 2019. № 3. С. 19-28.
7. Гальцова В. В. Домашнє насильство як суспільно небезпечне посягання на сім'ю та виховання неповнолітніх. Одеські юридичні читання : Матер. всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р.) / за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: О. В. Дикий, Ю. Д. Батан. – Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2017. – С. 145-147.
8. Огляд судової практики Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період 2018–2024 років / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи; заст. голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду к. ю. н. Н. О. Антонюк. Київ, 2024. – 34 с.

9. Дорохіна Ю. А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження : монографія / Ю.А. Дорохіна. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2016. – 744 с.

Дрозд О.Ю.

керівник Департаменту Бюро економічної безпеки України, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Арешонков В.В.

керівник відділу Департаменту аналізу інформації та управління ризиками Бюро економічної безпеки України, доктор юридичних наук, професор

**НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ДІЯЛЬНОСТІ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
З ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ
НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ**

Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) як центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави, **було створено Кабінетом Міністрів України 12 травня 2021 року постановою № 510.**

Хоча запуск діяльності БЕБ фактично збігся з початком широкомасштабного вторгнення в Україну у 2022 році та початком бойових дій на нашій території, а також обмеженим державним фінансуванням протягом усього часу існування органу, з моменту його створення було здійснено значну кількість заходів для запуску його роботи та налагодження механізмів діяльності. Сюди належать заходи організаційного, кадрового, нормативного, матеріально-технічного та іншого характеру. Це і налагодження взаємодії з державними інституціями щодо обміну даними та підключення до баз даних, і набір персоналу для виконання завдань органу та відкриття територіальних управлінь, і створення умов роботи персоналу (приміщення, робочі місця, автотранспорт тощо), і розроблення й прийняття внутрішніх нормативних документів, які регламентують роботу органу й окремих його підрозділів, і налагодження зв'язків з міжнародними інституціями з протидії злочинності й вітчизняними бізнес-асоціаціями та іншими громадськими організаціями – представниками бізнесу в Україні та низка інших заходів, які дозволили весь цей час виконувати завдан-

ня, визначені за БЕБ профільним Законом України та підзаконними нормативно-правовими актами.

Попри здобутки та можливості, які БЕБ має на сьогодні, досвід, отриманий за час діяльності БЕБ, та узагальнення експертних думок дозволяють сформулювати напрями за якими потрібно здійснювати подальший інституційний розвиток, щоб орган працював більш ефективно та якісно виконував свої завдання. Серед них:

1. **Зміцнення кадрового потенціалу** шляхом заміщення вакантних посад працівників центрального апарату БЕБ, особливо інформаційно-аналітичних підрозділів та підрозділів, які здійснюють виявлення й досудове розслідування кримінальних правопорушень, а також працівників територіальних управлінь БЕБ. Важливість цього напрямку пов'язана з тим, що орган з початку його заснування здійснює діяльність в умовах обмеженої кількості працівників, що своєю чергою пов'язано з недостатністю його фінансування. Так, станом на 31.12.2022 загальна чисельність працівників становила 683 особи (17,07 % від граничної чисельності), на 31.12.2023 – 1 059 (26,5 % від граничної чисельності), на 31.12.2024 – 1 224 (30,6 % від граничної чисельності). У Державному бюджеті 2025 року передбачено фінансування органу з розрахунку 2000 працівників, що за умови їх добору становитиме 50 % від граничної їх чисельності.

Важливість повного штатного укомплектування БЕБ можна побачити, порівнявши кількість працівників в органі за 2022-2024 роки та результати роботи за напрямами аналітичної роботи та здійснення досудових розслідувань за аналогічний період. Наприклад, за результатами аналітичної роботи у 2022 році складено 683 аналітичних продуктів у формі висновка аналітика, у 2023 році – 1059, у 2024 році – 1224; за зазначений період направлено відповідно 252, 650 та 881 рекомендацію до державних органів та органів місцевого самоврядування, якими упереджено втрат держави на суму 1,99 (2022 рік), 8,8 (2023 рік) та 12 (2024 рік) млрд грн. За результати діяльності детективів БЕБ у 2022 році розпочато 442 кримінальних проваджень, у 2023 році – 2072, у 2024 році – 3 108; за зазначений період повідомлено про підозру в 46, 507, 905 кримінальних провадженнях відповідно; направлено до суду кримінальних проваджень – 29

(2022 рік), 342 (2023 рік) та 681 (2024 рік); відшкодовано збитків у направлених до суду кримінальних провадженнях (млрд грн) – 0,03 (2022 рік), 0,5 (2023 рік), 5,3 (2024 рік).

Наведена інформація свідчить, що підвищення показників результативності БЕБ за напрямками інформаційно-аналітичної діяльності та здійснення досудових розслідувань безпосередньо залежить, у тому числі, від кількості працівників зазначених підрозділів. Відповідно, від показників за цими напрямками, включаючи власне упередження фінансових втрат держави та відшкодування збитків у направлених до суду кримінальних провадженнях, залежить виконання завдання БЕБ із забезпечення економічної безпеки держави.

У питанні якісних характеристик набору кадрів важливо водночас з набором працівників із досвідом роботи за напрямом навчання та/або роботи в правоохоронних органах, у тому числі орієнтуватись на набір молодих фахівців, які хоча і не мають зазначеного досвіду, водночас не піддані вадам «професійної деформації», є вмотивованими та володіють здатністю швидко навчатись й опановувати професійні навички. За даним напрямом досить важливо вдосконалити кваліфікаційні вимоги до набору працівників БЕБ (наприклад, 20-30% від чисельності набору), а також передбачити на певний період окремий статус таких фахівців (наприклад, стажер), або збільшений період наставництва та поглибленого навчання для здобуття необхідних навичок.

2. Розширення та вдосконалення організаційної структури БЕБ. З кадровим питанням безпосередньо пов'язане питання збільшення кількості територіальних управлінь. На сьогодні територіальні управління створено у восьми областях (Вінницькій, Волинській, Закарпатській, Львівській, Одеській, Полтавській, Чернівецькій, Київській) та у м. Києві. Таким чином БЕБ територіально представлено у 33% адміністративних одиниць України обласного рівня.

Актуальність розширення присутності територіальних управлінь пов'язана насамперед зі специфікою роботи підрозділів детективів БЕБ. Якщо інформаційно-аналітичні підрозділи виконують завдання незалежно від свого територіального розташування, використовуючи насамперед інформацію з різноманітних баз даних, то діяльність детективів пов'язана, у тому числі, з оперативним

реагуванням на заяви та повідомлення про злочини, виявленням та документуванням кримінальних правопорушень методами та засобами оперативно-розшукової діяльності, а також проведенням значної кількості слідчих (розшукових) дій у межах кримінальних проваджень. Обмеженість присутності БЕБ в областях певною мірою створює проблеми з організацією та оперативністю виконання визначених за органом завдань.

Саме тому у планах органу є поетапне розширення мережі територіальних управлінь до 15 одиниць, що також підтримується міжнародними партнерами України, та передбачено в плані заходів з реалізації дорожньої карти вступу нашої країни до європейського співтовариства.

Окрім збільшення чисельності кадрів та територіальних одиниць БЕБ, важливим елементом підвищення ефективності діяльності органу є періодичне удосконалення його організаційної структури з урахуванням викликів сучасності. Таке удосконалення потрібне для якісного виконання завдань БЕБ, раціонального використання ресурсів органу та своєчасного й комплексного управління його підрозділами. Наприклад, за напрямом інформаційно-аналітичної діяльності створені підрозділи щодо опрацювання великих масивів даних, а також із виявлення ризиків, пов'язаних із використанням криптовалюти та електронних грошей, а за напрямом детективної діяльності, окрім підрозділів щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених із використанням криптовалюти та електронних грошей, створені також підрозділи, які спеціалізуються на розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами, а також розслідуванні контрабанди.

3. *Забезпечення належної кваліфікації працівників БЕБ.* Важливим напрямом ефективного виконання завдань БЕБ є високий рівень знань та наявність необхідних для роботи навичок у працівників органу. З цього питання важливий не тільки рівень знань та навичок, які мають працівники при працевлаштуванні в орган, а й постійне підвищення цього рівня протягом усієї роботи чи проходження служби, що зумовлено змінами до законодавства, швидким розвитком технологій та, у зв'язку з цим, вдосконаленням видів і форм злочинної діяльності у сфері економіки. Серед різновидів підвищення кваліфікації, які на

сьогодні використовуються в БЕБ, можна виділити: самоосвіту, проведення занять фахівцями БЕБ за напрямками, підвищення кваліфікації на базі наукових, навчально-наукових установ та державних органів, а також участь у міжнародних проєктах освітнього спрямування (семінари, тренінги, курси тощо).

Важливим елементом підвищення кваліфікації працівників та перекваліфікації (професійної перепідготовки) у зв'язку з переходом працівників в інший підрозділ у межах органу є створення в БЕБ «освітнього порталу» – онлайн-платформи, яка повинна стати централізованою точкою доступу до різноманітних інформаційних, довідкових, аналітичних та освітніх ресурсів. Освітня складова має містити цифрові навчальні матеріали (інтерактивні підручники, відеоуроки, аудіоматеріали, практичні та тестові завдання тощо). Ідея створення такої платформи з модулем для підготовки та підвищення кваліфікації аналітиків закладена в плані заходів з реалізації Стратегії інституційного розвитку Бюро економічної безпеки України до 2027 року [5].

4. Посилення аналітичної складової БЕБ. З моменту появи самої ідеї створення БЕБ аналітична складова була покладена в основу діяльності органу. Показово, що із восьми завдань, передбачених зазначеним Законом України, шість тією чи іншою мірою пов'язані з аналітичною складовою органу – це і виявлення й оцінювання ризиків і загроз економічній безпеці держави, і напрацювання способів їх мінімізації та усунення, у тому числі шляхом надання пропозицій і рекомендацій для державних органів, збирання та аналізу інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та планування заходів у сфері протидії таким правопорушенням [1].

З часу створення органу розроблено та затверджено низку основоположних документів, які тією чи іншою мірою регламентують аналітичну складову діяльності органу. Ними регламентовано особливості ризик-орієнтованого підходу в аналітичній діяльності; види, форма та строки створення аналітичних продуктів; особливості взаємодії аналітиків та детективів БЕБ, а також особливості проведення аналітичних досліджень в БЕБ тощо. З метою належного застосування ризик-орієнтованого підходу створено 32 профілі ризиків вчинення кримінальних правопорушень, які підслідні детективам БЕБ, що містять 244

типові схеми протиправної діяльності та 2034 відповідні загальні та спеціальні індикатори (маркери) їх виявлення, оцінювання і визначення.

Разом із тим окремі аспекти даного напрямку потребують свого підсилення та вдосконалення з метою підвищення ефективності аналітичної діяльності, а саме:

- **розширення доступу до баз даних**, держателями (реєстраторами) яких є державні органи. На сьогодні аналітики та детективи БЕБ мають доступ до 21 інформаційної системи 14 органів, проте такі доступи часто є обмеженими за кількістю користувачів, об'ємом інформації, а також здійснюються в ручному режимі, що негативно позначається на швидкості отримання та обробки інформації;

- **отримання доступу до вітчизняних та іноземних баз даних**, доступ до яких надається на комерційній основі (наприклад, YouControl, Orbis, Sayari тощо). Наприклад, згадані іноземні бази даних містять інформацію щодо закордонних контрагентів, іноземні торгові операції, судові спори тощо, яка використовується аналітиками для пошуку ризиків у митній сфері, а також виконання завдань у сфері санкційної політики держави;

- **закріплення на законодавчому рівні обов'язку державних органів та органів місцевого самоврядування** надавати відповіді про здійснені ними заходи на направлені їм рекомендації з підвищення ефективності прийняття ними управлінських рішень щодо регулювання відносин у сфері економіки. На сьогодні надання таких рекомендацій є одним з інструментів БЕБ з управління ризиками, проте відсутність обов'язку державних органів реагувати на них суттєво зменшує ефективність такого інструменту. Оскільки практика направлення рекомендацій засвідчує, що досить часто адресати обмежуються відповідями, які не дозволяють визначити дієвість запропонованих заходів та зрозуміти подальше існування й рівень ризику;

- **розроблення методології оцінювання ризиків у сфері економіки** в межах комплексу заходів, який має проводити БЕБ із залученням зацікавлених державних органів, не рідше ніж раз на три роки. На сьогодні БЕБ напрацьовує практику проведення такого заходу, оскільки проводиться він вперше. Важли-

вість його полягає в тому, що в результаті має бути зроблена оцінка ризиків, вплив яких призводить до тінізації економіки та послаблення економічної безпеки держави, та затверджено Кабінетом Міністрів України спільно напрацьовані державними органами та експертами в цій галузі заходи мінімізації таких ризиків на короткострокову та довгострокову перспективу.

5. **Розробка та впровадження єдиної інформаційної системи БЕБ.** Профільним законом передбачено, що Бюро економічної безпеки України у рамках інформаційно-аналітичної діяльності формує банки (бази) даних та створює на їх основі, на базі сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій, єдину інформаційну систему БЕБ [1]. Така система може включати не тільки аналітичний модуль, а й модулі для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, у тому числі ведення оперативного обліку, а також завдань у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, документообігу тощо. На сьогодні підготовлені технічні завдання єдиної інформаційної системи, проте її розроблення та впровадження пов'язані з виділенням необхідних на це коштів. Запровадження такої системи має суттєво підвищити ефективність діяльності БЕБ, особливо її аналітичної складової, оскільки дозволить накопичувати, обробляти та аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, та ідентифікувати ризики вчинення кримінальних правопорушень, підслідних БЕБ, в автоматичному режимі.

6. **Розширення взаємодії та комунікації з урядовими та неурядовими інституціям, у тому числі міжнародними.** БЕБ активно співпрацює з державними інституціями за напрямками обміну інформацією, отримання доступів до банків (баз) даних таких інституцій, а також протидії ризикам у бюджетній, податковій, митній та інших сферах.

Окрім цього, налагоджена співпраця і вже стали традиційними зустрічі з бізнес-асоціаціями та іншими громадськими об'єднаннями (Американська торговельна палата, Асоціація «Укртютюн», Асоціація дистриб'юторів України, Європейська Бізнес Асоціація, Торгово-промислова палата України, Українська Рада Бізнесу, Федерація роботодавців України) та науковими й навчально-науковими установами (Національний юридичний університет імені Ярослава

Мудрого, Національна академія внутрішніх справ, Державний податковий університет, Державний торговельно-економічний університет, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана тощо) з метою обміну думками з питань діяльності БЕБ та напрацювання шляхів подолання схем протиправної діяльності у сфері економіки.

Також налагоджені взаємовідносини з компетентними органами та інституціями іноземних держав (КМЄС, ЄІБ, ОЕСР, ОЛАФ, AFCOS, EUBAM та ін.) за напрямками проведення навчань та тренінгів, обміну інформацією, посилення інституційної спроможності органу, у тому числі з питань захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу.

Актуальним за даним напрямом є подальше розширення співпраці як з вітчизняними й зарубіжними державними інституціями, так і з головними стейкхолдерами українського бізнесу для вирішення спільними зусиллями стратегічних завдань протидії економічній злочинності та створення конкурентних умов й сприятливого бізнес-клімату в Україні.

7. Посилення нормативно-правового забезпечення діяльності БЕБ та соціального захисту працівників органу. Попри те, що за час діяльності органу прийнято значну кількість як внутрішніх НПА у вигляді наказів, так і постанов КМУ, які регламентують різні аспекти роботи органу, разом із тим залишається низка питань, які потребують своєї регламентації насамперед на національному рівні. Наприклад, питань, пов'язаних із використанням окремими підрозділами органу спеціальних засобів та спеціальної техніки, оподаткуванням доходів (грошового забезпечення) атестованих співробітників, медичним забезпеченням, страхуванням та оздоровленням працівників. Правове врегулювання зазначених питань удосконалисть роботу БЕБ за окремими напрямками діяльності, дозволить залучати до роботи в органі найбільш кваліфіковані кадри та мотивувати їх працювати на довготривалу перспективу.

8. Розширення та вдосконалення заходів із протидії корупції. БЕБ прагне до створення ефективної системи запобігання корупції, забезпечення прозорості та доброчесності у своїй діяльності, а також до формування атмосфери нетерпимості до будь-яких проявів корупції. У зв'язку з цим в органі здійсню-

ється оцінка корупційних ризиків, розроблення та реалізація антикорупційної політики, навчання та підвищення обізнаності працівників органу з даних питань, контроль щодо декларацій, поданих суб'єктами декларування, оприлюднення на офіційному вебсайті БЕБ інформації про заходи, спрямовані на запобігання корупції, забезпечення функціонування каналів для повідомлень про корупцію тощо.

Разом із тим, Стратегією інституційного розвитку органу до 2027 року передбачений подальший розвиток внутрішньоінституційної системи перевірки на доброчесність і моніторингу способу життя працівників та кандидатів на посади в БЕБ, реалізація ефективної та дієвої дисциплінарної політики, спрямованої на захист незалежності працівників БЕБ під час виконання покладених на них професійних функцій та невідворотності реагування в разі встановлення фактів дисциплінарних проступків, удосконалення механізмів внутрішнього та зовнішнього контролю для запобігання та протидії корупції [5].

Таким чином, реалізація зазначених вище напрямів, на нашу думку, дозволить суттєво підвищити ефективність виконання завдань БЕБ з протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави, а також забезпечить стабільну та системну роботу органу із забезпечення економічної безпеки нашої країни.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28.01.2021 № 1150-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2021. – № 21. – Ст. 146. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

2. Звіт про діяльність Бюро економічної безпеки України за 2022 рік : вебсайт. URL: <https://esbu.gov.ua/diialnist/plani-ta-zvity/2022-rik> (дата звернення: 06.05.2025).

3. Звіт про діяльність Бюро економічної безпеки України за 2023 рік : вебсайт. URL: <https://esbu.gov.ua/diialnist/plani-ta-zvity/2023-rik> (дата звернення: 06.05.2025).

4.Звіт про діяльність Бюро економічної безпеки України за 2024 рік : веб-сайт. URL: <https://esbu.gov.ua/diialnist/plani-ta-zvity/2024-rik> (дата звернення: 06.05.2025).

5.Наказ Бюро економічної безпеки України від 01.01.2024 № 1 «Про затвердження Стратегії інституційного розвитку Бюро економічної безпеки України до 2027 року» // Офіційний вебсайт Бюро економічної безпеки України. – URL: <https://esbu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-stratehii-instytutsiinoho-rozvytku-biuro-ekonomichnoi-bezpeky-ukrainy-do-2027-roku> (дата звернення: 06.05.2025).

Дудоров О.О.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права,

Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Мовчан Р.О.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права,

Донецький національний університет
імені Василя Стуса

**ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КОРУПЦІЙНОГО ПІДКУПУ,
ПОЄДНАНОГО З ПЕРЕШКОДЖАННЯМ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ:
АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ**

Практика застосування ст. 114-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) демонструє розповсюдженість такої кваліфікаційної помилки, як неповна кваліфікація, наявність якої є підстави констатувати навіть за презюмування (не завжди, однак, безспірною) правильності кримінально-правової оцінки певної поведінки як перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (далі – перешкодження законній діяльності ЗСУ). Вивчення релевантної судової практики дає змогу стверджувати, що різнооб’єктну ідеальну сукупність можуть утворювати кримінальні правопорушення, вчинення яких поєднується з таким перешкодженням та які полягають, зокрема, у: підробленні та/або використанні підроблених документів; наданні/одержанні неправомірної вигоди (далі – НВ); посяганнях на авторитет органів державної влади; умисному знищенні або пошкодженні майна військового призначення. При цьому вибір конкретної заборони, яка може бути застосована додатково у разі поєднання перешкодження законній

діяльності ЗСУ з корупційним підкупом, залежить від виду суб'єкта кримінального правопорушення і того, чи одержує він НВ за вчинення діяння з використанням свого службового становища (наданих повноважень тощо) або за вплив на прийняття рішення уповноваженою особою.

Так, Особа-4, перебуваючи на посаді виконавчого директора інформаційного центру Полтавського інституту бізнесу ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая», діючи за попередньою змовою з іншою особою, під час особистої зустрічі з військовозобов'язаним висловив йому пропозицію, спрямовану на ухилення від мобілізації до ЗСУ шляхом зарахування на денну форму навчання без відповідних військово-облікових документів за грошові кошти і видачі довідки про зарахування на навчання (зокрема, для подання до ТЦК). Згодом Особа-4 одержав від військовозобов'язаного частину обумовленої грошової суми за влаштування його на навчання до одного з вітчизняних університетів («Класичний приватний університет») без належних військово-облікових документів [1]. На перший погляд, кваліфікація дій Особи-2 лише за ч. 1 ст. 114-1 КК є помилковою у сенсі неповною через неінкримінування засудженому порушення ч. 3 ст. 368-4 КК «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми». Адже Особа-4, будучи службовою особою юридичної особи приватного права (директор інформаційного центру приватного вишу), одержав НВ за вчинення дій з використанням наданих йому повноважень в інтересах того, хто надав таку вигоду, – за влаштування військовозобов'язаного на денну форму навчання до «Класичного приватного університету» без відповідних військово-облікових документів.

Проблема, однак, полягає в тому, що з ужитого в ч. 3 ст. 368-3 КК звороту «з використанням наданих їй повноважень» слідує, що поведінка, за яку «функціонер приватного сектору» одержує НВ (приймає пропозицію, обіцянку НВ), виключає використання цієї особою свого службового авторитету, зв'язків з іншими службовими особами, інших можливостей, обумовлених займаною посадою. У цьому вбачається відмінність об'єктивної сторони складу

злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368-3 КК, від об'єктивної сторони прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою НВ (у ч. 1 ст. 368 використовується зворот «за вчинення чи невчинення... будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища»). Водночас службові особи юридичних осіб приватного права в силу займаних посад за одержану (пропоновану, обіцяну) НВ можуть чинити вплив на осіб, не підпорядкованих їм по службі, як це, судячи з вироку, і мало місце у випадку з Особою-4, дії якого (вочевидь, виправдано) дістали кримінально-правову оцінку лише за допомогою ч. 1 ст. 114-1 КК.

Отже, є підстави констатувати прогалину в КК, яка зумовлена використанням не до кінця продуманої термінології та яку не можна заповнити (з огляду на відмінність в «адресатах» НВ) зверненням до ст. 369-2 КК «Зловживання впливом». З огляду на сказане, а також на ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», зворот «з використанням наданих їй повноважень» у диспозиціях ч. 1 і ч. 3 ст. 368-3 КК доцільно замінити словосполученням «з використанням наданих їй повноважень або обумовлених ними можливостей». Ще одним аргументом на користь такої зміни законодавчої термінології слугує потреба подолати обмежувальне тлумачення поняття «використання наданих повноважень», коли воно протиставляється поняттю «зловживання наданими повноваженнями», а застосування ч. 3 (4) ст. 368-3 КК пов'язується лише з випадками одержання належним суб'єктом НВ (прийняття відповідної пропозиції, обіцянки) за правомірні діяння, що впливають з його службових повноважень [2, с. 1172–1173]. До того ж ст. 21 Конвенції ООН проти корупції «Підкуп у приватному секторі» вказує на те, що НВ надається відповідній службовій особі для того, щоб вона вчинила будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій, порушуючи свої обов'язки. Однак, порушуючи свої службові обов'язки, винний використовує не стільки свої службові повноваження, скільки своє службове становище в широкому розумінні цього поняття.

З огляду на викладене вище, висловимо сумнів у правильності кваліфікації не тільки за ч. 1 ст. 114-1 КК, а й за ч. 4 ст. 368-4 КК дій старшого викладача ТОВ ВНЗ «Східно-європейський слов'янський університет» Особи-4. Останній

діяв у складі очолюваної ректором цього вишу Особою-6 організованої групи, яка за НВ забезпечувала формальне влаштування на денну форму навчання в іноземний ВНЗ – Пряшівський університет (Словацька Республіка) військовозобов'язаних громадян України і подальше надання їм відстрочок від мобілізації [3]. Те, що Особа-4, не будучи службовою особою юридичної особи приватного права, був визнаний співвиконавцем злочину, передбаченого ч. 4 ст. 368-3 КК, на перший погляд, є правильним. В юридичній літературі з приводу подібних ситуацій зазначається, що для кваліфікації кримінальних правопорушень, склади яких передбачають спеціального суб'єкта, вчинюваних організованою групою чи злочинною організацією, вимоги про наявність спеціальної ознаки суб'єкта у всіх учасників такого стійкого злочинного об'єднання немає. Така ознака може бути притаманна одному учаснику, але з урахуванням положень ст. 30 КК дії усіх учасників організованої групи чи злочинної організації, які брали участь у підготовці або вчиненні відповідного кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом, незалежно від виконуваної кожним з них ролі та наявності чи відсутності спеціальної ознаки суб'єкта, підлягають кваліфікації як співвиконавство у кримінальному правопорушенні, що передбачає ознаку спеціального суб'єкта [4, с. 642].

Як учасник організованої групи Особа-4 виконував такі функції: підшукував військовозобов'язаних громадян України чоловічої статі, які бажали ухилитися від мобілізації; отримував від них НВ (грошові кошти), які передавав Особі-6; роз'яснював підшуканим військовозобов'язаним особам деталі зарахування на навчання в іноземний навчальний заклад, називав необхідні суми коштів для забезпечення безперешкодного вступу на навчання та отримання відстрочки від мобілізації; пояснював процес навчання, а також порядок і строки відвідування ТЦК; здійснював облік підшуканих військовозобов'язаних громадян України й отриманих від них грошових коштів; за вказівкою Особи-6 здійснював пошук серед службових осіб, які за НВ готові були сприяти у безперешкодному наданні відстрочки від мобілізації особам, влаштованих на навчання в Пряшівський університет; спільно з Особою-6 доставляв в Словацьку Республіку і передавав службовим особам

цього університету грошові кошти і пакети документів, необхідних для вступу на навчання, отримані від підшуканих військовозобов'язаних громадян України.

Однак, як і в попередній «університетсько-ухилянській» схемі, вочевидь, немає підстав стверджувати, що службова особа юридичної особи приватного права Особа-6 одержувала від військовозобов'язаних громадян України НВ за вчинення дій (бездіяльність) саме з використанням повноважень цієї службової особи, як вимагає чинна редакція ст. 368-3 КК. Зазначена у вирокі стосовно Особи-6 поведінка, за яку вона одержувала НВ (вирішення з керівництвом іноземного університету питання безперешкодного вступу військовозобов'язаних осіб з числа громадян України чоловічої статі в цей навчальний заклад і, тим більше, подальша організація вирішення питання про надання відстрочок військовозобов'язаним особами), навряд чи може розцінюватись як реалізація повноважень ректора вітчизняного університету, що є зайвим аргументом на користь обстоюваної нами зміни ст. 368-3 КК.

Аналізуємо матеріали судової практики далі. Особа-3 (адвокатка), діючи за попередньою змовою зі службовими особами ТОВ «Мун Бліс», одержала грошові кошти у сумі 1 200 дол. США за те, щоб розпочати процедуру працевлаштування військовозобов'язаних на це підприємство, яке має можливість «бронювання» працівників [5]. Оскільки, як це слідує з вироку, Особа-3 була організатором схеми, що передбачала надання НВ службовим особам юридичної особи приватного права (ТОВ «Мун Бліс») за працевлаштування ними на згаданому підприємстві військовозобов'язаних, вона мала бути визнана організатором не лише перешкоджання законній діяльності ЗСУ (ч. 3 ст. 27, ч. 1 ст. 114-1 КК), а й підкупу службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ч. 3 ст. 27, ч. 3 ст. 369-3 КК). Проте факт такої співучасті належної кримінально-правової оцінки у вирокі не отримав.

Результати моніторингу ЄДРСР засвідчують, що при кваліфікації поведінки осіб, які сприяють ухиленню від мобілізації, інколи ігноруються ознаки не лише пасивного, а й активного корупційного підкупу.

Так, Особа-1 повідомив Особу-3 про свою готовність за грошову винагороду в розмірі 5 тис. дол. США сприяти останньому в ухиленні від мобілізації, запропонувавши отримати медичну документацію, яка б свідчила про непридатність Особи-3 до проходження військової служби за станом здоров'я й уможливила подальше виключення Особи-3 з військового обліку. Також під час цієї зустрічі Особа-1 проінформував Особу-3 про те, що той має укласти декларацію із конкретним сімейним лікарем – Особою-2, який випише йому направлення на проходження медичних обстежень, за результатами яких Особі-3 поставлять діагноз, що надасть підстави для отримання висновку ВЛК про непридатність до проходження військової служби. У подальшому за вказані протиправні діяння Особа-2 отримав від Особи-1 грошові кошти у сумі 2 тис. доларів США [6]. Оскільки Особа-1 передав сімейному лікарю НВ, його дії мали отримати щонайменше додаткову (якщо не виключну) кримінально-правову оцінку з покликанням на ч. 1 ст. 354 КК як надання НВ за вчинення працівником установи дій з використанням становища, яке він займає, в інтересах третьої особи. Цього, однак, зроблено не було, що вчергове демонструє помилкову (неповну) кваліфікацію.

Натомість «повна» (чи правильна?) кваліфікація знайшла відбиття у вироку одного з районних судів м. Києва, який визнав Особу-4 винуватою не лише у перешкоджанні законній діяльності ЗСУ, а й у підбурюванні до надання НВ службовій особі (ч. 4 ст. 27, ч. 3 ст. 369 КК). Суд визнав доведеним, зокрема, те, що Особа-4, маючи вплив на відповідних посадових осіб і тісні взаємозв'язки з іншими учасниками добровольчого формування територіальної громади (далі – ДФТГ) «Лівий Берег», налагодила протиправний механізм із підбурювання військовозобов'язаних осіб до надання НВ службовим особам цьогоДФТГ за вчинення ними дій із використанням свого службового становища, що полягало у формальному укладанні контрактів військовозобов'язаних осіб ізДФТГ з метою ухилення від призову на військову службу в особливий період (завдяки дружнім і сталим зв'язками керівництваДФТГ «Лівий Берег» із військовослужбовцями ТЦК у м. Києві та Київській області) [7]. Наш сумнів у доречності додаткової кваліфікації дій Особи-4 за ч.

4 ст. 27, ч. 3 ст. 369 КК зумовлений тим, що питання про (не)визнання командирів ДФТГ «публічними» службовими особами (п. 1 примітки ст. 364 КК) як «адресатами» НВ, згаданими у статті КК «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі», у вироку не ставиться і, відповідно, не розглядається.

Чи не найчастіше на практиці при кваліфікації вчиненого як перешкоджання законній діяльності ЗСУ зустрічаються ситуації, коли винні особи приймали пропозицію або одержували НВ за вплив на прийняття рішень певними суб'єктами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Дії таких осіб мають кваліфікуватись за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 114-1, ст. 369-2 КК, однак у правозастосуванні це правило нерідко ігнорується.

Наприклад, лише за ч. 2 ст. 369-2 КК (без звернення до ст. 114-1 КК) кваліфікував один із районних судів м. Миколаєва дії Особи-3, який, будучи лікарем і пообіцявши Особі-6 допомогти ухилитись від мобілізації під час дії воєнного стану, одержав від Особи-6 НВ у сумі 8 тис. доларів США за здійснення впливу на членів ВЛК і службових осіб з метою прийняття ними рішення про непридатність Особи-6 до військової служби і виключення його з військового обліку [8]. Таку ж (неповну) кримінально-правову оцінку одержали дії лікаря-рентгенолога, який, користуючись набутими соціальними і професійними зв'язками за час роботи, перебуваючи у відпустці по догляду за дитиною, одержав НВ у сумі 8 тис. доларів США за вплив на прийняття рішення особами, уповноваженими на виконання функцій держави, – посадовими особами ТЦК, ВЛК і МСЕК щодо скерування документів, які знаходились в особовій справі військовослужбовця, на розгляд ВЛК для оформлення постанови з встановлення причинного зв'язку захворювання, пов'язаного з захистом Батьківщини, і повторного встановлення III групи інвалідності у зв'язку з захворюванням, пов'язаним із захистом Батьківщини, а також для отримання одноразової грошової допомоги військовослужбовцям [9].

У контексті кримінально-правової характеристики зловживання впливом викликає інтерес постанова ККС ВС, якою підтверджено правильність

засудження за ч. 2 ст. 369-2 КК Особи-8 – голови МСЕК у м. Хмельницькому, який отримав для себе НВ у сумі 1100 доларів США за здійснення впливу на інших членів МСЕК із метою прийняття рішення про встановлення особі, яка надала НВ, II групи інвалідності. Спростовуючи заяву захисника Особи-8 про те, що голова і члени МСЕК як працівники (лікарі) комунальних закладів охорони здоров'я не є (у розумінні примітки ст. 369-2 КК) особами, уповноваженими на виконання функцій держави, ККС ВС, зокрема, зазначив, що факт встановлення особі групи інвалідності є юридично значимим і тягне за собою багато правових наслідків як соціального характеру, так й іншого характеру. Органи, уповноважені на встановлення цього факту, діють від імені держави, оскільки реалізують її функцію в частині встановлення інвалідності певній особі. Члени МСЕК приймають рішення від імені такої комісії, а отже, у ході прийняття юридично значимих рішень комісії вони є особами, уповноваженими на виконання функцій держави [10].

Обстоювана ККС ВС логіка є зрозумілою і загалом прийнятною. Водночас зауважимо, що поняття «адресата» впливу з погляду кваліфікації вчиненого за ст. 369-2 КК не є оцінним, як про це створюється враження після ознайомлення з постановою ККС ВС. У примітці статті КК про відповідальність за зловживання впливом те, кого слід вважати особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, конкретизовано у спосіб відсилки до певних положень Закону України «Про запобігання корупції». Тому слід критично оцінити відсутність у постанові ККС ВС покликання на конкретний пункт ст. 3 згаданого Закону. Висловимо припущення, що членів МСЕК, за вплив на який її очільник Особа-8 одержав НВ, можна було б визнати «службовими особами інших державних органів» (підпункт «и» п. 1 ч. 1 Закону «Про запобігання корупції»).

Щоправда, це питання потребує окремого дослідження, зловоденність якого істотно зростає через те, що у вказаному Законі голови та члени експертних команд з оцінювання повсякденного функціонування особи, а також голови, їх заступники, члени та секретарі позаштатних постійно діючих військово-лікарських і лікарсько-льотних комісій, які при цьому не є особами,

зазначеними у п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону «Про запобігання корупції» (підпункт «г» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону), будучи особами, прирівняними до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не згадуються у примітці ст. 369-2 КК. Відповідно, чи визнаються вони «адресатами» впливу *de lege lata* з погляду застосування цієї заборони, залишається відкритим. У будь-якому разі членів МСЕК, ВЛК, експертних команд з оцінювання повсякденного функціонування особи нині немає підстав визнавати посадовими особами юридичних осіб публічного права (фігурують у примітці ст. 369-2 КК – див. підпункт «а» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону «Про запобігання корупції»), адже з моменту набрання чинності Законом України від 20 вересня 2023 р. «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» посадовою особою юридичної особи публічного права визнається лише «верхівка» такої юридичної особи.

Таким чином, аналіз судової практики дав змогу вчергове переконатись у тому, що диспозиціям ч. 1 і ч. 3 ст. 368-3 КК притаманний недолік, який *de lege lata* ускладнює (щоб не сказати унеможлиблює) кримінально-правову оцінку певної корупційної поведінки службових осіб юридичних осіб приватного права. Задля усунення цього недоліку (прогалини) у диспозиціях ч. 1 і ч. 3 ст. 368-3 КК зворот «з використанням наданих їй повноважень» доцільно замінити словосполученням «з використанням наданих їй повноважень або обумовлених ними можливостей». Нині наявна проблемність визнання належними «адресатами» впливу з погляду застосування ст. 369-2 КК членів МСЕК, ВЛК, експертних команд з оцінювання повсякденного функціонування особи. Слід критично оцінити судову практику (зокрема, ККС ВС), у межах якої при визначенні кола таких «адресатів» не робляться покликання на конкретні норми Закону України «Про запобігання корупції», до яких відсилає примітка статті КК «Зловживання впливом».

До перспективних напрямів наукових розвідок можуть бути віднесені щонайменше проблеми: а) кваліфікації перешкоджання законній діяльності ЗСУ, що набуває вигляду пошкодження або знищення майна військового

призначення; б) оптимізації диспозиції ч. 1 ст. 114-1 КК, яка б уможливллювала (або принаймні мінімізувала) вже інше кваліфікаційну помилку – «надлишкове» застосування статей КК.

Список використаних джерел

1. Вирок Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 18 січня 2024 р. у справі № 537/233/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116373768> (дата звернення: 5.12.2025).
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
3. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 7 березня 2025 р. у справі № 308/2948/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125669220> (дата звернення: 5.12.2025).
4. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії): підручник: у 2 книгах / за ред. О.О. Дудорова, А.А. Стрижевської. Книга 1. Вступ до кримінального права України. Вчення про кримінальне правопорушення. Київ: Видавництво «Норма права», 2025. 824 с.
5. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 16 вересня 2025 р. у справі № 752/20659/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130227818> (дата звернення: 5.12.2025).
6. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 23 липня 2025 р. у справі № 752/17130/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129036206> (дата звернення: 5.12.2025).
7. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 13 серпня 2025 р. у праві № № 753/7503/25. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129502638> (дата звернення: 5.12.2025).
8. Вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 5 червня 2024 р. у справі № 490/3467/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119553608> (дата звернення: 5.12.2025).

9. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 9 липня 2024 р. у справі № 464/233/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120426246> (дата звернення: 5.12.2025).

10. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 травня 2024 р. у справі № 686/8627/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119309289> (дата звернення: 5.12.2025).

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОСЛІДОВНІСТЬ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ АНТИКРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Якщо до початку російської агресії про засади, прояви та проблеми антикримінальної політики України щодо воєнних злочинів можна було вести мову суто уможлядно, то від 2014 року, а особливо — після 24 лютого 2022 року, зазначені питання, зважаючи на понад 200 тисяч відкритих кримінальних проваджень за статтею 438 “Воєнні злочини” Кримінального кодексу України (КК), набули максимально прикладного характеру.

Попри зусилля різних гілок державної влади України, яких вони докладають, прагнучи дати російським воєнним злочинам гідну правову відповідь, антикримінальна політика України в цій сфері, на жаль, все ще далека від досконалості. Однією з найсерйозніших проблем антикримінальної політики України щодо воєнних злочинів видається відсутність послідовності у законотворчій та правозастосовній практиці:

а) стаття 438 КК, що покликана забезпечити кримінальну відповідальність за воєнні злочини у правовій системі України, викладена у спосіб вкрай далекий від статті 8(2) Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 1998 року (РС). Зокрема, вона не містить вичерпного “каталогу” воєнних злочинів та має напівбланкетний характер, оскільки найширшою зі згаданих у статті 438 КК форм вчинення кримінального правопорушення є інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ВРУ). Численні законодавчі спроби інкорпорувати у кримінальне законодавство України вичерпний “каталог” воєнних злочинів, що був би подібним до “каталогу”, передбаченого статтею 8(2) РС, не увінчалися успіхом [1], наприклад законопроект реєстр. № 9438 від 20 грудня 2018 року [2] був

прийнятий ВРУ VII скликання лише в першому читанні, а Закон України (ЗУ) від 20 травня 2021 року [3] навіть був прийнятий ВРУ IX скликання в цілому, однак майже п'ять років залишається непідписаним Президентом України.

На перший погляд, такий хід подій можна було б трактувати як свідчення того, що між учасниками законотворчого процесу присутній консенсус стосовно того, що стаття 438 КК в її первісному вигляді була цілком прийнятним інструментом (засобом) антикримінальної політики, з чого випливала відсутність гострої потреби у запровадженні вичерпного “каталогу” воєнних злочинів. Втім, цей висновок серйозно поставило під сумнів прийняття ЗУ “Про внесення зміни до статті 438 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за незаконне переміщення, депортацію, невиправдану затримку репатріації дитини, вербування та використання дитини у військових цілях” від 17 червня 2025 року № 4499-IX, згідно з яким статтю 438 КК було доповнено трьома новими спеціальними формами вчинення кримінального правопорушення, потерпілими від яких є діти. Емоційно цей законодавчий крок можна цілком зрозуміти, зважаючи на те, наскільки гостро наше суспільство переживає страждання, яких завдає дітям війна. Втім, як слід трактувати це законодавче рішення в політико-правовій площині? Чи слід прийняття ЗУ від 17 червня 2025 року № 4499-IX трактувати як те, що згадані в ньому три форми вчинення кримінального правопорушення є принципово новими й не охоплювалися раніше чинною редакцією ч. 1 ст. 438 КК? Чи вони все ж і раніше охоплювалися ч. 1 ст. 438 КК, зокрема формулюванням “інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ”, але, на думку держави, з певних міркувань було необхідно спеціально “підсвітити” їх у тексті ч. 1 ст. 438 КК? Хай там якою була б правильна відповідь, факт прийняття ЗУ від 17 червня 2025 року № 4499-IX свідчить, що зі статтею 438 КК в її первісному та нинішньому вигляді далеко “не все гаразд” й самоутримання держави від її заміни на вичерпний “каталог” воєнних злочинів виглядає за таких обставин ірраціональним політико-правовим рішенням;

б) прикладі непослідовності присутній в практиці застосування статті 438 КК судами. Наприклад, 28 лютого 2024 року Велика Палата Верховного Суду (ВП ВС) дала зрозуміти у своїй постанові в справі № 415/2182/20, що стаття 438 КК охоплює лише ті діяння, які визнаються серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права (МГП) [4]. Такий підхід є абсолютно слушним, оскільки лише серйозні порушення МГП визнаються воєнними злочинами згідно з міжнародним правом. Однак цього ж дня в іншому провадженні Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (ККС ВС) вказав на те, що «у розумінні Женевської конвенції примусом, спрямованим на проходження військової служби, є не лише фізичний чи психологічний вплив на особу, а й будь-яка форма тиску чи пропаганди» [5]. Таке прочитання статті 51(1) Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 1949 року (ЖК IV) веде до визнання серйозним порушенням МГП, що згадується в статті 8(2)(a)(v) РС та статті 147 зазначеної Конвенції, будь-якого тиску чи пропаганди, спрямованих на забезпечення добровільного вступу на військову службу, хоч згідно з міжнародним правом тиск та пропаганда визнаються серйозним порушенням МГП лише тоді, коли вони за інтенсивністю свого впливу на особу досягають такого рівня, що робить їх порівнянними з примушенням до служби у збройних силах ворожої держави [6].

Непослідовність підходів присутня й на рівні практики судів нижчих інстанцій, які, зокрема, надають різну правову оцінку подібним фактичним ситуаціям, як-от “внеску” оператора-навідника танку в напади на об'єкти, що перебували під захистом МГП, шляхом здійснення пострілу з гармати танка на виконання наказу командира танку. Так, вироком Тростянецького районного суду Сумської області від 9 травня 2023 року в справі № 588/1072/22 [7] були заочно засуджені як співвиконавці кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена ч. 1 ст. 438 КК, командир та оператор-навідник танку, які вчинили обстріл цивільної лікарні, порушивши статтю 18(1) ЖК IV, однак натомість вироком Деснянського районного суду міста Чернігова від 11 квітня 2023 року в справі № 750/6470/22 був заочно засуджений за ч. 1

ст. 438 КК лише командир танку, який віддав наказ оператору-навіднику здійснити постріл по житловому будинку на порушення статті 52(1) Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 1977 року (ДП I), а оператор-навідник при цьому мав у кримінальному провадженні статус свідка;

в) зрештою, не можна не відмітити певну непослідовність підходів до застосування статті 438 КК з боку судів та органів прокуратури. Наприклад, і перші, і другі визнають, що воєнні злочини за статтею 438 КК, як і воєнні злочини за міжнародним правом, характеризуються так званим контекстуальним елементом, який полягає в тому, що ці злочини вчиняються у зв'язку зі збройним конфліктом. Зокрема, ВП ВС у вже згаданій вище постанові зазначила, що “стаття 438 КК встановлює відповідальність... за порушення під час уже триваючого збройного конфлікту”[4]. При цьому в затверджених Генеральним прокурором 28 квітня 2023 року “Стандартах розслідування воєнних злочинів. Загальна частина” вказано: “[З]лочини, передбачені ст. 438 КК України, вчиняються лише в контексті та у зв'язку зі збройним конфліктом міжнародного чи неміжнародного характеру і, як правило, проти осіб або об'єктів, що перебувають під захистом МГП” [9]. Якщо у Стандартах розслідування воєнних злочинів, контекстуальний елемент однозначно визначений на основі Елементів злочинів до статті 8(2) РС, які згідно зі статтею 9 РС доповнюють Статут, то те саме не можна сказати про підхід ВП ВС. Зокрема, формулювання “під час [збройного конфлікту]” не враховує того, що норми МГП можуть бути порушені й після закінчення збройного конфлікту, адже згідно зі статтею 3(b) ДП I, особи, які утримуються сторонами міжнародного збройного конфлікту та користуються захистом Женевських конвенцій про захист жертв війни та цього Протоколу (наприклад, військовополонені чи інтерновані цивільні особи), зберігають такий захист “до моменту їх остаточного звільнення, репатріації чи влаштування”. З цього випливає, що й воєнні злочини стосовно таких осіб можуть бути вчинені після закінчення збройного конфлікту.

Видається, що наведені вище приклади засвідчують гостру потребу внутрішньо- та міжінституційної “синхронізації” зусиль органів державної влади України задля надання антикримінальній політиці щодо воєнних злочинів послідовнішого характеру.

Список використаних джерел

1. Проект ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення гармонізації кримінального законодавства з положеннями міжнародного права» реєстр. № 9438 від 20 грудня 2018 року. Офіційний веб-сайт ВРУ. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65266 (дата звернення 01.09.2025).
2. ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» Офіційний веб-сайт ВРУ. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/112> (дата звернення 01.09.2025).
3. Задоя К. Хроніки народження одного карго-культу: як та чому процес гармонізації українського кримінального законодавства з міжнародним кримінальним правом рухається у неправильному напрямку. Офіційний веб-сайт Центру громадянських свобод. URL: <https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/hroniky-narodzhennya-odnogo-kargo-kultu.pdf> (дата звернення 12.12.2025).
4. Постанова ВП ВС від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176> (дата звернення 12.12.2025).
5. Постанова ККС ВС від 28 лютого 2024 року у справі № 753/14148/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117442733> (дата звернення 01.08.2025).
6. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 2025. Article 147 - Grave breaches. Офіційний веб-сайт МКЧХ. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-147/commentary/2025?activeTab=> (дата звернення 12.12.2025 року).

7. Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 9 травня 2023 року в справі № 588/1072/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110714705> (дата звернення 12.12.2025).

8. Вирок Деснянського районного суду міста Чернігова від 11 квітня 2023 року в справі № 750/6470/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110135338> (дата звернення 12.12.2025).

9. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина, затверджені Генеральним прокурором 28 квітня 2023 року. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf (дата звернення 12.12.2025).

Іващенко С.М.

доцент кафедри права Національної безпеки та правової роботи

Військово-юридичного інституту

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Лисяк Д.Д.

курсант Військово-юридичного інституту Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

ПРОГНОЗУВАННЯ КРИМІНОГЕННИХ РИЗИКІВ У СЕКТОРІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ТА АНАЛІТИЧНІ ПІДХОДИ

Актуальним питанням в умовах воєнного стану та тривалої збройної агресії проти України є формування цілісної системи прогнозування криміногенних ризиків у секторі оборони, зокрема у діяльності Збройних Сил України, та забезпечення її належного правового регулювання. Проблематика воєнної злочинності, корупційних зловживань у сфері оборонних закупівель, нецільового використання ресурсів, порушень правил несення військової служби й пов'язаних із цим загроз національній безпеці актуалізує потребу переходу від переважно реактивної моделі протидії до превентивної, заснованої на системному аналізі, оцінюванні й прогнозуванні криміногенних ризиків.

Криміногенні ризики у секторі оборони доцільно розуміти як сукупність імовірних, але потенційно реалізованих у майбутньому кримінальних посягань, детермінованих специфікою воєнної сфери, режимом секретності, концентрацією матеріальних ресурсів, особливим статусом військовослужбовців та органів військового управління. Вони охоплюють як традиційні форми злочинності (корупційні правопорушення, привласнення майна, службову недбалість), так і специфічні військові злочини та воєнні злочини, що вимагають окремих підходів до аналізу й прогнозування. На цьому фоні кримінологічні підходи до прогнозування злочинності у військових формуваннях, розроблені в рамках військової кримінології, доповнюються

загальнодержавною концепцією управління ризиками у сфері національної й воєнної безпеки.

Так, за характером і змістом криміногенні ризики в оборонній сфері доцільно поділяти на кілька груп. По-перше, це корупційні ризики, пов'язані з оборонними закупівлями, управлінням оборонним майном, земельними ресурсами, використанням міжнародної допомоги, участю приватного сектору в оборонних проєктах. Дослідження у сфері державних оборонних закупівель показують, що непрозорість процедур, надмірні винятки із загального режиму публічних закупівель, широкі дискреційні повноваження окремих посадових осіб та обмежений зовнішній контроль створюють підґрунтя для завищення цін, узгоджених дій постачальників, відкатів і зловживань службовим становищем [2].

По-друге, це ризики, пов'язані з військовою злочинністю у вузькому значенні: порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями, самовільне залишення військової частини, непокора, недбале ставлення до служби, незаконне поводження зі зброєю тощо. Їх аналіз свідчить, що інтенсивність таких правопорушень зростає в умовах високого бойового навантаження, тривалих ротацій, недостатньої кадрової роботи, психологічного і соціального стресу особового складу. Військова кримінологія розробляє спеціальні підходи до кримінологічного прогнозування цього виду злочинності, зокрема через аналіз динаміки показників по видах військ, регіонах дислокації, категоріях військовослужбовців [3, с. 65].

По-третє, слід виокремити ризики, пов'язані з воєнними злочинами та іншими порушеннями міжнародного гуманітарного права, що можуть здійснюватися як противником, так і окремими представниками власних сил оборони. Для національної правової системи це ставить завдання не лише належної криміналізації відповідних діянь, а й створення механізмів ранньої ідентифікації ситуацій, у яких імовірність таких порушень зростає, формування спеціалізованих слідчо-оперативних підрозділів, впровадження стандартів документування, збирання доказів, забезпечення взаємодії з міжнародними інституціями [4, с. 103].

У сучасних дослідженнях дедалі частіше обґрунтовується потреба впровадження інтегрованих систем кримінологічного моніторингу, які б акумулювали відомості з різних джерел: кримінальної статистики, дисциплінарної практики командирів, даних військової служби правопорядку, матеріалів внутрішнього аудиту, інформації антикорупційних уповноважених, відкритих джерел (зокрема медіа й соціальних мереж). Обробка таких масивів даних засобами інтелектуального аналізу, геоінформаційних систем, профілювання дозволяє виявляти локальні «гарячі точки», вразливі процеси й функції, які потребують негайного посилення контролю.

Правові інструменти прогнозування криміногенних ризиків у секторі оборони можна поділити на кілька блоків. Перший блок становлять норми стратегічного та рамкового законодавства, що закріплюють обов'язок органів сектору безпеки і оборони застосовувати відповідні підходи і впроваджувати системи управління ризиками. Так, у Законі України «Про національну безпеку України» управління ризиками фактично розглядається як одна з функцій органів державної влади у сфері воєнної безпеки, а стратегічні документи деталізують його зміст на рівні оборонного планування, ресурсного забезпечення й кадрової політики.

Другий блок – спеціальні антикорупційні та кримінально-правові норми, спрямовані на мінімізацію окремих груп ризиків. Антикорупційне законодавство встановлює вимоги щодо декларування, запобігання конфлікту інтересів, обмежень щодо сумісництва, отримання подарунків тощо, які поширюються й на посадових осіб Міністерства оборони, Генерального штабу, інших органів військового управління. У сфері оборонних закупівель діють спеціальні процедури, зорієнтовані на підвищення прозорості, посилення зовнішнього контролю та розширення участі громадянського суспільства у моніторингу контрактів, що прямо спрямовано на зниження корупційних ризиків.

Третій блок – процесуальні й організаційні механізми, що перетворюють абстрактні вимоги управління ризиками на конкретні управлінські процедури. До них належать: впровадження інституту внутрішнього контролю та

внутрішнього аудиту в органах сектору оборони; розроблення й ведення реєстрів ризиків на рівні міністерства, видів і родів військ, окремих частин; закріплення обов'язку командирів проводити регулярну оцінку криміногенної ситуації в підпорядкованих підрозділах; формування антикорупційних програм з блоком заходів щодо ідентифікації й мінімізації ризиків. Адміністративно-правові дослідження підкреслюють, що саме процедурна деталізація – від форми ризик-реєстру до періодичності його перегляду – є ключем до реального функціонування ризик-орієнтованої моделі в органах публічної влади [5].

Аналітичні підходи до прогнозування криміногенних ризиків у секторі оборони мають бути узгоджені з кращими міжнародними практиками управління ризиками (зокрема з рекомендаціями ISO 31000) та водночас враховувати особливості українського правопорядку і стану війни. Йдеться не лише про запровадження формалізованих методик оцінювання ризиків (матриць імовірності/наслідків, ризик-скорингу, ранжування ризиків за пріоритетністю), а й про інституалізацію аналітичних підрозділів, здатних працювати з великими масивами даних, проводити кримінологічну розвідку, будувати сценарні моделі розвитку ситуації. У наукових працях, присвячених злочинності в умовах війни, наголошується, що криміногенне середовище післявоєнного періоду може істотно відрізнятись від довоєнного, а отже, прогнозні моделі повинні бути адаптивними і враховувати воєнно зумовлені детермінанти злочинності [1].

Особливого значення набуває взаємодія правових і аналітичних інструментів. Правові норми задають рамки, цілі та принципи управління криміногенними ризиками, визначають суб'єктів і процедури, тоді як аналітичні підходи забезпечують інформаційне наповнення цих процедур, дозволяють переходити від формальної «галочки» до змістовної оцінки стану безпеки. Ефективна система прогнозування криміногенних ризиків передбачає: нормативне закріплення обов'язковості ризик-аналізу при розробленні оборонних програм та закупівель; використання аналітичних продуктів (звітів, карт ризику, профілів) у процесі ухвалення управлінських рішень; періодичний зовнішній аудит системи управління ризиками; інтеграцію результатів

прогнозування в навчальні програми військових освітніх закладів і підвищення кваліфікації посадових осіб сектору оборони.

Водночас розвиток системи прогнозування криміногенних ризиків у секторі оборони України стикається з низкою викликів. Серед них – обмеженість і фрагментарність статистичних даних, зумовлена режимом секретності; інерція організаційної культури, орієнтованої переважно на реагування постфактум; недостатня спроможність аналітичних підрозділів і кадрів; ризик формального запровадження ризик-орієнтованих процедур без реальної зміни управлінської практики. Не менш важливою проблемою є необхідність забезпечення балансу між захистом державної таємниці й прозорістю інформації, потрібної для громадського контролю за запобіганням корупції та інших криміногенних проявів у секторі оборони.

Узагальнюючи, прогнозування криміногенних ризиків у секторі оборони України постає як невід’ємний елемент правового забезпечення діяльності Збройних Сил України та інших складових сил оборони. Воно базується на поєднанні сучасного нормативно-правового регулювання, яке закріплює ризик-орієнтований підхід, із розвинутими аналітичними практиками кримінологічного моніторингу й прогнозування військової та пов’язаної з нею злочинності. Системне впровадження таких підходів у діяльність Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, органів військового управління, правоохоронних і контрольних інституцій є передумовою не лише підвищення ефективності протидії злочинності в умовах війни, а й формування стійкого до криміногенних викликів сектору оборони у повоєнний період та в процесі євроатлантичної інтеграції України.

Список використаних джерел

1. Карпенко М.І. Військова кримінологія : кримінологічні аспекти запобігання і протидії військовій злочинності : науково-практичний посібник / науковий редактор П.П. Богуцький. Київ : ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», 2025. 265 с.

2. Копотун І. М. Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері публічних закупівель в Україні. 2025. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/2025/2/1/d.pdf
3. Легка О. В. «Вплив корупційних ризиків на трансформацію оборонних закупівель в Україні». Правова позиція. 2024. № 1 (42). С. 64-68.
4. Пащенко Є. М., Іващенко С. М. Поняття та принципи управління ризиками в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України. Вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. № 2 (77). С. 102-107
5. Супрун-Ковальчук Т. М. «Кримінально-правова характеристика корупції у воєнний час: дослідження сфери оборони». Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/04/106.pdf>

Карчевський М.В.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права
імені академіка УАН о. Івана Луцького Університету Короля Данила;
головний науковий співробітник наукової лабораторії проблем штучного
інтелекту і права Інституту інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України

ОЦІНКА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ ПРО ОБЛІК КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Війна змінює злочинність в Україні. Руйнування виробничих процесів, релокація бізнесу, мілітаризація виробництва, зростання тіньової економіки та вимушена міграція приводять до появи криміногенних ризиків і посилення вже відомих. В цих умовах особливої актуальності набуває прозора оцінка злочинності, яка дозволяє аналізувати не лише загальні показники, а й тенденції в розрізі видів економічної діяльності.

Водночас така оцінка стикається з істотною методологічною проблемою. Офіційна кримінальна статистика, що публікується на сайті Офісу Генерального прокурора України, зокрема у Формі № 5, формально містить необхідні первинні дані. Проте ці дані подаються у вигляді табличних звітів, які складно використовувати для аналітичної роботи. Відсутність інтерактивності, складна структура таблиць, обмежені можливості фільтрації, порівняння та візуалізації унеможливають оперативний аналіз тенденцій злочинності за секторами економіки.

Як наслідок, дослідники, практики та органи публічної влади вимушені або обмежуватися загальними показниками, або здійснювати трудомістку ручну обробку даних, що знижує прозорість аналізу, відтворюваність результатів і ускладнює публічну комунікацію отриманих висновків.

Відповіддю на зазначену проблему стало створення нами CrimeSector - спеціалізованого доповнення до платформи CrimeDataLab[1], спрямованого на узагальнення та аналітичну інтерпретацію даних форми № 5 у розрізі видів

економічної діяльності. Метою CrimeSector є трансформація формально відкритих, але аналітично складних статистичних даних у інструмент публічної кримінологічної аналітики, придатний для наукових досліджень, освітніх завдань і підтримки управлінських рішень.

Технічно CrimeSector побудований на основі зведення представлених у відкритому доступі показників Форми № 5 за період з 2016 по 2024 рік. Це дозволило сформувати єдину базу даних, у якій кожен вид економічної діяльності розглядається як окремий аналітичний об'єкт із власним профілем та динамікою змін.

CrimeSector надає користувачеві такі можливості.

Секторна візуалізація злочинності - інтерактивні теплові карти та графіки, що відображають інтенсивність окремих показників обліку у розрізі видів економічної діяльності.

Аналіз динаміки у часі - можливість дослідження змін показників за обраний період, що особливо важливо для порівняння довоєнних та воєнних років.

Гнучка фільтрація - вибір окремих показників, секторів та часових інтервалів без необхідності ручної обробки таблиць.

Дослідження особливостей протидії злочинності в Україні, проведене нами з використанням CrimeSector, дозволило встановити наступне.

Переважає більшість облікованих кримінальних проваджень за період з 2016 по 2024 рік пов'язана з видом економічної діяльності (ВЕД), який у Формі № 5 визначається як «Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування». На цей сектор припадає 23,5% від загальної кількості кримінальних правопорушень, облікованих у зазначений період. Така концентрація свідчить про системну присутність кримінально-правових ризиків у сфері публічного управління та виконання державних функцій. На окрему увагу заслуговує щорічне зростання частки облікованих проваджень, пов'язаних з цим ВЕД, від 15% у 2016 році до 25% у 2022 та 35% у 2024. Така тенденція свідчить про очікувану в умовах повномасштабного вторгнення РФ концентрацію ресурсів, зловживань та, відповідно, уваги правоохоронців на

питаннях державного управління та оборони.

Другим за кількістю облікованих кримінальних правопорушень є ВЕД «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів», з яким пов'язано 18,7% усіх проваджень. Значна частка цього сектору в загальній структурі злочинності відображає його масштабність, високий рівень грошового обігу та вразливість до як загальнокримінальних, так і економічних правопорушень.

Зі сферою будівництва пов'язано 7,2% облікованих кримінальних проваджень. Незважаючи на суттєво меншу частку порівняно з двома попередніми секторами, будівельна діяльність залишається стабільним джерелом кримінально-правових ризиків, що є особливо актуальним в умовах відновлення зруйнованої інфраструктури та реалізації масштабних публічних і приватних проєктів.

Частка кримінальних проваджень, пов'язаних із ВЕД «Фінансова та страхова діяльність», становить 6,3%. Близькі за значенням показники демонструє сектор «Інформація та телекомунікації», на який припадає 6,0% облікованих правопорушень. Варто зазначити, що кількість облікованих проваджень, пов'язаних з цими ВЕД, має спільні тенденції річної динаміки – істотне зменшення частки у період повномасштабного вторгнення. «Інформатизація та телекомунікації», у період з 2016 по 2021 середнє значення частки облікованих проваджень – 7,4%, з 2022 по 2024 – 2,4%. «Фінансова та страхова діяльність», у період з 2016 по 2021 – 7,6%, з 2022 по 2024 – 3,5%

ВЕД «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги» охоплює 5,7% від загальної кількості облікованих кримінальних проваджень за досліджуваний період. Даний показник також має специфічну річну динаміку. Частка облікованих проваджень, пов'язаних з охороною здоров'я та наданням соціальної допомоги збільшувалася з 4,4% у 2016 до 9,2% у 2022, у 2023 та 2024 становила відповідно 6,4% та 7,7%. Такі особливості видається можливим пояснити пов'язаним з повномасштабним вторгненням кардинальним збільшенням кількості осіб, що потребують соціальної допомоги.

З кожним із інших видів економічної діяльності, що відслідковуються відповідно до Форми № 5, пов'язано менше 5% облікованих кримінальних правопорушень за період з 2016 по 2024 рік.

Форма № 5 містить не тільки дані про загальну кількість облікованих правопорушень, але також їх розподіл за трьома ключовими групами: кримінальні правопорушення проти власності, у сфері господарської діяльності та у сфері службової діяльності. Це дозволяє перейти від кількісної до структурної оцінки злочинності в межах окремих секторів економіки.

У цілому, серед облікованих кримінальних правопорушень по всіх видах економічної діяльності за період з 2016 по 2024 рік, 48,9% становлять кримінальні правопорушення проти власності, 4,0% - правопорушення у сфері господарської діяльності, та 31,0% - правопорушення у сфері службової діяльності.

Подальший аналіз демонструє суттєві відмінності у профілях злочинності залежно від виду економічної діяльності. Так, для ВЕД «Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування» характерним є домінування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, частка яких становить 58% від усіх облікованих проваджень, тоді як правопорушення проти власності складають 14%, а правопорушення у сфері господарської діяльності - лише 1%. Такий профіль є очікуваним з огляду на специфіку публічних функцій цього сектору та концентрацію управлінських повноважень.

Для ВЕД «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів», навпаки, характерним є різке домінування кримінальних правопорушень проти власності, які становлять 86% облікованих проваджень. Частка правопорушень у сфері господарської діяльності сягає 7%, а у сфері службової діяльності — лише 3%, що відображає переважно майнову природу кримінальних ризиків у цьому секторі.

У сфері будівництва структура облікованих кримінальних проваджень є більш збалансованою: 50% правопорушень проти власності, 4% - у сфері господарської діяльності та 37% - у сфері службової діяльності. Такий розподіл свідчить про поєднання майнових та службових кримінальних практик, що

відповідає характеру реалізації будівельних проєктів та участі як приватних, так і публічних суб'єктів.

Особливо однорідним є профіль злочинності у ВЕД «Інформація та телекомунікації», де 94% облікованих проваджень становлять кримінальні правопорушення проти власності, тоді як правопорушення у сфері господарської діяльності та службової діяльності складають відповідно 1% та 3%.

Для ВЕД «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги» характерним є переважання правопорушень проти власності (33%) та помітна частка правопорушень у сфері службової діяльності (24%), тоді як правопорушення у сфері господарської діяльності становлять 1%. Такий профіль відображає поєднання майнових та службових ризиків у соціально чутливій сфері, що зазнала значного навантаження в умовах війни.

У ВЕД «Фінансова та страхова діяльність» структура облікованих кримінальних проваджень характеризується наступним розподілом між основними групами правопорушень: 51% - проти власності, 16% - у сфері господарської діяльності та 24% - у сфері службової діяльності. Саме цей сектор демонструє найбільшу частку господарських кримінальних правопорушень, що відображає його функціональну специфіку.

Важливим аспектом є співвідношення кримінальних правопорушень, облікованих у зв'язку з діяльністю підприємств, установ та організацій, із загальною кількістю кримінальних правопорушень, зареєстрованих в Україні. Загальний облік усіх кримінальних правопорушень здійснюється відповідно до статистичної форми № 1, тоді як форма № 5 містить відомості виключно про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах та організаціях.

За результатами аналізу встановлено, що загальна частка кримінальних проваджень, облікованих у формі № 5, серед усіх кримінальних проваджень, облікованих за формою № 1, у період з 2016 по 2024 рік становить 11,4%. Найвищого значення цей показник досяг у 2021 році - 15%, після чого, починаючи з 2022 року, стабілізувався на рівні 10-11%.

Дослідження цього показника за видами кримінальних правопорушень демонструє різноспрямовані тенденції. Так, для кримінальних правопорушень проти власності простежується стійке зростання частки правопорушень, вчинених на підприємствах, в установах та організаціях: з 6,1% у 2016 році до 14,5% у 2024 році. Натомість для кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності характерною є протилежна тенденція - зменшення частки правопорушень, пов'язаних із діяльністю підприємств, установ та організацій, з 43% у 2016 році до 29% у 2024 році. Така динаміка може відображати як зміну структури господарської злочинності, так і трансформацію практик протидії їй.

Найвищі значення аналізованого показника традиційно характерні для кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, оскільки сама природа цих правопорушень передбачає їх вчинення в межах інституційних структур. Водночас і в цій групі спостерігається зниження частки: з 97,8% у 2016 році до 82,1% у 2024 році. Таку особливість ми пов'язуємо з проблемою примітивізації протидії корупції, на якій неодноразово наголошували[2]. У статистичному вимірі ця проблема проявляється у структурі засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XVII КК України. Останні три роки 75% серед засуджених за кримінальні правопорушення в сфері службової діяльності, це засуджені за пропозицію неправомірної вигоди (ст. 369 КК). Зрозуміло, що такий результат кримінальної юстиції не відповідає соціальному запиту протидії корупції.

Окремої уваги заслуговує аналіз показника «Установлена сума матеріальних збитків у провадженнях, розслідування за якими закінчені», що міститься у формі № 5. Цей показник дозволяє оцінити не лише інтенсивність, а й економічні наслідки злочинності, пов'язаної з діяльністю підприємств, установ та організацій.

Аналіз динаміки встановленої суми матеріальних збитків за період з 2016 по 2024 рік демонструє нерівномірне, але загалом висхідне зростання цього показника, з чітким структурним зломом у 2022 році, що збігається з початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. У 2016 році

встановлена сума матеріальних збитків становила 630 977,74 тис. грн. У 2017 році вона різко зросла до 9 492 169,54 тис. грн, після чого у 2018–2021 роках спостерігалися коливання у діапазоні від 768 554,8 тис. грн до 11 918 750,0 тис. грн.

Починаючи з 2022 року, динаміка показника набуває принципово іншого характеру. У 2022 році встановлена сума матеріальних збитків склала 9 921 102,0 тис. грн, у 2023 році зросла до 37 830 668,0 тис. грн, а у 2024 році досягла 47 492 876,0 тис. грн. Таким чином, в період повномасштабного вторгнення фіксується кратне зростання економічної шкоди, пов'язаної з кримінальними правопорушеннями, що вчиняються на підприємствах, в установах та організаціях.

Аналіз відсоткового розподілу встановленої суми матеріальних збитків за видами економічної діяльності дозволяє зафіксувати не лише зростання економічної шкоди у воєнний період, а й трансформацію її структури після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році.

У період з 2016 по 2021 роки ВЕД «Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування» формував 32,7 % усіх встановлених матеріальних збитків, що робило його безумовно домінуючим сектором. У період 2022-2024 років частка цього сектору зменшилася до 11,5 %. Водночас це зменшення має відносний, а не абсолютний характер: на тлі загального кратного зростання збитків у воєнний час оборонний сектор залишається одним із ключових, однак втрачає структурне домінування через появу інших, ще більш економічно значущих джерел шкоди.

Найбільш показовим є різке зростання частки ВЕД «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря» — з 8,8 % у 2016-2021 роках до 42,9 % у 2022-2024 роках. Таким чином, у воєнний період саме енергетичний сектор акумулює майже половину всієї встановленої матеріальної шкоди. Це свідчить про концентрацію криміногенних та економічних ризиків у сфері енергетичної інфраструктури, яка перебуває під постійним впливом бойових дій, термінових відновлювальних заходів і масштабних фінансових потоків.

ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» також демонструє зростання частки встановлених матеріальних збитків з 5,2 % у довоєнний період до 12,1 % у 2022-2024 роках. Частка ВЕД «Добувна промисловість і розроблення кар'єрів» зросла з 3,5 % у 2016-2021 роках до 9,8 % у 2022-2024 роках.

У цілому, аналіз матеріальних збитків за видами економічної діяльності підтверджує, що в умовах повномасштабної війни злочинність, пов'язана з діяльністю підприємств, установ та організацій, завдає значно більшої матеріальної шкоди, причому ключові ризики концентруються у сферах безпеки та енергетики.

Для продовження дискусії:

1) CrimeDataLab з оновленням CrimeSector, як і раніше, функціонує у відкритому доступі. Це означає, що наведені у доповіді результати статистичної обробки даних форм №1 та №5 можуть бути відтворені на платформі шляхом використання однакових фільтрів, періодів та показників. Всі дослідники можуть використовувати створений нами інструмент вільно, без обмежень.

2) Статистичні дані дозволяють говорити про суттєву концентрацію облікованих проваджень у невеликій кількості видів економічної діяльності та про різко відмінні профілі правопорушень за секторами. З одного боку, сектор державного управління та оборони не лише є найбільшим за часткою проваджень, але й демонструє зумовлене війною зростання цієї частки та домінування правопорушень у сфері службової діяльності. З іншого боку, правопорушення у секторах торгівлі, телекомунікацій мають виразно “майновий” профіль, що підкреслює неоднакову природу криміногенних процесів у різних секторах. У сферах будівництва, охорони здоров'я й соціальної допомоги, фінансової діяльності структура правопорушень є більш змішаною, що вказує на поєднання майнових та службових ризиків і різні механізми кримінальних практик.

3) Частка злочинності на підприємствах, установах, організаціях у загальній злочинності є стабільно близькою до однієї десятої. Водночас принципово важливо, що всередині цієї частки відбувається різноспрямована

динаміка: зростає частка майнових правопорушень, але зменшується питома вага господарських і службових правопорушень. Це може відображати як реальні зрушення, так і зміну практик реагування та пріоритетів правоохоронної діяльності.

4) Дослідження встановленої у межах проваджень суми матеріальних збитків демонструє, що для оцінки протидії злочинності має значення не тільки кількість проваджень, а й концентрація економічної шкоди. З початком повномасштабного вторгнення відбувається структурний злам: загальна сума встановлених збитків зростає кратно, а їх розподіл концентрується у невеликій кількості видів економічної діяльності. Зокрема, частка ВЕД «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря» зросла з 8,8% у 2016-2021 роках до 42,9% у 2022-2024 роках, тоді як сектор «Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування» втрачає структурне домінування (з 32,7% до 11,5%) на тлі збереження значної абсолютної шкоди. Паралельно зростає частка встановленої шкоди в сфері транспорту (з 5,2% до 12,1%) та добувної промисловості (з 3,5% до 9,8%).

5) Отримані результати слід сприймати критично: офіційна статистика відображає обліковані правопорушення, залежить від організаційних практик реєстрації, змін пріоритетів, ресурсних обмежень, процесуальних рішень та динаміки виявлення. Тому очевидним є сенс продовження досліджень, які поєднуюватимуть статистику з іншими джерелами (судова практика, журналістські розслідування, матеріали контролюючих органів, відкриті дані про закупівлі, бюджетні програми тощо) для точнішого розуміння того, як саме формується результат протидії злочинності у відповідних секторах.

6) Водночас, попри неповноту та можливу упередженість, статистика “сигналізує” про актуальні напрями подальших досліджень.

Воєнна концентрація ризиків у секторі державного управління й оборони: що саме зростає - інтенсивність виявлення чи ефективність протидії, якою є подальша доля скерованих до суду обвинувальних актів?

Чи не свідчить зменшення кількості облікованих господарських правопорушень про зростання масштабів неформальних практик та новий

виток «тінізації», але вже не економіки, а її регулювання?

Чи домінування засуджень за ст. 369 КК відображає реальний стан корупції в Україні?

Наскільки ефективність протидії корупції залежить від фактично використовуваної системи оцінки ефективності правоохоронних та судових органів?

Які перспективи оцінки ефективності протидії злочинності на основі наявних відкритих даних та моделей, що враховують не кількість проваджень, а економічну вагу злочинності та її концентрацію за видами економічної діяльності?

Список використаних джерел

1. Карчевський М.В. Протидія злочинності в Україні : інфографіка (2013-2024) : інтерактивний довідник. // CrimeDataLab - URL : <https://crimedatalab.org/>
2. Карчевський М.В. Протидія злочинності в умовах війни: аналіз статистичних даних (2013–2023) // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична, 2024, № 2. С. 80-90. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-2-12>

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник,
Інститут держави і права ім.В.М. Корецького НАН України

ДО КОНЦЕПЦІЇ ПРИЧИНИ І УМОВ, ЩО ПОРОДЖУЮТЬ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ (ЗЛОЧИНИ)

Мабуть, основним фактором неефективності протидії кримінальним правопорушенням (злочинам), і зокрема - неефективності антикримінальної політики, є неадекватна концепція **причини** (саме **ПРИЧИНИ**, а не - *причин!*) і **умов**, що породжують кримінальну (злочинну) поведінку людей.

Антикримінальна політика, основи якої заклав ще Чезаре Беккарія, – це таке управління протидією злочинності, яке має поєднувати 1) усунення причини злочинності і 2) усунення умов, що сприяють злочинним проявам.

Досвід свідчить, що якщо антикримінальна політика спрямована лише на усунення умов, що сприяють злочинним проявам, і не спрямована на усунення причини злочинності, то така політика є неефективною.

Зокрема, кара за злочин – це природна реакція суспільства на фактично вчинений злочин. Вона не усуває причину злочину. Вона усуває лише одну з умов, що сприяє кримінальному прояву причини, - а саме умову, якою є БЕЗКАРНІСТЬ. Справедливе покарання за злочин є необхідним засобом для ефективною протидії злочинності (бо усуває одну з умов, яка сприяє злочинним проявам, а саме: безкарність), але воно є недостатнім (бо не усуває причину злочинних проявів). Згідно з «формулою» антикримінальної політики Чезаре Беккарія: «Злочину краще запобігти, ніж потім карати за нього!». А запобігти злочину можливо лише якщо усунути його причину.

Для того, щоб причину злочину усунути треба цю причину правильно ідентифікувати, тобто відрізнити її від інших криміногенних факторів, які відіграють роль умов, що сприяють злочинним проявам.

При найближчому розгляді можна побачити, що в сучасній кримінології домінує так звана «теорія факторів», згідно з якою злочини можуть породжуватися різноманітними факторами, які мають однакові

(недиференційовані) криміногенні властивості.

Кримінологія має вийти з під впливу цієї позитивістської «теорії факторів». Перебуваючи під її впливом, вітчизняна кримінологія ніяк не може вирішити проблему розмежування **ПРИЧИНИ** і **УМОВ**, як факторів, що відіграють різну роль в етіології («механізмі») кримінальної поведінки.

На нашу думку, для вирішення цієї проблеми слід застосувати концепцію причини і умов, що породжують злочинність, засновану на так званій «евристичній моделі Роберта Коха».

Суть цієї моделі в наступному. Довгий час практична медицина і медична наука намагалися пояснити етіологію туберкульозу з допомогою «теорії факторів», тобто невизначеною множиною різноманітних факторів, наслідком дії будь-якого з них начебто може стати захворювання на туберкульоз. Медицині не вдавалося диференціювати (розрізнити) ці фактори на причини і умови, а лікування туберкульозу не було успішним.

Так відбувалося допоки Роберт Кох, німецький мікробіолог, у 1882 році не відкрив збудника туберкульозу, мікроба, що дістав назву «палочка Коха». Тоді виявилось, що ця палочка є **єдиною причиною** туберкульозу, а усі решта – то не причини, а лише **умови**, які сприяють патогенній дії цього мікробу, що відіграє роль причини.

Екстраполюючи цей підхід щодо диференціації причини і умов на «механізм» кримінальної поведінки, можна зробити припущення, що існує якась єдина причина будь-якого злочину, а усі решта факторів – то не причини, а лише умови, що сприяють прояву причини.

Виходячи з цього припущення, нами було здійснене дослідження проблеми диференціації причини і умов, що породжують злочинну поведінку людини в світлі **соціально-натуралістичної кримінології**. (Детальніше про соціально-натуралістичну доктрину в кримінології див.: Костенко О.М. Основи *соціально-натуралістичної* юриспруденції та кримінології : монографія / О. М. Костенко. – Одеса : Гельветика, 2021. – 138 с.)

Згідно з соціально-натуралістичною кримінологією, **злочин** визначається як порушення закріплених в кримінальному законодавстві законів соціальної

природи, яке (порушення) є проявом волі, що перебуває в стані сваволі, і свідомості, що перебуває в стані ілюзій.

Зазначене дослідження дозволило зробити висновок, що **єдиною причиною будь-якого злочину є комплекс сваволі і ілюзій, який уражає волю і свідомість злочинця.** Цей комплекс породжує соціальну патологію людини – тобто **СОЦІОПАТІЮ**. Суть соціопатії полягає в нездатності людини керуватися тими, притаманними суспільству природними законами, які регулюють суспільне життя людей.

Таким чином, **соціопатія, тобто ураженість людини комплексом сваволі і ілюзій, має визнаватися єдиною причиною усіх злочинів, які були, є чи будуть.** Усі решта факторів, що сприяють проявам соціопатії у формі злочинної поведінки, є **УМОВАМИ**, а не причинами злочинності.

Звідси випливає кримінологічна формула: «Якщо не буде соціопатії, тобто ураженості людини комплексом сваволі і ілюзій, то злочин не буде вчинено за будь-яких умов».

Наприклад, ожеледиця може бути **фізичною умовою** для вчинення злочину з необережності водієм автотранспорту. А причиною є соціопатія, яка проявилась в свавіллі в формі порушенні правил дорожнього руху в умовах ожеледиці.

Стан алкогольного сп'яніння людини може бути **біологічною умовою** для вчинення злочину вбивства. А причиною цього злочину є соціопатія вбивці, яка проявилась в зневажанні законів соціальної природи, що забороняють свавілля в формі позбавлення життя іншої людини.

Відсутність соціального контролю за службовою особою може бути **соціальною умовою** для вчинення нею корупційного злочину. А причиною корупції є соціопатія, яка проявляється порушенні законів соціальної природи, що забороняють свавілля в формі зловживання владою з корисливих мотивів.

Цей же «механізм» співіснування причини, що **спричиняє** злочини, і умов, що **обумовлюють** злочини, має місце і в етіології такого злочину як воєнна агресія.

Першопричиною воєнної агресії Росії проти України, згідно з доктриною соціально-натуралістичної кримінології, є **колективна соціопатія** в Росії, яка має форму **рашизму**. Усі інші фактори – зокрема, політичні, економічні, правові, моральні тощо – це лише умови, що сприяють воєнній агресії. Тут теж діє кримінологічна закономірність: «якби не було в Росії колективної соціопатії в формі рашизму, що є першопричиною воєнної агресії проти України, то не було б і війни, за будь-яких умов».

Звідси випливає і концепція **запобігання** воєнній агресії, згідно з якою визначальним в запобіганні є усунення першопричини, а саме колективної соціопатії. Заради миру і безпеки людство може і має протидіяти ураженню соціопатією громадян і влади в будь-якій країні. Це -природне право і природний обов'язок людей і народів.

З наведеної теорії причини і умов злочинності випливає концепція антикримінальної політики, яку можна назвати концепцією **«антикримінальних лещат»**. Її різновидом може бути концепція **«антивоєнних лещат»**.

Згідно з цією концепцією, протидія злочинності, і зокрема воєнній агресії, має полягати в поєднанні: 1) заходів, спрямованих на усунення соціопатії людей, яка є причиною будь-яких злочинних проявів (запобігання злочинності) і 2) заходів, спрямованих на усунення фізичних, біологічних і соціальних умов, що сприяють злочинним проявам соціопатії (зокрема, невідворотність покарання за вчинення злочину).

У світлі цих положень соціально-натуралістичної кримінології можна зробити **практичний висновок** для антикримінальної політики: протидія злочинності має засновуватися на поєднанні: 1) соціального виховання громадян, яке спрямоване проти соціопатизації людей і тому має антикримінальні властивості, і 2) вдосконалення кримінальної юстиції.

Коваленко Л.П.

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Поправко А.С.

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Інституту Служби безпеки України Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

КООРДИНАЦІЯ ЗУСИЛЬ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ У БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні зміни в роботі органів правопорядку, які виступають гарантом правопорядку та здійснюють боротьбу зі злочинністю, демонструють складність передбачення їх подальшого розвитку в умовах постійної глобальної нестабільності. Воєнний стан створює додаткові виклики, що відзначаються ще більшою непередбачуваністю та гостротою. У межах цього дослідження координація зусиль органів правопорядку у боротьбі зі злочинністю у період воєнного стану період розглядається як комплексний, міжгалузевий інститут, який регулюється кримінальним, адміністративним, та іншими галузями права[1]. В умовах сучасної практики органи правопорядку, з однієї сторони, покликані виконувати вимоги законів, що закріплюють права та свободи людини, з іншої – вони наділені відповідними розпорядчими повноваженнями, у тому числі і правом розробляти приймати підзаконні акти нормативного характеру, націлені на регулювання «технологій» реалізації прав та свобод громадян. В сучасних умовах становлення української держави, коли відбувається посилення соціальної функції органів правопорядку, суттєво зростає їх значення не лише для боротьби зі злочинністю, але і як засобу захисту прав та свобод, їх забезпечення. При цьому таке забезпечення задіюється як у правозастосовчій діяльності, так і у нормотворчій, що є невід’ємною частиною системи правового регулювання. В умовах сучасної практики органи правопорядку, з однієї сторони, покликані виконувати вимоги законів, що закріплюють права та свободи людини, з іншої –

вони наділені відповідними розпорядчими повноваженнями, у тому числі і правом розробляти приймати підзаконні акти нормативного характеру, націлені на регулювання «технологій» реалізації прав та свобод громадян. Для коректного розуміння дослідження координації зусиль органів правопорядку у боротьбі зі злочинністю у час війни важливо визначити, що нами таким визнається фактична інформаційна війна, яка є гібридною за змістом. Тому, говорячи про воєнний стан, важливо враховувати не лише його декларативне чи юридичне значення, а й конкретні організаційні та адміністративно-правові аспекти боротьби органів правопорядку у період з лютого 2022 року по теперішній час. Адже саме правові механізми, правила взаємодії та моделі прийняття рішень стали базою, від якої держава відштовхувалася після початку повномасштабної війни[3]. Слід констатувати факт, що координація зусиль органів правопорядку у боротьбі зі злочинністю під час воєнного стану в Україні значно змінилась: розширилось коло їх повноважень, змінились умови роботи, збільшилось навантаження на підрозділи правоохоронних органів, виникла нагальна необхідність тісної співпраці з міжнародними партнерами тощо[2]. Водночас варто окремо звернути увагу на зовнішньоорганізаційні зміни у роботі Національної поліції, що виникли після коригування Закону України «Про Національну поліцію». Серед ключових нововведень — можливість безоплатно отримувати в передбаченому законом порядку необхідну інформацію від державних органів, органів місцевого самоврядування та державних юридичних осіб. Це дозволяє поліцейським ефективніше виконувати свої функції, у тому числі щодо роботи з військовополоненими. Окрім того, фактично припинено громадський контроль за діяльністю поліції: зменшено повноваження громадськості щодо заслуховування звітів про роботу органів поліції та ухвалення резолюцій недовіри керівникам, що раніше могло слугувати підставою для їх звільнення. а також тимчасове призупинення взаємодії між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування, та, в свою чергу, залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських; держава під час дії режиму воєнного стану на законодавчому рівні гарантує поліцейським безкоштовне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я як прива-

тної, так і державної форм власності[5]. Наголосимо, що в умовах воєнного часу виникає чимало факторів, що сприяють розвитку злочинності загальнокримінальної спрямованості: ускладнення можливості належного контролю за особами, звільненими з місць позбавлення волі, тих, що були раніше засуджені за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, значна кількість покинутого житла, відсутність освітлення в деяких населених пунктах внаслідок ворожих обстрілів, безробіття, низький рівень матеріального забезпечення тощо. Тому, протидія злочинності в регіонах є одним із обов'язкових заходів, спрямованих на забезпечення громадської безпеки, а також є складовою правоохоронної функції держави[4]. Підсумовуючи, зазначимо, що ключовою особливістю координації зусиль органів правопорядку у боротьбі зі злочинністю під час воєнного стану в Україні є необхідність її реалізації за двома основними напрямками: традиційним, пов'язаним із забезпеченням законності та правопорядку, захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина, а також новітнім, пов'язаним із протидією загрозам воєнного стану, виконанням і сприянням виконанню завдань, покладених на органи правопорядку. Варто підкреслити, що діяльність органів правопорядку у боротьбі зі злочинністю є ключовим інструментом держави. Її координація здійснюється спеціально уповноваженими органами та покликана забезпечувати дотримання закону, підтримання правопорядку й захист конституційних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина в Україні.

Список використаних джерел

1. Поливанюк В.Д., Король К.С. Особливості діяльності підрозділів Національної поліції під час запровадження воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 444-446. URL:http://lsej.org.ua/6_2022/99.pdf.
2. Про затвердження Указу Президента України Про введення воєнного стану в Україні: Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

3. Чорна І.І., Колесніков А. П. Концептуальні засади правоохоронної діяльності в Україні. Наукові праці Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету. 2022. С. 136–139. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/841>.

4. Іщенко Ю., Марченко Н. Національна поліція в умовах воєнного стану: зміни в законодавстві. Право в умовах війни. 2022. URL: <https://law-in-war.org/>.

Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

керівник напряму «Правопорядок» Лабораторії законодавчих ініціатив,
старший викладач Національного університету «Києво-Могилянська Академія»

(АНТИ)КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА: АНАЛІЗ ЗМІСТУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

В Україні, попри низку доктринальних і прикладних дискусій, досі відсутня стала й послідовна кримінальна політика, хоча її елементи безперечно присутні в практичній діяльності органів влади. Так можна окреслити різницю між формалізованою та неформалізованою кримінальною політикою. Перша виражена у формі документів – стратегій, концепцій, пріоритетів. Друга – фактичній діяльності органів системи кримінальної юстиції. Саме брак першого є проблемою сьогодні.

Спробою розв'язати цю проблему стали «Пріоритети діяльності органів правопорядку та прокуратури у сфері кримінальної політики на 2020 рік» [1], чия мета полягала в тому, щоб спрямувати діяльність органів прокуратури й відповідних органів правопорядку та забезпечити використання сучасних підходів до політики кримінальної юстиції в Україні. Документ зокрема передбачав застосування критеріїв пріоритетності роботи в розслідуваннях кримінальних проваджень з урахуванням тяжкості злочину, наявності підозрюваних, виду запобіжного заходу й перспектив судового розгляду. Проте так і не отримав подальшого щорічного продовження у зв'язку зі зміною Генерального прокурора у 2020 році, який був рушієм масштабної реформи прокуратури, розпочатої Законом №113-IX.

Надалі на виконання семи рекомендацій Європейської комісії (червень, 2022) [8], що були передумовою отримання статусу країни-кандидатки в члени ЄС, 11 травня 2023 року Президент України Указом № 273/2023 схвалив Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (далі – КСП) [3]. Однією з шести пріоритетів цього документу стала необхідність розроблення та ухвалення *послідовної кримінальної політики*, пріоритетом якої є запобігання зло-

чинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого.

При цьому детальний порядок впровадження кримінальної політики передбачений Планом заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України у серпні 2024 року (далі – План заходів до КСП) [4]. Попри однакову назву цих документів (план), перший за своїм змістом є радше концепцією, а другий – безпосередньо планом заходів.

Цими документами державної політики зокрема передбачено розробку та ухвалення проєкту Закону, яким запроваджується система стратегічного планування у сфері державної кримінальної політики (п. 2.1.3); проєкту концепції кримінальної політики на середньостроковий період (п. 2.1.4); розроблення та затвердження Кабінетом Міністрів України Національного плану із запобігання (превенції) злочинності (п. 2.3.1). Крім того мова йде про оновлення законодавчого регулювання кримінальної статистики (п. 2.1.6), застосування засобів збору альтернативної інформації про стан злочинності, зокрема шляхом проведення соціологічного дослідження злочинності (crime survey) (п. 2.9) тощо.

З євроінтеграційної позиції важливо зауважити що реалізації КСП та Плану заходів до КСП присвячено окремий захід у Дорожній карті з питань верховенства права [5] – ключового документу в межах політики розширення Європейського Союзу за Розділом 23 «Судова влада та засадничі права» і 24 «Юстиція, свобода і безпека» *acquis communautaire* ЄС. Дорожня карта не містить прямої згадки про кримінальну політику, адже більше зорієнтована більше на право ЄС, проте згадує необхідність системного використання європейських інструментів оцінки загроз злочинності – SOCTA (Serious and Organised Crime Threat Assessment), IOCTA (Internet Organised Crime Threat Assessment).

Але це не означає, що кримінальна політика неважлива, адже вона є загальним правилом у країнах ЄС. Так питання протидії злочинності інтегроване в загальну політику безпеки: Стокгольмська програма (2010–2014 pp.) [8], а нині Стратегія безпеки ЄС (2020–2025 pp.) (EU Security Union Strategy) [9] визнача-

ють комплекс заходів щодо протидії організованих злочинності, тероризму, корупції, торгівлі людьми, кіберзлочинності, а також механізми взаємодії держав-членів у сфері правосуддя і внутрішніх справ. Документи кримінальної політики поширені в державах-членах ЄС, а в Естонії, наприклад, існує окремий Закон, яким визначено пріоритети кримінальної політики на 10 років (до 2030 року) [7].

Отже, впровадження системної кримінальної політики держави (стратегічного планування у сфері протидії злочинності) є невід’ємною складовою євроінтеграційних зобов’язань, оскільки завданням Розділу 24 *acquis* ЄС є розбудова інституційної спроможності системи правопорядку у протидії злочинності, насамперед серйозній злочинності (*serious crimes*). Під цим терміном ЄС розуміє організовану злочинність, кіберзлочинність, наркозлочини, фінансові злочини тощо – кримінальні правопорушення, що завдають найбільшої шкоди суспільству й нерідко мають транснаціональний характер, що потребує особливої уваги з боку ЄС. Таким чином інтеграцію України в європейський простір правопорядку уможливають багаторівнева структура документів у сфері кримінальної політики, передбачена КСП, пріоритезація кримінальних проваджень, реформована система кримінальної статистики і наявність альтернативних джерел даних щодо злочинності (у формі *crime surveys* та ін.), використання інструментів СОСТА та ІОСТА тощо.

Список використаних джерел

1. Пріоритети діяльності органів правопорядку та прокуратури у сфері кримінальної політики на 2020 рік. URL: https://old.gp.gov.ua/userfiles/Prioriteti_dijalnosti.pdf (дата звернення: 14.12.2025).
2. Закон України №113-IX від 19.09.2019 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text> (дата звернення: 14.12.2025)
3. Указ Президента України від 11.05.2023 № 273/2023 «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору без-

пеки і оборони України на 2023–2027 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text> (дата звернення: 14.12.2025).

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 № 792-р «Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.12.2025).

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.12.2025).

6. Opinion on the EU membership application by Ukraine. June 17, 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_22_3802 (дата звернення: 14.12.2025).

7. Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/313112020006> (дата звернення: 14.12.2025).

8. THE STOCKHOLM PROGRAMME — AN OPEN AND SECURE EUROPE SERVING AND PROTECTING CITIZENS (2010/C 115/01) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2010:115:FULL> (дата звернення: 14.12.2025).

9. EU Security Union Strategy. COM(2020) 605. URL: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-promoting-our-european-way-of-life/file-security-union-strategy> (дата звернення: 14.12.2025).

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології
навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту НАВС

ВСТАНОВЛЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОТИПРАВНОСТІ¹

Ефективна протидія кримінальним правопорушенням неможлива без постійного моніторингу їх стану, структури та динаміки в країні – накопичення і аналізу відповідних статистичних даних, визначення на цій основі змін показників динаміки окремих видів та груп кримінальних правопорушень, встановлення усталених тенденцій та закономірностей їх розвитку та випадків значного зростання або зниження цих показників, які обумовлені певними ситуативними факторами. Окремим напрямом такої аналітичної роботи є встановлення нових процесів які відбуваються в цій сфері, які ми назвали трансформаційними процесами в сфері кримінальної протиправності.

Слід зазначити, що термін «трансформаційний процес» достатньо широко використовується в останні десятиліття в різних галузях гуманітарних наук – економіці, політології, соціології [1, 2, 3, 4, 5]. Ряд авторів вживають цей термін як само собою зрозумілий, не формулюючи його точне визначення. Інші дослідники, не даючи його детальне визначення, вказують на його основну сутнісну ознаку – якісну зміну явища, перетворення його природи [6, 7].

Це поняття почало достатньо часто використовуватися і в кримінології, зокрема в роботах щодо кіберзлочинності та організованої злочинності. Так, в монографії Девіда С. Волла «Кіберзлочинність: трансформація злочинності в інформаційну епоху» вказується, що нові технології створили абсолютно нові

¹ *Примітка.* Тези підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

або розширені злочинні можливості для кіберзлочинності. Поява соціальних медіа, хмарних технологій, «Інтернету речей», ботнетів і криптовалют суттєво змінили спектр кіберзагроз. З'явилися черв'яки, що атакують державні органи, інфраструктурні об'єкти тощо; нові види шахрайства що вчиняються з використання інформаційно-телекомунікаційних технологій; програми-вимагачі; кіберзлочини, пов'язані з незаконним отриманням персональних даних, інформації щодо роботи підприємств, державних установ тощо [8]. В монографії групи авторів «Розуміння тенденцій злочинності в гібридному суспільстві. Цифровий дрейф» вказується на процес «цифрової трансформації злочинності». Як стверджують автори, цифрова революція останніх кількох десятиліть створила сучасне суспільство, в якому фізичний та цифровий простори все більше переплітаються та перетинаються в повсякденному житті. Така гібридна природа сучасного суспільства також змінила моделі злочинної поведінки. В кіберпросторі виникли нові форми злочинної поведінки, тоді як традиційні офлайн-злочини еволюціонували або зменшилися [9].

Дослідники, які займаються проблемою організованої злочинності, також констатують наявність трансформаційних процесів в цій сфері. Зокрема, І. М. Леган вказує на трансформацію сучасної організованої злочинності в транснаціональну, обумовлену технологічним прогресом, процесом глобалізації та ліберальною міграційною політикою ряду країн [10]. Г. П. Жаровська обґрунтовує позицію, що транснаціональна організована злочинність виникла не на основі плавного переходу від організованої злочинності, а на основі трансформації, в ході якої вона набула принципово нової якості і здатна утворювати квазідержавні угруповання кримінальної спрямованості, які намагаються за допомогою терористичної діяльності, на основі прямої агресії, у тісному контакті з іноземними спеціальними службами, створювати регіони, в яких не діє право, але діють кримінальна мораль та кримінальний спосіб існування в усіх сферах суспільного буття [11].

Вважаючи цей методичний підхід щодо розрізнення коливань поточних кількісних показників кримінальної протиправності та трансформаційних процесів, що пов'язані із зміною її суттєвих, якісних ознак, ми спробували

визначити окремі трансформаційні процеси, які відбуваються в кримінальній протиправності в Україні. У вищенаведених публікаціях види трансформаційних змін вказувалися без наведення відповідного емпіричного підтвердження. Ми ж вирішили для встановлення трансформаційних процесів в цій сфері використати основне доступне нам джерело інформації про кримінальну протиправність – дані державної статистичної звітності щодо кримінальних правопорушень. Виходячи з того, що трансформаційні процеси звичайно мають довготривалий характер, було вирішено здійснити аналіз певних часових рядів статистичних показників за тривалий період. В результаті цього аналізу було виявлено наступні процеси трансформації кримінальної протиправності.

Відбувається обвальне зниження облікованих в Україні грабежів та розбоїв (див. рисунки 1 та 2).

Рис. 1. Динаміка кількості грабежів, вчинених в Україні у 1992-2024 рр.

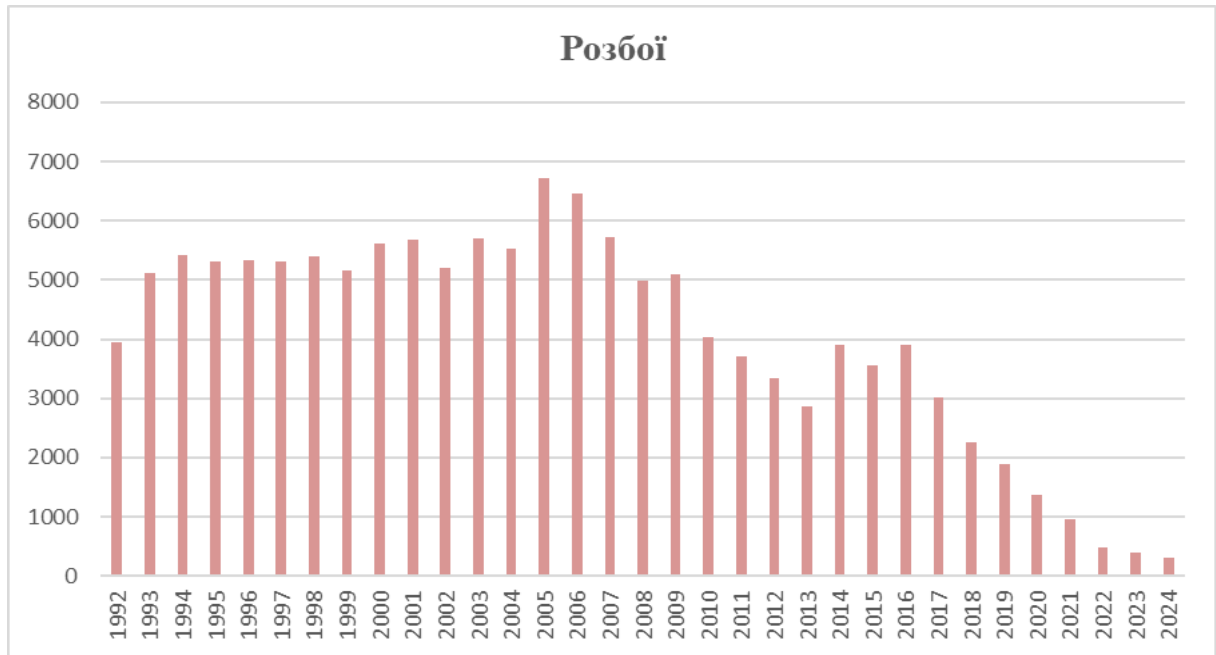

Рис. 2. Динаміка кількості розбоїв, вчинених в Україні у 1992-2024 рр.

Найвища чисельність зазначених видів посягань спостерігалася у 2005 р., в якому було зареєстровано 47 054 грабежів та 6 708 розбоїв. Протягом наступних 19 років чисельність діянь обох зазначених видів переважно зменшувалася, особливо інтенсивно за останні 8 років. В результаті кількість грабежів у 2024 р. зменшилася до 1 453, що менше показника 2005 р. у 32,4 раза, а показника 2016 р. – у 18,7 раза. Чисельність розбоїв скоротилася в останньому році розглядуваного періоду до 313, і цей показник у 21,4 раза менше показника 2005 р. і у 12,5 раза – показника 2016 р. Частки цих видів посягань серед всіх кримінальних правопорушень у 2005 р. становили 9,7% та 0,3% відповідно, а у 2024 р. – 1,3% та 0,0006%.

Ці дані дозволяють говорити про перетворення цих двох видів корисливо-насиленницьких посягань, які були одними з найбільш поширених злочинів в історії злочинності, у нечасто вчинювані діяння, які практично не впливають на стан кримінальної протиправності в країні. До того ж цей процес трансформує кримінальну протиправність в Україні шляхом суттєвого зменшення її насиленницької складової.

Іншим знаковим трансформаційним процесом в сфері кримінальної протиправності є значне зростання кількості випадків шахрайства в Україні. Тенденція переважного зростання цих діянь триває з 1993 р. (рис. 3). За цей

період їх чисельність збільшилася з 5 966 у 1992 р. до 64 978 у 2024 р., тобто зросла у 10,9 раза.

Рис. 3. Динаміка кількості шахрайств, вчинених в Україні у 1992-2024 рр.

Слід виділити дуже значне зростання кількості цих посягань в перші два роки війни: в 2022 р. на відміну від інших видів кримінальних правопорушень проти власності чисельність цих діянь зросла до 32 086 (+34,5 %), а в 2023 р. сталося вибухове зростання цих діянь до 82 609, тобто відбулося їх збільшення у 2,6 раза. У 2024 р. їх кількість зменшилася на 21,3 % і становила 64 978, але це зменшення було пов'язано з прийняттям парламентом оновленої редакції ст. 51 КУпАП, в якій була встановлена суттєво більша ніж раніше вартість викраденого майна, при неперевищенні якої викрадення шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата вважається дрібним.

Частка випадків шахрайства серед усіх посягань проти власності тривалий час коливалася в межах 11–14 %, а з 2021 р. почала зростати і становила в 2022–2024 рр. 28,4 %; 46,2 % і 48,9 % відповідно. Шахрайство тривалий час було другим за поширеністю видом кримінального правопорушення проти власності, а з 2023 р. стало найбільш поширеним. У 2023 р. воно було найбільш

поширеним кримінальним правопорушенням в країні, а у 2024 р. перемістилося на друге місце після випадків самовільного залишення військової частини.

Таким чином, відбувся трансформаційний процес набуття шахрайством якості найбільш популярного у кримінальної спільноти виду протиправної поведінки, яка в найбільшій мірі відповідає умовам, які склалися в Україні та інших ринкових суспільствах світу. Значному поширенню шахрайств сприяє ряд факторів, які сформувалися в останні роки, а саме:

інтенсивний розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІТ), залучення практично всього населення до їх використання за допомогою індивідуальних цифрових пристроїв (смартфонів, планшетів, комп'ютерів тощо), створення можливостей здійснення в ІТ-середовищі багатьох видів діяльності – розміщення, розповсюдження та отримання інформації, у тому числі персональної, надання послуг, інтернет-банкінг, інтернет-торгівля тощо. Це суттєво прискорює і полегшує здійснення фінансових операцій (купівля шляхом переведення коштів з банківської картки, переказ коштів у благодійні фонди тощо), але виключає можливість шляхом особистого спостереження контролювати продавця, тобто створює дуже сприятливі умови для ошукування;

постійне перебування сучасної людини в інформаційно-телекомунікаційному просторі, в результаті чого вона стає більш вразливою для зловмисників, оскільки для користування ним має надавати значному колу юридичних та фізичних осіб свої персональні дані, які станом на сьогодні погано захищені і можуть бути отримані шахраями і використані ними для заволодіння її коштами. Шахрайські оборудки можуть бути також легко здійснені у разі заволодіння правопорушниками шляхом обману цифровим пристроєм людини і здійснення шкідливих для неї дій від її імені;

значне підвищення привабливості шахрайства для потенційних правопорушників як ненасильницького способу заволодіння дуже значними коштами без прямого контакту з жертвою, що суттєво знижує ризик їх виявлення та притягнення до відповідальності. Соціологи говорять про настання періоду безконтактної злочинності;

додатковим фактором в Україні є несприятливий психологічний стан населення в умовах війни, який проявляється у підвищеній тривожності, неврівноваженості, прагненні підтримки, солідарності, надмірній довірливості до оточуючих, що полегшує для зловмисників входження у довіру до жертв, залучення їх до спілкування та вчинення дій, потрібних зловмисникам;

труднощі у налагодженні ефективної протидії шахрайствам через складність їх виявлення та отримання належної доказової бази вини зловмисників, особливо щодо діянь, вчинених з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Цілком ймовірною є гіпотеза про процес переходу прошарку населення, схильного до кримінальної поведінки від вчинення корисливо-насильницьких посягань, пов'язаних з ризиком виявлення та притягнення винних до жорсткої відповідальності, до вчинення шахрайських оброудок, за рахунок вчинення яких можна отримати більш значні кошти при мінімальному ризику виявлення.

На завершення зазначимо, що через інтенсифікацію розвитку науки, виникнення нових технологій в різних галузях виробництва, значні соціально-економічні зміни в багатьох країнах дослідження процесів трансформації злочинності стає, на нашу думку, все більш актуальним. Перспективними напрямками є дослідження виникнення нових видів кримінальної поведінки та нових способів вчинення традиційних протиправних діянь, зростання рівня анонімізації злочинів, поширення використання при вчиненні злочинів автоматизованих програм (ботів), автономних технічних пристроїв, інструментів з штучним інтелектом. Подальшій трансформації злочинності можуть сприяти такі фактори, як розвиток транснаціональних злочинних організацій та продовження процесів міграції, що веде до поширення етнічних кримінальних спільнот, національних форм злочинної активності.

Список використаних джерел

1. Суспільна трансформація: концептуалізація, тенденції, український досвід/За ред. В.В.Танчера, В.П.Степаненка. К., Інститут соціології НАН України, 2004. 244 с. URL: <https://i->

soc.com.ua/assets/files/library/social_transformation.pdf (дата звернення: 19.11.2025).

2. Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій / В. Ф. Солдатенко (кер.) та ін.; НАН України. – К.: Парлам. вид-во, 2009. – 536 с. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/Suspilno-polittrnsfor_88.pdf (дата звернення: 19.11.2025).

3. Юрій Поліщук. Трансформаційні процеси в сучасній Україні: зарубіжна історіографія. Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. Випуск 5-6 (85-86). С. 326-340. URL: https://ipend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/polischuk_transformatsiini.pdf (дата звернення: 19.11.2025).

4. Івченко Є. А. Трансформація як поняття та підходи до його розуміння в економічному контексті. Ефективна економіка. 2015. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/112.pdf (дата звернення: 19.11.2025).

5. Мокій А., Небрат В., Король М., Флейчук, М. Трансформаційні процеси в Україні в повоєнний період: міждисциплінарні оцінки. Економіка України. 2023. № 66 (1(734)), 74–88. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2023-01-5> (дата звернення: 19.11.2025) тощо.

6. Івченко Є. А. Трансформація як поняття та підходи до його розуміння в економічному контексті. Ефективна економіка. 2015. № 12. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/112.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

7. Трансформаційні процеси у суспільній та соціокультурній сферах України: монографія / О. М. Анісімова, Л. А. Ковальська, Г. П. Лукаш, О. В. Прігунов, О. С. Щербіна, Т. М. Яворська; відпов. за вип. Т. М. Яворська. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2021. 185 с. С.4. URL: <https://surl.li/ggpubi> (дата звернення: 20.11.2025).

8. Wall, D. S. (2024). Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age (2nd ed.). Preprint, CC BY 4.0. URL: <https://surl.li/xcjpgo> (дата звернення: 21.11.2025).

9. Marcelo F. Aebi, Fernando Miró-Llinares, Stefano Caneppele. Understanding Crime Trends in a Hybrid Society. The Digital Drift. SpringerBriefs in Criminology. 2025. 131 p. URL: <https://surl.lu/tcmtew> (дата звернення: 21.11.2025).

10. Леган І. М. Сучасний стан та тенденції транснаціональної злочинності в Україні та світі. Юридичний електронний науковий журнал. 2021. № 3. С. 378-381. С. 378. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/97.pdf (дата звернення: 21.11.25).

11. Жаровська Г. П. Транснаціональна організована злочинність: деструктивний феномен глобалізації. Часопис Київського університету права. 2020. № 2. С. 355-360. С. 356. URL: <https://surl.li/ilumcj> (дата звернення: 22.11.2025).

кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Зі створенням у 2014 році в Україні спеціально-уповноважених органів у сфері запобігання та протидії корупції розпочався активний етап боротьби з цим негативним явищем. З того часу було реалізовано численні заходи з протидії корупції. Про їх успішність свідчать звіти міжнародних антикорупційних організацій, зокрема Transparency International. Відповідно до даних Індексу сприйняття корупції у 2024 році Україна отримала 35 балів [1], що на 10 балів більше показників у 2013 році.

Необхідність існування спеціалізованих антикорупційних органів в Україні впливає й з положень статті 6 Конвенції ООН проти корупції (2003) та статті 20 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (1999) для держав-членів. У зв'язку з цим було створено п'ять інституцій, серед яких: Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Вищий антикорупційний суд та Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Кожна установа є незалежною та самостійною, виконує свої функції та має чітко визначену юрисдикцію [2, с. 131].

Для успішної боротьби з корупційними практиками важливо аби антикорупційні органи були незалежними та інституційно спроможними. Тому вони повинні мати всі повноваження, необхідні для їхньої ефективної роботи, доступ до даних та реєстрів, а також певний рівень санкцій для порушників. Термін «інституційна спроможність» в науковій літературі часто розуміють як здатність виконувати певною структурою покладені на неї функції (що можуть представляти собою перелік завдань, які виокремлюються для якомога більш

комплексного виконання функцій організації), спираючись на необхідне ресурсне забезпечення [3]. «Незалежність інституцій» традиційно сприймають як політичну нейтральність, захищеність від незаконних втручань та чітку законодавчу визначеність повноважень. Міжнародні антикорупційні громадські організації неодноразово звертали увагу на доцільність посилення інституційної спроможності та незалежності діяльності спеціалізованих органів у сфері протидії корупції в Україні. Так, Група держав проти корупції (GRECO) рекомендувала розробити необхідні заходи для посилення незалежності та неупередженості структурних підрозділів НАЗК, які відповідають за прийняття рішень, а також забезпечити НАБУ необхідний та безперешкодний доступ до всіх декларацій, які отримало НАЗК, і у рамках кримінальних проваджень, відкритих на основі таких декларацій, до всіх національних і регіональних баз даних, ознайомлення з якими необхідне для якісної оцінки декларацій, та інші [4].

Становлення та діяльність антикорупційних інституцій в Україні було неспокійним та виявляло численні перепони в їх активній роботі, зокрема: нестача політичної волі; слабка незалежність; недовіра суспільства; недоброчесні кадри; опір корумпованих еліт; складність реформування ключових сфер; недостатній захист викривачів корупції; військова агресія російської федерації проти України тощо. Так, варто згадати про вимушене перезавантаження Національного агентства з питань запобігання корупції у 2019-2020 роках, неодноразові спроби нашкодити репутації Національного антикорупційного бюро України, необґрунтоване відтермінування призначення на посаду керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури переможця конкурсу Олександра Клименка у 2022 році тощо. Негативно відобразилася на антикорупційній реформі й так звана «конституційна криза в 2020 році», коли Велика палата Конституційного суду України визнала окремі положення Закону України «Про запобігання корупції» неконституційними, тим самим паралізувала е-декларування та роботу НАЗК в цілому. Ці приклади демонструють, що антикорупційний курс, який обрала Україна дійсно працює і змушує суб'єктів корупційних схем серйозно хвилюватися про своє недоброчесне майбутнє.

Незважаючи на всі складнощі, на сьогодні, Україна має й певні досягнення у посиленні незалежності та інституційної спроможності антикорупційних органів. Згідно з результатами Другого дослідження спроможності, управління і взаємодії органів антикорупційної інфраструктури України 2023 від Transparency International Ukraine, антикорупційні органи покращили свій середній загальний бал з попереднього дослідження 2020 року на пів бала — з 3,4 до 3,9. При цьому найкращий результат отримав ВАКС — 4,6 бала, а найгірший АРМА — 3,4 бала [5]. Окрім цього, було прийнято Закони України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» від 08.12.2023 р. № 3509-IX, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» від 31.07.2025 р. № 4560-IX, а також 22 жовтня 2025 року Уряд України підтримав збільшення граничної чисельності працівників НАЗК з 408 до 433 осіб.

Таким чином, боротьба з корупцією є масштабним національним завданням, і без серйозної політичної волі держави, без організації цілеспрямованої, системної роботи з її викорінення та мінімізації негативних наслідків, без спільних дій у цьому напрямку з боку влади та інститутів громадянського суспільства досягти ефективних результатів у вирішенні цієї проблеми неможливо [6, с. 118]. А незалежність та інституційна спроможність антикорупційних органів є невід’ємним елементом успішної боротьби з корупцією та необхідною умовою вступу України до Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Індекс сприйняття корупції – 2024. Transparency International. 2025. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 13.12.2025);
2. Кулик К. Д. Діяльність спеціально-уповноважених суб’єктів у сфері протидії корупції під час дії воєнного стану в Україні. Журнал східноєвропейського права. 2024. № 128. С. 129-134. URL: <https://easternlaw.com.ua/wp->

[content/uploads/2024/11/kulyk_128.pdf](#) (дата звернення: 13.12.2025);

3. Баштанник О. В. Інституціональна/інституційна спроможність інститутів політичної системи як аналітична категорія та функціональний аспект публічного управління. *Держава та регіони*. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2023. № 2 (80). С. 83-88.

4. Другий звіт-оцінка відповідності. Україна. Четвертий раунд оцінювання. Запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів. GRECO. 2021. 28 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/GrecoRC4202125-Final-UKR.pdf> (дата звернення: 13.12.2025);

5. Спроможні, ефективні й незалежні: аналіз антикорпоранів. Transparency International Ukraine. 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/research/spromozhni-efektyvni-j-nezalezni-analiz-antykoriupcijnyh-organiv/> (дата звернення: 13.12.2025);

6. Holovkin, B.M., Melnyk, M.I. i Trepak, V.M. (2022). Current state and trends in the development of legislation to prevent corruption. *Informatologia*, 55 (1-2), 110-120. <https://doi.org/10.32914/i.55.1-2.9> (дата звернення: 13.12.2025).

кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінології та інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ ПІДРОБЛЕННЮ ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ТА ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ

З метою підвищення ефективності заходів запобігання підробленню документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців необхідно, в першу чергу, забезпечити налагоджену систему взаємодії та координації заходів і дій суб'єктів запобігання.

Суб'єктом діяльності щодо запобігання злочинності та злочинним проявам можуть бути визнані орган, організація, окрема особа, які у цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення [1, с. 346].

Суб'єкти запобігання злочинності за функціональною ознакою, насамперед реального впливу виконуваних ними функцій та відповідних їм видів діяльності на усунення (нейтралізацію) детермінантів злочинності та злочинних проявів, можуть бути поділені на декілька груп, зокрема: а) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); б) органи та організації, стосовно яких запобігання злочинності та злочинних проявів віднесено або має бути віднесено до основних завдань і функцій (МВС, СБУ, прокуратура, суд, спеціалізовані громадські організації); в) органи, установи, організації, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та злочинним проявам, але їхня діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих злочинів (заклади освіти, культури, охорони здоров'я, соціальної допомоги, адміністрація підприємств, установ, організацій тощо [2, с. 184-185].

У сучасних умовах проблема запобігання економічній злочинності потребує комплексного вирішення, залучення всіх суб'єктів запобігання, які забезпечують економічний правопорядок і захист інтересів суспільства та держави у цій сфері. А також, необхідно враховувати, що спеціалізованими суб'єктами запобігання є правоохоронні органи, які мають спільні цілі та завдання у протидії економічній злочинності, функціонують незалежно один від одного, використовуючи специфічні форми та методи в межах встановленої відповідним законодавством компетенції.

Водночас, всі суб'єкти запобігання економічній злочинності є самостійними, незалежними і не підлеглими один одному органами. Однак лише через узгоджену систему дій представляється можливим забезпечити ефективну протидію економічним злочинам, у тому числі й запобігання підробленню документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців.

Кожен з суб'єктів, не в змозі лише своїми засобами вирішити це завдання, якою б налагодженою не була б його діяльність. У запобіжній діяльності суб'єкти запобігання лише доповнюють один одного, тому існує потребу в узгодженості й координації їх дій. Завдяки взаємодії та координації формується великий сегмент боротьби з будь-яким кримінальним правопорушенням, забезпечується постановка цілей, завдань та їх виконання, не допускається паралелізм і дублювання в роботі правоохоронних органів, забезпечується раціональний розподіл сил та використовуються більш широке коло правових засобів і методів роботи.

Отже, запобігання злочину, передбаченого ст. 205-1 Кримінального кодексу України потребує злагодженої міжвідомчої взаємодії, оскільки охоплює: реєстраційні процедури (Мін'юст, нотаріуси), фінансовий контроль (ДПС, НБУ, Держфінмоніторинг), слідчі дії (Нацполіція, СБУ, БЕБ, прокуратура).

Відповідно, можливо виокремити наступні формами такої взаємодії.

Інформаційна взаємодія: обмін даними між Мін'юстом, ДПС, НБУ та Держфінмоніторингом через автоматизовані системи (наприклад, ЄДР, Реєстр

платників ПДВ, СЕА ПДВ, платформа «Фінмоніторинг»).

Спільні перевірки: проведення рейдових перевірок підприємств, зареєстрованих на підозрілих осіб (наприклад, осіб без доходу, з судимістю, без фіксованого місця проживання).

Спільні слідчі групи: у складних (резонансних) справах створюються міжвідомчі слідчо-оперативні групи (Нацполіція, БЕБ, СБУ, прокуратура).

Угоди про співпрацю: наприклад, меморандуми між Мін'юстом, Нотаріальною палатою та правоохоронцями про виявлення фальшивих документів при реєстрації.

Проблеми, що супроводжують виявлення фіктивних підприємств при державній реєстрації, зумовлені такими обставинами: 1) формалізм у перевірках: часто реєстратори не перевіряють достовірність інформації (відповідно до ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» [3]. Порядок проведення державної реєстрації охоплює: перевірку комплектності документів, які подаються державному реєстратору, та повноти відомостей, що вказані в реєстраційній картці, а також перевірку документів, які подаються державному реєстратору, на відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації. При цьому державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи, якщо вони не передбачені законом; 2) низька якість обміну інформацією між органами – відсутність автоматичних API або затримки в обробці запитів; 3) правопорушниками застосовуються різноманітні прийоми маскування, приховування дійсних намірів (використання загублених або недійсних паспортів, паспортів померлих осіб або осіб, які виїхали на постійне місце проживання за межі України); розбалансованість повноважень: правоохоронці не завжди отримують вчасно доступ до баз даних; [2, с. 194]. 4) корупційні ризики серед реєстраторів, нотаріусів, податківців; 5) низький рівень відповідальності – у багатьох випадках особи-номінали (наприклад, безхатченки) навіть не усвідомлюють, що зареєстровані як "директори" фіктивних компаній.

На нашу думку, для покращення взаємодії слід вжити наступні заходи:

Удосконалити інтеграцію державних реєстрів (ЄДР, платників ПДВ, податкових боржників) у реальному часі.

Посилити цифрову ідентифікацію особи при подачі документів (BankID, Дія, біометричні перевірки).

Розширити повноваження Держфінмоніторингу у доступі до даних юросіб на стадії реєстрації.

Підвищити відповідальність нотаріусів і реєстраторів за внесення фіктивних даних.

Запровадити обов'язкове навчання для реєстраторів з питань фінансового моніторингу та кібербезпеки.

Цифровізація та автоматизація перевірок. Запровадити систему ризик-орієнтованого моніторингу (RBA) для виявлення підозрілих заявок на реєстрацію; автоматичний обмін між базами: ЄДР ↔ ДПС ↔ Мінсоцполітики ↔ МВС ↔ НБУ.

Розробити єдину базу «ризикових осіб» (осіб, що фігурують у фіктивних схемах, судимі, без постійного місця проживання тощо).

Посилення контролю за реєстраторами та нотаріусами: Упровадити обов'язкову фото- та відеофіксацію подання документів; встановити персональну відповідальність реєстратора у разі виявлення фальсифікацій; запровадити перевірку джерела фінансування при реєстрації компанії з великим статутним капіталом.

Розширення повноважень фінансового моніторингу. Держфінмоніторинг має: отримати доступ до ЄДР у реальному часі; мати право блокувати підозрілі реєстрації на період перевірки.

Освітня та профілактична діяльність: проведення тренінгів для реєстраторів та нотаріусів про виявлення підставних осіб; інформаційні кампанії для громадян: пояснення, чому не можна ставати «номінальним директором» або «засновником за гроші»;

Вдосконалення законодавства: встановити кримінальну відповідальність не лише для «реєстранта», але й для фактичного організатора фіктивної

реєстрації; доповнити ст. 205-1 на випадки внесення неправдивої інформації до інших державних реєстрів (наприклад, реєстру бенефіціарів, платників ПДВ).

Саме тому одним із заходів інформаційного характеру, спрямованих на удосконалення запобіжної діяльності на стадії реєстрації фіктивних підприємств для перевірки реальності заявлених в установчих документах суб'єктів підприємницької діяльності відомостей варто визначити здійснення інформаційного обміну між державним реєстратором та правоохоронними органами в режимі «on-line», а саме безперешкодного та оперативного доступу з використанням різних засобів комунікації і зв'язку до баз даних паспортних служб. Крім того, до інформації, що може бути використана у процесі перевірки, також можуть бути віднесені дані інформаційно-пошукових систем МВС, а саме щодо осіб, які притягнуті до кримінальної, адміністративної відповідальності; наявності непогашеної судимості, про відбування особами та знаходження їх у місцях позбавлення волі; дані щодо осіб, які знаходяться в розшуку та переховуються від слідства; дані щодо порушених кримінальних справ (zareєстрованих кримінальних проваджень) стосовно конкретних осіб; відомості щодо осіб, які зникли безвісти [2, с. 196].

Висновки. Варто зауважити, що підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців є одним із основних інструментів тіньової економіки, відмивання коштів та ухилення від податків.

Для удосконалення заходів запобігання підробленню документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців необхідно: посилити персональну відповідальність нотаріусів та реєстраторів; проводити інформаційні кампанії для населення щодо ризиків участі у фіктивних схемах; надати Держфінмоніторингу та БЕБ більше повноважень щодо аналізу підозрілих реєстрацій. Запобігання ст. 205-1 КК України має стати частиною комплексної державної політики з боротьби з тіньовою економікою, кіберзлочинністю та шахрайством у бізнес-середовищі.

Список використаних джерел

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : [у 3 кн.] / Закалюк А. П. – К. : Ін Юре, 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 2007. – 424 с.
2. Мікіш А. С. Запобігання фіктивному підприємництву в Україні. Дисертація на здобуття ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2016. – 300 с.
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців [Електронний ресурс] : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31–32. – Ст. 263. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755-15/page>.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права
та кримінології Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Стратегією забезпечення державної безпеки України визначено, що спеціальні служби окремих іноземних держав продовжують розвідувально-підбивну діяльність проти України, намагаються підживлювати сепаратистські настрої, використовувати організовані злочинні угруповання та корумпованих посадових осіб для зміцнення інфраструктури впливу. Розвідувально-підбивна та інша протиправна діяльність іноземних спецслужб, окремих організацій, груп та осіб, зокрема з використанням організованих злочинних угруповань і корумпованих посадових осіб, спрямована на руйнування механізмів державного управління та місцевого самоврядування [Стратегія забезпечення державної безпеки, схвалена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 р., введена в дію Указом Президента України від 26.02.2022 № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#n5>.].

Досліджуючи злочинність у різних її проявах, необхідно звернути увагу, що зі світовими кримінальними ринками Україну пов'язують наступні види діяльності: 1) контрабандні шляхи, що з'єднують Росію та Україну й проходять через окуповані території; 2) світові контрабандні хаби в Одесі та інших портах на Чорному морі^{1□}; 3) заводи в Україні, на яких виробляються заборонені експортні товари; 4) злочини, пов'язані з порушення прав людини, а саме з поняттями «торгівля людьми», «біле рабство», «контрабанда мігрантів» тощо. Даними напрямками протиправної діяльності опікуються різного роду кримінальні елементи, у тому числі «вори в законі», які намагаються залишити

^{1□}Наразі даний напрямок є «замороженим» у зв'язку з широкомасштабним вторгненням РФ на територію України.

за собою злочинний вплив на безпекову ситуацію не лише в південному регіоні, а і на всій території України [Луценко Ю. В. Протидія організованих злочинності: національний та іноземний досвід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74). № 2. С. 75–81.; Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 364–368.; Луценко Ю. В., Полторацький О. Б. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 215–217.; Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 388–391.; Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Проблеми запобігання корупційним правопорушенням юридичних осіб у сфері економіки, безпеки та оборони. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2025. Том 36 (75) № 1. С. 139–147.; Lutsenko Yu., Motyl V., Tarasiuk A., Areshonkov V., Diakin Ya., Kamensky D. Globalization of White-Collar Crime: Far and Beyond National Jurisdictions. *CUESTIONES POLÍTICAS*. 2023. № 76. P. 64–75.; Tarasiuk A., Prokofieva-Yanchylenko D., Lutsenko Y., Danylevskyi A., Makarenko T. (2023). Corporate liability and white-collar crime: Comparative review: Responsabilidad de las empresas y delitos de cuello blanco: Revisión comparativa. *Cuestiones Políticas*, 41 (78), P. 523-540.].

Так, на початку липня 2025 року Служба безпеки спільно з ОГП, ДБР, Нацполіцією та БЕБ провела масштабну спецоперацію з ліквідації злочинних схем на митниці. Протягом доби СБУ затримала високопосадовця Держмитслужби у Києві та заблокувала обладнання одразу у трьох прикордонних областях.

Зокрема, у столиці на хабарі затримано заступника директора Департаменту міжнародної взаємодії Держмитслужби. За матеріалами справи,

чиновник «заробляв» на ухилянтях та іноземних мігрантах.

Задokumentовано, як посадовець за гроші пропонував військовозобов'язаним уникнути мобілізації. Для цього він оформлював ухилянтів «публічними дипломатами» у столичне громадське об'єднання, яке працює від імені відомої міжнародної організації.

Також чиновник підозрюється в отриманні хабарів від нелегальних мігрантів з Близького Сходу, які планували виїхати до Євросоюзу. За різні суми він обіцяв нелегалам сприяння в уникненні депортації та безперешкодному виїзді до ЄС.

Посадовцю та його спільнику-«посереднику» повідомлено про підозри одразу за трьома статтями Кримінального кодексу України. Крім цього, під час спецоперації ліквідовано ще п'ять об'єктів на митницях у різних регіонах України.

Так, в Одесі викрито чотирьох посадовців управління боротьби з контрабандою місцевої митниці, які вимагали гроші з підприємців за нестворення штучних перешкод під час вивезення товарів з України. Також у регіоні проведено обшуки у посадовців одного з митних постів, які брали хабарі за митне оформлення продукції без сплати митних платежів.

На Волині викрито посадовців регіональної митниці, які безпідставно оформлювали безмитний імпорт іноземних авто, чим завдали збитків державному бюджету на щонайменше 2,7 млн грн.

У Чернівецькій області викрито посадових осіб митниці, які сприяли контрабандному вивезенню до ЄС понад 250 ящиків цигарок на загальну суму 11 млн грн.

Зазначені реалізації проводилися у межах системної роботи СБУ із забезпечення контррозвідувального захисту прикордонної інфраструктури, а також для протидії системним загрозам управлінню державою. Серед іншого, йдеться про недопущення впливу іноземних спецслужб на працівників державних органів на кордоні, запобігання нелегальній міграції, контрабанді зброї, наркотиків та інших спроб підриву національної безпеки України.

Лише за перше півріччя 2025 року за матеріалами СБУ Держмитслужба

склала 113 адмінпротоколів про порушення митних правил, за результатами яких у державний бюджет донараховано понад 157 млн грн. Також за цей період Служба безпеки вилучила предметів контрабанди на понад 62 млн грн.

Загалом за 6 місяців 2025 року співробітники СБУ здійснювали оперативний супровід у понад 800 провадженнях, пов'язаних зі злочинами на кордоні.

Що стосується фактів, щойно викритих у Києві та трьох областях України, то за ними тривають розслідування, розпочаті правоохоронцями за декількома статтями КК України: ч. 1 ст. 114-1 (перешкодження законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період); ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою); ст. 369-2 (зловживання впливом); ч. 3 ст. 201-3 (контрабанда товарів); ст. 190 (шахрайство); ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем). За вчинення кримінальних правопорушень зловмисникам загрожує до 12 років тюрми з конфіскацією майна [Викрито масштабні корупційні схеми на митниці у чотирьох регіонах України. URL: <https://chas.news/news/vikrito-masshtabni-koruptsiini-shemi-na-mitnitsi-u-chotiroh-regionah-ukraini.>].

Як бачимо, організована злочинність та корупція перестали бути виключно внутрішніми кримінальними проблемами. Вони використовуються іноземними спецслужбами як інструмент гібридної війни для розвідувально-підривної діяльності, підживлення сепаратизму та руйнування системи державного управління. Зрощування криміналітету з корумпованими посадовцями створює «інфраструктуру впливу» ворога.

Кримінальний світ швидко адаптується до реалій війни, видозмінюючи традиційні сфери впливу. Окрім класичної контрабанди товарів (алкоголь, тютюн, авто, наркотики, зброя), з'явилися схеми, що загрожують обороноздатності країни – сприяння ухиленню від мобілізації та незаконне переправлення осіб (в тому числі під виглядом «публічних дипломатів») [Луценко Ю. В. Правові проблеми легалізації зброї: національний та зарубіжний досвід. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 168–173., с. 170; Луценко Ю. В.,

Арешонков В. В. Вплив організованої злочинності на світову безпекову політику, що викликана пандемією Covid-19. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2022. № 1, С. 78–86., с. 79–80; Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Запобігання нелегальній міграції: у пошуках оптимальної моделі. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2022. № 1(24). С. 1–24., с. 20–23].

Також необхідно звернути увагу, що через блокування портів Чорного моря активність змістилася на західні кордони, але спроби використати південний регіон та транзитні шляхи через окуповані території (з РФ) залишаються актуальними.

Оперативно-слідчі матеріали вкотре свідчать про масштабність корупції в Держмитслужбі, яка має не поодинокий, а системний характер (Київ, Одеса, Волинь, Чернівці). Корупційні дії охоплюють весь спектр: від поборів за безперешкодний експорт/імпорт до організації каналів нелегальної міграції. Це завдає прямих збитків держбюджету (мільйонні втрати) та підриває економічну безпеку [Луценко Ю. В. Актуальні питання протидії організований злочинності в контексті міграційної політики держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 6(47). С. 132–136., с. 134; Movchan R., Dudorov O., Vozniuk A., Areshonkov V., Lutsenko Y.. Combating commodity smuggling in Ukraine: in search of the optimal legislative model. *Amazonia Investiga*, 2021. № 10(47), P. 142–151., с. 145–148].

Не дивлячись на постійну наступальну боротьбу з організованою злочинністю, Україна залишається інтегрованою у світові кримінальні ринки. Так звані «вори в законі» та лідери організованих злочинних угруповань намагаються зберегти контроль над ключовими протиправними напрямками: контрабандою, торгівлею людьми та нелегальною міграцією, впливаючи на безпекову ситуацію в масштабах усієї країни.

Отже, в умовах війни корупція на кордоні та діяльність організованих злочинних угруповань є прямою загрозою національному суверенітету, оскільки ці слабкі місця активно експлуатуються ворожими спецслужбами. Ефективна протидія вимагає жорсткої реакції держави, що і спостерігається у

вигляді масштабних спецоперацій протягом 2025 року.

Список використаних джерел

1. Викрито масштабні корупційні схеми на митниці у чотирьох регіонах України. URL: <https://chas.news/news/vikrito-masshtabni-koruptsiini-shemi-na-mitnitsi-u-chotiroh-regionah-ukraini>.
2. Луценко Ю. В. Актуальні питання протидії організованим злочинності в контексті міграційної політики держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 6(47). С. 132–136.
3. Луценко Ю. В. Правові проблеми легалізації зброї: національний та зарубіжний досвід. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 168–173.
4. Луценко Ю. В. Протидія організованим злочинності: національний та іноземний досвід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74). № 2. С. 75–81.
5. Луценко Ю. В., Арешонков В. В. Вплив організованої злочинності на світову безпекову політику, що викликана пандемією Covid-19. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2022. № 1, С. 78–86.
6. Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 364–368.
7. Луценко Ю. В., Полторацький О. Б. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 215–217.
8. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 388–391.

9. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Запобігання нелегальній міграції: у пошуках оптимальної моделі. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2022. № 1(24). С. 1–24.
10. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Проблеми запобігання корупційним правопорушенням юридичних осіб у сфері економіки, безпеки та оборони. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. Том 36 (75) № 1. С. 139–147.
11. Макаренко Н. К., Луценко Ю. В. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 364–368.
12. Стратегія забезпечення державної безпеки, схвалена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 р., введена в дію Указом Президента України від 26.02.2022 № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#n5>.
13. Lutsenko Yu., Motyl V., Tarasiuk A., Areshonkov V., Diakin Ya., Kamensky D. Globalization of White-Collar Crime: Far and Beyond National Jurisdictions. *CUESTIONES POLÍTICAS*. 2023. № 76. P. 64–75.
14. Movchan R., Dudorov O., Vozniuk A., Areshonkov V., Lutsenko Y.. Combating commodity smuggling in Ukraine: in search of the optimal legislative model. *Amazonia Investiga*, 2021. № 10(47), P. 142–151.
15. Tarasiuk A., Prokofieva-Yanchylenko D., Lutsenko Y., Danylevskiy A., Makarenko T. (2023). Corporate liability and white-collar crime: Comparative review: Responsabilidad de las empresas y delitos de cuello blanco: Revisión comparativa. *Cuestiones Políticas*, 41 (78), P. 523–540.

старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки
Донецького державного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ПРАВООХОРОНЦІВ НА ЯКІСТЬ КООРДИНАЦІЇ ДІЙ ПІД ЧАС СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ

Фізична підготовленість особового складу є одним із ключових чинників, що визначає результативність діяльності правоохоронних органів під час виконання спеціальних завдань. Сучасні умови функціонування системи правопорядку характеризуються підвищеним рівнем динаміки, ризикованості та непередбачуваності оперативної обстановки, що зумовлює необхідність максимально узгоджених дій між різними підрозділами. У таких ситуаціях рівень спеціальної фізичної підготовки співробітників має прямий вплив на ефективність координації, швидкість прийняття рішень, взаємодію в групі та загальну якість виконання операцій.

Нормативно-правове регулювання фізичної підготовки правоохоронців в Україні визначає вимоги до рівня їх функціональної, силової та психофізичної готовності. Зокрема, Закон України «Про Національну поліцію» встановлює, що поліцейські зобов'язані підтримувати належний рівень фізичної підготовки, необхідний для виконання службових повноважень [1]. У контексті спеціальних операцій ця вимога набуває особливого значення, адже успішність дій під час таких заходів значною мірою залежить від здатності співробітника працювати у складних умовах, витримувати фізичні навантаження та залишатися максимально зібраним і точним у своїх діях.

Важливою складовою підвищення результативності спільних дій є узгодженість рухів та рішень групи. Координація між правоохоронцями під час спеціальних операцій передбачає точне виконання тактичних елементів, синхронність пересування, швидке маневрування та здатність оперативно змінювати розташування залежно від обстановки. Високий рівень фізичної підготовленості забезпечує кращу швидкість реакції, витривалість та стійкість

до стресових факторів, що, у свою чергу, зменшує вірогідність помилок і підвищує якість командної роботи. Наявність гарної фізичної форми дозволяє правоохоронцям зберігати працездатність під час тривалих операцій, залишаючись уважними та здатними швидко реагувати на зміну умов.

Численні дослідження вказують на те, що фізично підготовлені співробітники демонструють значно кращу точність і узгодженість рухів під час виконання тактичних завдань. Це особливо актуально для підрозділів, задіяних у операціях підвищеної складності, де кожен учасник виконує конкретну роль, а помилка одного може вплинути на результати роботи всього підрозділу. Наприклад, підрозділи спеціального призначення Національної гвардії України реалізують програми функціональної та спеціальної фізичної підготовки відповідно до Статуту внутрішньої служби, який встановлює вимоги до тренувань, витривалості та стійкості військовослужбовців [2]. Регулярні тренування, моделювання умов реальної операційної обстановки та опанування комплексних вправ дозволяють формувати узгоджені навички командної роботи.

Особливу роль відіграє не лише загальна фізична форма, а й розвиток спеціальних фізичних якостей. До них належать координація рухів, просторово-часова орієнтація, швидкісно-силові показники, вміння працювати у тактичних групах. Під час спеціальних операцій ці якості визначають точність та своєчасність дій, оскільки оперативні групи повинні діяти синхронно, чітко дотримуватися команд та змінювати позиції у відповідь на поведінку правопорушників. Розвинена координація рухів є фундаментом для формування злагодженості групи, адже вона зменшує час на адаптацію до змін ситуації.

Законодавство також визначає, що координація діяльності правоохоронних органів повинна забезпечуватися через взаємодію, обмін інформацією та спільні тренування. Згідно з Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», взаємодія між правоохоронними органами у процесі реалізації заходів з протидії злочинності має здійснюватися організовано та узгоджено [3]. Саме спеціальна фізична підготовка створює базу для цього, оскільки

формує у співробітників здатність діяти у складі міжвідомчих груп, витримувати високі навантаження під час спільних навчань та підтримувати узгодженість дій у реальних ситуаціях.

Таким чином, рівень фізичної підготовленості правоохоронців прямо впливає на якість їх координації під час спеціальних операцій. Він визначає не лише індивідуальну ефективність співробітника, а й здатність командно та чітко взаємодіяти з іншими учасниками операції. Високий рівень фізичної та психофізичної готовності сприяє підвищенню швидкості реагування, стійкості до стресів, узгодженості рухів та загальній результативності групи. У сучасних умовах розвитку системи правопорядку особлива увага має приділятися розробці та удосконаленню програм спеціальної фізичної підготовки, які б відповідали вимогам міжвідомчої взаємодії, підвищували якість координації дій та забезпечували ефективність виконання завдань у складних оперативних ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 03.12.2025).
2. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24.03.1999 № 548-XIV // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 03.12.2025).
3. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-XII // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 03.12.2025).

кандидат юридичних наук, начальник управління внутрішньої та власної безпеки Адміністрації Державної прикордонної служби України

**ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТАКТИКИ ВИКОНАННЯ
СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ
З РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ОРГАНІЗОВАНОЇ ГРУПИ ЧИ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ**

Сучасна криміногенна ситуація в Україні характеризується зростанням активності організованих груп, які швидко адаптуються до нових умов, посилюють конспірацію та формують розгалужені мережі взаємодії. У таких умовах боротьба з організованою злочинністю неможлива виключно засобами традиційної оперативної роботи: ефективність забезпечується лише за рахунок цілеспрямованого використання потенціалу таємних операцій і виконання спеціальних завдань із розкриття злочинної діяльності організованих груп чи злочинних організацій. Це вимагає наукового переосмислення самої категорії «тактика виконання спеціального завдання» та визначення її ключових елементів як інструмента антикримінальної політики.

Термін тактика в оперативно-розшуковій діяльності посідає чільне місце. Дослідженню оперативно-розшукової тактики присвячено багато наукових праць. Серед них можна відзначити наукові доробки Албула С. В. [1], Бірюкова Г. М. [2], Грібова М. Г. [3], Козаченка І. П. [4], Никифорчука Д. Й. [5].

На рівні монографічного дослідження теоретичні, правові та праксеологічні проблеми оперативно-розшукової тактики, а також понятійно-термінологічний апарат, зміст і взаємозв'язок елементів структури оперативно-розшукової тактики, дослідив Павленко С. О. [6]. В ході написання цього підрозділу ми будемо звертатися до зазначеної праці. Отже Павленко С. О. стверджує, що «в контексті історичного становлення та розвитку оперативно-розшукової тактики загальні засади її наукових положень було апробовано та закладено загальною тактикою, яку здавна вважають військовим мистецтвом підготовки, організації, ведення бою, визначення шляхів, методів, засобів і

форм боротьби, що найбільше відповідають конкретним обставинам і забезпечують стратегічний успіх. Загалом стрімкому розвитку загальної тактики сприяло впровадження у військове мистецтво знань різних наук і воєнних технологій. Попри певні спільні елементи, такі як аналіз та оцінка ситуації, прогнозування, прийняття тактичного рішення, наявність способів (системи тактичних прийомів), оптимальність використання сил, засобів і методів, сучасна оперативно-розшукова тактика як самостійна частина теорії оперативно-розшукової діяльності, має специфічні особливості, які відрізняють її від інших видів тактики (військової, криміналістичної)» [6, с. 95–96].

Наше бачення історичного зародження оперативно-розшукової тактики цілком співпадає із наведеним вище, а тому не вбачаємо сенсу вдаватися в глибокий аналіз генезису її становлення і розуміння.

Здійснивши аналіз понад десяти визначень оперативно-розшукової тактики, Павленко С. О. доходить висновку «про відсутність єдиного концептуального підходу до його визначення, а отже, – про складність та багатогранність цієї наукової категорії» [6, с. 108]. Напевно можна віднести це на особливості вітчизняної науки де вчені намагаються завжди бути унікальними в тому числі й у формулюванні понятійного апарату. Але при цьому розробка авторських понять у тому числі оперативно-розшукової тактики на якість проведення тих чи інших заходів очевидно не впливає.

Проаналізувавши рівень наукової розробленості проблем оперативно-розшукової тактики Павленко С. О. констатує, що в теорії оперативно-розшукової діяльності існує два рівні тактики – загальна та спеціальна. На основі різних підходів автор формулює власне визначення цих понять. Під загальною тактикою він розуміє «розділ (підсистему) загальної частини теорії оперативно-розшукової діяльності, що передбачає вивчення теоретичних основ оперативно-розшукової тактики (сутність, зміст, елементи, основні категорії), особливостей тактики оперативно-розшукової протидії організованим злочинності й інших положень, спрямованих на формування в здобувачів вищої освіти теоретичних знань і практичних навичок, необхідних для ефективного виконання оперативно-тактичних завдань у межах оперативно-розшукової

діяльності» [6, с. 131].

А під поняттям спеціальна оперативно-розшукова тактика він розуміє систему (підсистему) науково-теоретичних положень і розроблених на їх основі рекомендацій, що містять алгоритми (програми) оперативно-тактичних дій працівників оперативних підрозділів щодо використання наявних сил, засобів, методів оперативно-розшукової діяльності в найбільш ефективний спосіб, з урахуванням особливостей конкретної оперативно-тактичної ситуації [6, с. 130].

На нашу думку вони є цілком адаптованими визначеннями без нагромадження зайвими словосполученнями. Застосовуючи метод екстраполяції на основі визначення Павленка С. О. сформулюємо визначення тактики виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Перш за все вона є спеціальною тактикою і представляє собою систему науково-обґрунтованих рекомендацій, у вигляді алгоритмів і процедур оперативно-тактичних дій учасників спеціального завдання щодо використання наявних сил, засобів, методів оперативно-розшукової діяльності спрямованих на забезпечення контрольованого проникнення, впливу та документування злочинної діяльності ОЗГ з мінімізацією ризиків викриття та шкоди для суб'єкта спеціального завдання.

Список використаних джерел

1. Основи оперативно-розшукової діяльності: термінологічний словник / уклад. С. В. Албул. Одеса : Астропринт, 2017. 132 с.
2. Бірюков Г. М. Сутність та поняття оперативно-розшукової тактики : лекція. Київ : Нац. ун-т ДПС України, 2012. 32 с.
3. Грібов М. Л. Співвідношення криміналістичної та оперативно-розшукової тактики. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1 (23). С. 6–13.
4. Козаченко И. П. Тактика применения методов и средств оперативно-розыскной деятельности в профилактике и раскрытии преступлений: учеб. пособие. Киев : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1988. 200 с.

5. Оперативно-розшукова діяльність: навч. посіб. / [Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук та ін.]; за ред. О. М. Джужі. Київ : Правова єдність, 2009. 310 с.
6. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. 624 с.

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства, Сумський державний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВООХОРОННИХ СИСТЕМ: ВІД ІЄРАРХІЇ ДО МЕРЕЖЕВОЇ КООРДИНАЦІЇ

Сучасний безпековий ландшафт характеризується появою принципово нових викликів – від кіберагресії до транснаціональної злочинності, що змушує держави переосмислювати архітектуру своїх правоохоронних систем. Традиційні вертикально інтегровані структури демонструють обмежену спроможність до швидкої адаптації, тоді як ефективна протидія сучасним загрозам вимагає гнучкості, технологічної оснащеності та безперервної міжінституційної комунікації.

Для України, яка функціонує в умовах збройної агресії, питання трансформації правоохоронного сектору набуває екзистенційного значення, оскільки від ефективності цих структур залежить не лише внутрішня стабільність, але й загальна національна безпека. Саме тому аналіз міжнародного досвіду реформування правоохоронних органів є особливо актуальним для нашої держави.

Передусім, розглянемо американський досвід, який ілюструє драматичну зміну парадигми. Якщо раніше федеральний рівень обмежувався фрагментарним втручанням через розслідування окремих випадків порушень цивільних прав, то після терористичних атак 2001 року спостерігається кардинальна перебудова системи безпеки. Реагуючи на рекомендації спеціальної комісії, було створено централізований координаційний механізм, що об'єднав шістнадцять розвідувальних відомств під єдиним керівництвом для забезпечення ефективного інформаційного обміну в контртерористичній сфері [1].

Інституційна трансформація супроводжувалася масштабним розширенням кадрового потенціалу. Зокрема, штат Федерального бюро розслідувань збільшився більш ніж на десять тисяч осіб, із значним акцентом на

лінгвістичних та аналітичних спроможностях. У 2005 році було сформовано спеціалізований підрозділ національної безпеки, що централізував діяльність у сферах контртероризму, контррозвідки та нерозповсюдження зброї масового ураження. Показовим є те, що кількість об'єднаних оперативних груп зросла з двадцяти п'яти до понад ста підрозділів, що забезпечило тісну координацію між федеральним, штатним та муніципальним рівнями [1].

Таким чином, створення Департаменту внутрішньої безпеки та мілітаризація польових офісів із спецпідрозділами демонструють інтеграцію традиційних правоохоронних функцій із завданнями забезпечення національної безпеки. Цей приклад засвідчує, що навіть держави з історично децентралізованою правоохоронною архітектурою змушені посилювати міжвідомчу координацію та інтегрувати функції безпеки для ефективної протидії новим загрозам. Враховуючи це, Україна також активно розвиває подібні механізми міжвідомчої взаємодії, координуючи діяльність правоохоронних, розвідувальних та аналітичних структур в умовах воєнного стану.

Європейські держави демонструють схожі траєкторії трансформації, однак з урахуванням континентальної правової традиції. Передусім, французький досвід ілюструє, як процедурні механізми можуть забезпечувати швидку імплементацію реформ. Циркуляр 2022 року встановив чіткі часові рамки для розробки імплементаційних постанов протягом шести місяців після публікації законів, із системою міжвідомчого моніторингу через Генеральний секретаріат Уряду [2]. Отже, цей підхід забезпечує ефективну координацію, подібно до українських зусиль із створення системи національної стійкості. При цьому реформи 2021 року передбачали подвоєння присутності силовиків на вулицях, формування резервних сил та модернізацію матеріально-технічної бази, що демонструє інтеграцію організаційних і технологічних змін.

Водночас досвід Англії та Уельсу демонструє спроби підвищення ефективності правоохоронної системи в умовах бюджетних обмежень. Зокрема, було запроваджено партнерство на локальному рівні, створено цивільних помічників поліції та нові національні агенції. Заміна поліцейських рад на

обраних комісарів із питань поліції та злочинності, створення Національного агентства зі злочинності та реформування оплати праці мали на меті підвищити підзвітність та ефективність [3]. Однак скорочення фінансування на 20% призвело до зменшення кількості офіцерів на 11%, що поставило під загрозу місцеве патрулювання. Таким чином, британський досвід продемонстрував необхідність балансу між фінансовою консолідацією та операційною спроможністю [3].

Аналіз організаційної трансформації правоохоронних систем провідних країн світу виявляє універсальний тренд переходу від традиційних ієрархічних структур до гнучких мережевих моделей координації, обумовлений необхідністю швидкого реагування на транснаціональні загрози. Досвід США, Франції та Великобританії демонструє, що ефективна трансформація вимагає не лише структурних змін, але й масштабного нарощування спеціалізованого кадрового потенціалу, створення чітких процедурних механізмів імплементації реформ та забезпечення адекватного фінансування. Для України, яка здійснює модернізацію правоохоронної системи в умовах збройної агресії, міжнародний досвід підкреслює критичну важливість комплексного підходу, що поєднує інституційні реформи з розбудовою міжвідомчої координації між правоохоронними, розвідувальними та аналітичними структурами як інструменту зміцнення національної безпеки та забезпечення довгострокової стабільності держави.

Список використаних джерел

1. Laub Z. The FBI's Role in National Security. *Council on foreign relation : website*. URL : <https://www.cfr.org/background/fbis-role-national-security> (date of appeal: 01.12.2025)
2. Application des lois: ce que dit la circulaire du 27 décembre 2022. *Vie publique : website*. URL: <https://www.vie-publique.fr/en-bref/287667-application-des-lois-ce-que-dit-la-circulaire-du-27-decembre-2022> (date of appeal: 01.12.2025)

3. Police reform in England and Wales. *UK Parliament : website*. URL : <https://www.parliament.uk/business/publications/research/key-issues-parliament-2015/justice/police-reform/> (date of appeal: 01.12.2025)

Мельниченко В.С.

Головний спеціаліст відділу комунальної власності та приватизації

юридичного управління Департаменту управління активами

Запорізької міської ради

Випускник Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ПРОГНОЗУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ У ПРИФРОНТОВИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Прогнозування стану злочинності — одна із функцій як правоохоронних органів України, так і фахівців у галузі запобіжної діяльності. Фактор війни у прогнозах злочинності на території України присутній з 2014 року (з моменту початку агресії російської федерації проти України). Однак цей масштаб змінився з 24 лютого 2022 року. Після введення воєнного стану в Україні виникла низка умов, що прямо чи опосередковано стали впливати на криміногенну ситуацію в державі. Саме тому оцінка криміногенних ризиків з перспективою можливості зниження їх негативного впливу на стан безпеки в Україні у воєнний та післявоєнний періоди є нагальною для юридичної науки і правоохоронної практики.

Із введенням воєнного 24 лютого 2022 року воєнного стану, що наразі продовжений, реальність громадян України зазнала змін. Російська агресія та бойові дії, пов'язані із захистом населення України від неї, сприяли переходу регіонів у стан постійної боєготовності, що не могло не вплинути і на стан криміногенної ситуації, про яку начальник департаменту організаційно — аналітичного забезпечення та оперативного чергування Національної поліції України зазначив, що вона значно покращилася порівняно з довоєнними роками і зареєстровано менше кримінальних правопорушень [1].

Рівень цілої низки кримінальних правопорушень зазнав яскраво помітних змін як щодо аномального зростання їх кількості, так і щодо певного його зниження, що сформувало першу в історії незалежної України картину

криміногенної реальності під час воєнного стану.

Головними тенденціями у криміногенній ситуації в Україні протягом воєнного та післявоєнного періоду є: 1) Збільшення питомої ваги особливо тяжких злочинів у структурі злочинності; 2) Збільшення у структурі злочинності сегменту кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки; 3) Продовження російсько — української інформаційної (гібридної) війни.

Зазначимо також, що до розділу XX Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» КК України включено низку складів кримінальних правопорушень, які посягають на інформаційну складову безпеки держави. Серед таких правопорушень, діяння, передбачені статтею 436 («Пропаганда війни») та статтею 436-1 («Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал — соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів») КК України. Водночас Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 3 березня 2022 р. №2110-IX з'явилася норма, якою у статті 436-2 встановлено заборону виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників [2].

Факторами криміногенної ситуації також є: 1) Зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із фізичним знищенням українського народу (ст. 115, 146-1, ст. 438 КК України) [3]; 2) Поширення кримінальних правопорушень, що пов'язані із агресивним станом особи; 3) Зниження рівня кримінальних правопорушень проти власності; 4) Використання надання гуманітарної допомоги як прикриття кримінально — караної поведінки; 5) Зниження рівня кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Проаналізувавши вже існуючі та прогножуючи майбутні зміни показників злочинності у зв'язку із активними воєнними діями на території України на

основі аналізу офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора та огляду наукової літератури з цього питання, можна передбачити деякі тенденції, що відбивають її кількісні та якісні характеристики, такі як: 1) Збільшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень; 2) Зростання рівня військової злочинності; 3) Зростання рівня вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами ; 4) Збільшення випадків сексуального насильства.

Офіційні дані також свідчать про те, що воєнний період пов'язаний із зростанням злочинності, пов'язаної з наркотиками [4, с.28].

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що воєнно — політична ситуація в Україні сприяє зростанню рівня майже всіх існуючих раніше та появі нових видів кримінально — протиправних посягань. Перш за все йдеться про державну зраду, колабораційну діяльність, пособництво державі — агресору, диверсію, несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги та ще цілий ряд діянь, за вчинення яких передбачена кримінальна відповідальність.

Список використаних джерел

1) Стешенко А. Криміногенна ситуація у воєнний час значно покращилася Сергєєв. LB.ua.

URL: https://lb.ua/society/2022/06/09/519518_kriminogenna_situatsiya_voienniy_chas.html (дата звернення: 11.12.2025).

2) Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (дата звернення: 11.12.2025).

3) Кримінальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.12.2025).

4) Ягунов Д.В. Політика запобігання злочинності в Україні у світлі статистики злочинності за вісім місяців 2022 року. 7-ме вид. Вісн. Дон. нац. ун-ту ім. Василя Стуса. Серія політ. науки, 2022.

кандидат юридичних наук, професор, управління внутрішньої безпеки
Міністерства оборони України

**ТВОРЧЕ РУЙНУВАННЯ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА
АНТИКРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В УМОВАХ АГРЕСИВНОГО СЕРЕДОВИЩА**

Сучасна держава функціонує в умовах безперервних системних шоків – воєнних, енергетичних, фінансових і технологічних, що одночасно підвищують вразливість економіки та створюють сприятливе середовище для криміналізації економічних процесів. За таких обставин традиційні моделі зростання, засновані на накопиченні капіталу й робочої сили (Солоу, 1956) [9], виявляються недостатніми для пояснення не лише динаміки продуктивності, а й здатності державних інститутів ефективно реагувати на економічні ризики та девіантну поведінку в господарській сфері.

У 2025 році Нобелівську премію з економіки було присуджено Джоелю Мокіру, Філіпу Агіону та Пітеру Ховітту за обґрунтування моделі сталого зростання, зумовленого інноваціями. Їхні дослідження поєднали історичний аналіз еволюції знань (Мокір) і формалізоване моделювання процесу «творчого руйнування» (Агіон–Ховітт), запропонувавши пояснення того, як інновації виступають внутрішнім механізмом оновлення економічних систем в умовах постійної нестабільності [1; 2].

У межах шумпетеріанської логіки зростання інновації не лише підвищують продуктивність, а й трансформують інституційне середовище, витісняючи застарілі, неефективні та часто тіньові практики господарювання. Саме тому динаміка інноваційного розвитку дедалі частіше розглядається не лише як економічний, а й як системний чинник зниження криміногенних ризиків та підвищення стійкості держави до внутрішніх і зовнішніх загроз.

Ф. Агіон і П. Ховітт розробили математичну модель, у якій інновації створюються підприємствами, що інвестують у дослідження й розробки (R&D). Коли нова технологія з'являється, вона збільшує продуктивність, але водночас

знецінює попередні досягнення – відбувається «руйнування» старих бізнес-моделей. Однак цей процес відкриває простір для наступного циклу інновацій, підтримуючи безперервне зростання [2].

Д. Мокір, у свою чергу, показав історично, що тривале зростання стає можливим лише тоді, коли суспільство накопичує наукове знання, технологічну компетентність і соціальну готовність до змін. Ці три компоненти формують середовище, у якому інновації не зникають, а послідовно підсилюють одна одну [1].

На відміну від традиційного підходу, де технологічний прогрес є «зовнішнім чинником», модель творчого руйнування розглядає його як внутрішній механізм самовідтворення економіки. Кожна інновація створює тимчасову конкурентну перевагу, мотивує інші підприємства шукати нові рішення, і таким чином запускає ланцюгову реакцію вдосконалення.

Важливо, що цей процес супроводжується локальними втратами (банкрутства, безробіття, структурна перебудова), однак у масштабі системи відбувається підвищення ефективності й зміцнення конкурентоспроможності [3; 4]. Це пояснює, чому у відкритих економіках із розвиненою конкуренцією (наприклад, Південна Корея чи Ізраїль) інноваційні хвилі приводять до стійкого довгострокового зростання навіть під зовнішнім тиском.

В умовах воєнної агресії чи економічної блокади руйнування відбувається незалежно від волі уряду. Проте якщо держава вибудовує систему, де інновації стають механізмом адаптації, – вона перетворює кризу на точку зростання.

Ф. Агіон підкреслював, що саме середовище конкуренції та відкритих знань робить інноваційні системи живучими [5]. Під час зовнішнього тиску модель творчого руйнування набуває особливої сили: неефективні структури вимиваються швидше, а ресурси концентруються навколо технологій, здатних забезпечити виживання – у тому числі військове, енергетичне, кібернетичне.

Історичні спостереження Д. Мокіра підтверджують: найбільші технічні прориви відбувалися не у стабільності, а під час загроз і обмежень – коли суспільство було змушене мислити інакше [1]. Саме обмеження ресурсів і високі ризики створюють «селекційний тиск», який прискорює інноваційний

відбір.

Для України, що функціонує в умовах воєнного стану, така логіка є природною. Втрата ресурсів і ринків робить неефективними старі моделі економічного управління. Натомість впровадження ризик-орієнтованого підходу (РОП), цифровізації фіскального контролю, аналітики на основі даних – це і є прояви творчого руйнування в інституційній площині.

Реформування Бюро економічної безпеки, перехід до системи Intelligence-Led Policing, запровадження FSL_Index для оцінювання економічних ризиків – усе це відповідає шумпетеріанській логіці: інновація → ефективність → стійкість, навіть під час війни.

Модель сталого зростання через творче руйнування є не лише теоретичною конструкцією, а практичним рецептом виживання відкритих економік у кризу. Вона доводить, що розвиток можливий не всупереч руйнуванню, а завдяки йому, якщо інститути здатні забезпечити:

- відкритість до нових ідей;
- конкуренцію та гнучкість;
- науково-технічну компетентність;
- соціальний механізм пом'якшення наслідків структурних змін.

В агресивному середовищі така модель працює як система природного відбору інновацій, що зберігає життєздатність держави навіть у найвищих ризиках. Український досвід сьогодні – приклад того, як криза може стати каталізатором оновлення, якщо держава не гальмує, а підтримує творче руйнування.

Список використаних джерел

1. Mokyr, J. The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress. Oxford University Press, 1990.
2. Aghion, P., & Howitt, P. A Model of Growth through Creative Destruction. *Econometrica*, 60(2), 323–351, 1992.
3. Schumpeter, J. A. Capitalism, Socialism and Democracy. Harper & Brothers, 1942.

4. Aghion, P., Akcigit, U., & Howitt, P. What Do We Learn from Schumpeterian Growth Theory? *Handbook of Economic Growth*, Vol. 2A, Elsevier, 2014.
5. Aghion, P., Antonin, C., & Bunel, S. *The Power of Creative Destruction: Economic Upheaval and the Wealth of Nations*. Harvard University Press, 2021.
6. Mokyr, J. *A Culture of Growth: The Origins of the Modern Economy*. Princeton University Press, 2016.
7. Acemoglu, D., & Robinson, J. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Business, 2012.
8. Rodrik, D. Economic Shocks and Structural Transformation. *Journal of Economic Perspectives*, 2016.
9. Solow, R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 1956, Vol. 70, No. 1, pp. 65–94.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правової політики, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ В УКРАЇНУ

З лютого 2022 р. військова агресія рф стала вирішальним чинником криміногенної ситуації в Україні. Зокрема, за цей період збільшилась кількість злочинів проти основ національної безпеки, воєнних злочинів та кіберзлочинів, мета яких – знищення української державності через атаки на цивільну інфраструктуру, енергетичний сектор, структурні елементи комунікації. До того ж злочинні дії окупантів збільшують обсяги латентних кримінальних правопорушень. На жаль, на окупованих територіях латентність стала загальним форматом злочинності.

Як і до повномасштабного вторгнення, у поточному періоді детермінація латентної злочинності визначається декількома універсальними факторами. Передусім йдеться про дії злочинця, які зумовлюють низький ступінь очевидності правопорушення та можливість приховати вчинене.[1, с.50] Латентність кримінального посягання може зумовлюватися поведінкою осіб, обізнаних про вчинені злочини (потерпілих, свідків) які не сповіщають про це правоохоронців. Як і раніше, детермінація латентної злочинності зумовлюється й недоліками у роботі правоохоронних органів.[1, с.57] Ефективна запобіжна діяльність можлива лише за наявності достатніх ресурсів[1], тож за їх відсутності латентні злочини або не отримують належну реакцію, або час такого реагування затягуватиметься. Крім наведеного, діяльності правоохоронних органів по виявленню злочинів перешкоджають обставини суб'єктивного характеру. Зокрема, відсутність реакції на виявлену інформацію про кримінальне правопорушення може бути зумовлена корупційною мотивацією.[1, с.61]

Але ж маємо звернути увагу на прояв нової детермінанти латентизації в Україні, обумовленої військовою агресією. Йдеться про те, що на окупованих територіях вітчизняна правоохоронна система не діє. З цієї причини посягання,

які там вчиняються, залишаються латентними фактично у повному обсязі.

Окреслені процеси детермінації зумовлюють особливості класифікації латентних кримінальних правопорушень. Традиційно за механізмом латентизації ці посягання поділяються на чотири групи. Перша група - це сукупність фактично вчинених посягань, про які ні правоохоронні органи, ні посадові особи, ні громадяни не мають ніякої інформації. Друга група - злочини, відомі окремим громадянам і посадовим особам, але вони не сповіщають про це уповноважені органи. Третя група - злочинні діяння, факт вчинення яких став відомий потерпілим чи стороннім, але вони через неясність ситуації або неправильну правову оцінку не повідомляють про них в органи кримінальної юстиції. Четверта група – кримінальні правопорушення, про які відомо органу, що веде боротьбу зі злочинністю, але його представник з різних причин їх не реєструє.[1, с.46] До цього можемо виділити ще й п'яту групу кримінальних правопорушень, латентність яких обумовлюється відсутністю вітчизняної правоохоронної системи на окупованих територіях.

Зараз проявляються негативні наслідки латентної злочинності, які нами вбачалися й раніше. Йдеться про безкарність правопорушників, зниження правової захищеності населення, зменшення авторитету правоохоронних органів та недовіра до них з боку окремих громадян; невідшкодування чи несвоєчасне відшкодування завданої шкоди, недостовірність кримінально-правової статистики, складнощі у планування заходів боротьби зі злочинністю.[1, с.70-71] Але в умовах повномасштабного вторгнення РФ негативні наслідки латентної злочинності для України мають свої особливості. Йдеться про те, що латентизація кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки (статті Розділу 1 Особливої частини Кримінального кодексу України), воєнних злочинів, кіберзлочинів та інших суспільно-небезпечних дій агресорів ставить під загрозу саме існування української державності.

Залишаються актуальними способи зниження латентної злочинності, запропоновані нами раніше: вдосконалення статистичного обліку злочинів; підвищення вимогливості до додержання порядку ведення кримінально-правової статистики; підвищення рівня професіоналізації працівників правоохоронних

органів, зміцнення їх матеріальної бази; правова пропаганда серед населення задля підвищення його правової культури і правосвідомості; вдосконалення законодавчих та інших норм, що регламентують діяльність правоохоронних органів, систематичний контроль за їх додержанням; забезпечення гарантій захисту свідків і потерпілих; усунення формального ставлення працівників до статистичного обліку; систематичне проведення аналітичної роботи з визначення кількісних характеристик злочинності та кримінологічної характеристики особи злочинців; публікація даних про злочинність в країні для практичних працівників і науковців.[1, с.105-106] При тому в умовах агресії рф проти України головним способом протидії латентизації має стати знищення окупаційного потенціалу, після чого мають бути встановлені усі кримінальні правопорушення агресорів під час війни рф проти України.[2]

Список використаних джерел

- 1.Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Х.: видавець ФОП Віленський Л.М., 2012. 119 с.
2. Оболенцев В.Ф. Реалії латентної злочинності в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Право»*. 2025. № 10(51). С. 155-165. DOI:[10.52058/2786-6025-2025-10\(51\)-155-164](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-10(51)-155-164)

кандидат юридичних наук, асистентка кафедри кримінально-правової політики, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого

КАТУВАННЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Катування є міжнародним злочином, заборона якого міститься у договірному та звичаєвому праві. Абсолютна заборона катувань належить до категорії імперативних норм міжнародного права, від яких недопустимі жодні відступи, діє не лише в період миру чи надзвичайних ситуацій відповідно до міжнародного та національного права у сфері прав людини. Вона також поширюється на ситуації міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів, що підтверджується положеннями Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них [1, с.23-24].

Ключовим та найбільш всеосяжним міжнародним документом у сфері протидії катуванням стала Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, ухвалена 10 грудня 1984 року Генеральною Асамблеєю ООН резолюцією 39/46 (далі — Конвенція проти катувань [2]. Відповідно до статті 1 Конвенції проти катувань, під терміном «катування» розуміється будь-яка дія, внаслідок якої особі навмисно завдають сильного фізичного чи психічного болю або страждань з певною метою: отримати від неї чи від третьої особи інформацію або зізнання, покарати за діяння, яке вона чи інша особа вчинила або у вчиненні якого підозрюється, залякати чи примусити її або третю особу, а також з будь-яких мотивів, пов'язаних із дискримінацією. Такі дії визнаються катуванням, якщо вони здійснюються державним посадовцем, іншою особою, яка діє в офіційній якості, або за їхнього підбурювання, відома чи мовчазної згоди. При цьому до поняття катувань не включаються біль і страждання, що виникають виключно внаслідок законних санкцій, є невіддільними від таких санкцій або спричинені ними випадково. Це визначення закріплене на рівні

міжнародного права. Для кваліфікації дії як катування вона має відповідати кільком критеріям: спричиняти значні фізичні чи психологічні страждання; бути навмисною; здійснюватися або за підтримки, з відома чи за згодою посадових осіб держави. Катування виступають інструментом досягнення певної мети. Конвенція виокремлює такі цілі: отримання свідчень чи зізнань, покарання, примус або залякування особи чи третьої особи. Позитивним аспектом Конвенції є запровадження принципу універсальної юрисдикції. Це означає, що особи, винні у вчиненні катувань, можуть бути переслідувані й притягнуті до відповідальності будь-якою державою, незалежно від їхнього громадянства або місця, де було скоєно злочин.

У сучасних умовах збройної агресії Російської Федерації проти України ця норма набуває особливої ваги, оскільки документально підтверджені випадки катувань демонструють їхню не випадковість, а системний і багатоепізодний характер. Норми Конвенції ООН проти катувань, Женевських конвенцій та Європейської конвенції з прав людини формують комплексний міжнародно-правовий механізм, порушення якого тягне міжнародну відповідальність держави та індивідуальну кримінальну відповідальність осіб, винних у вчиненні актів катування. У світлі масових порушень, зафіксованих на території України, ці документи слугують не лише нормативною базою, а й практичним інструментом кваліфікації злочинів, що дозволяє кваліфікувати дії російських військових як воєнні злочини та злочини проти людяності, відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду та усталеної практики ЄСПЛ.

Російський президент підписав закон про денонсацію Європейської конвенції із запобігання катуванням та нелюдському або принизливому поводженню. Разом із конвенцією скасовано і дію двох протоколів. Таке рішення не призводить до аналювання вже міжнародно-правових наслідків, що виникли (ст. 70 Віденської конвенції про право міжнародних договорів). Тобто злочини катування, вчинені до виходу, продовжують розглядатися під юрисдикцією Конвенції. Вихід може означати, що країна не підпадає під моніторинг Комітету проти катувань щодо майбутніх порушень, може не

визнати компетенцію Комітету щодо розгляду індивідуальних скарг та не зобов'язана забезпечувати процесуальні гарантії запобігання катуванням. Але обов'язок забороняти катування зберігається за нормами імперативного міжнародного права (*jus cogens*).

У звітах Управління Верховного комісара ООН з прав людини за 2023–2025 роки [3,4] вперше системно зафіксовано масштабні моделі тортур, що застосовувалися як до цивільних осіб, так і до військовополонених. Потерпілі повідомляли про побиття, застосування електричного струму, багаторазові удушення, позбавлення сну, тривале утримання у замкнених просторах та погрози фізичною розправою. Зіставлення цих свідчень із критеріями, сформульованими в прецедентній практиці ЄСПЛ — насамперед у справах «Aksoy v. Turkey» [5], «Selmouni v. France» [6] та «Aydin v. Turkey»[7]— дає підстави стверджувати, що зафіксовані дії досягають рівня жорстокості, необхідного для кваліфікації як катування. ЄСПЛ у зазначених рішеннях підкреслював, що визначальною ознакою катування є умисне завдання інтенсивного фізичного або психічного страждання з конкретною метою, що повністю корелює зі свідченнями потерпілих в Україні. Крім того, у багатьох випадках методи впливу, задокументовані ООН, мають ознаки системності — повторюваність, подібність інструментів тиску та уніфікованість підходів до допитів, що свідчить не про індивідуальні випадки жорстокості, а про цілеспрямовану практику російських силових структур на окупованих територіях.

Після звільнення Бучі, Ізюма та Херсона українські правоохоронні органи та міжнародні експерти виявили численні підвали, господарські приміщення та імпровізовані «камери утримання», де російські військові незаконно утримували цивільних осіб. На стінах та підлозі зафіксовано сліди крові, ізоляцію із дротів, металеві труби, електроподовжувачі, які використовувалися для завдання болю. За свідченнями очевидців, затриманих били, катували струмом, позбавляли їжі, води та можливості спати, що відповідає ознакам катування. Одним із найбільш виразних прикладів масштабних порушень став Маріуполь, де функціонувала мережа так званих «фільтраційних центрів». Сам

процес «фільтрації» передбачав інтенсивні допити, психологічний тиск, побиття, примус до зняття біометричних даних, а в окремих випадках — подальшу примусову депортацію. Застосовані методи повністю узгоджуються з тим визначенням катувань, яке ЄСПЛ надав у справі «El-Masri v. Macedonia»[8], визнавши таємне утримання та насильницькі зникнення різновидом катувань.

Українські науковці акцентують увагу на тому, що катування, вчинені на тимчасово окупованих територіях, мають подвійну правову природу: вони є одночасно і воєнними злочинами, і злочинами проти людяності. Така кваліфікація зумовлена тим, що катування, здійснені представниками збройних сил РФ у контексті міжнародного збройного конфлікту, прямо порушують норми Женевських конвенцій, які забороняють жорстоке поводження, тортури та нелюдське ставлення до цивільних осіб і військовополонених. Згідно зі ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, навмисне завдання сильного фізичного або психічного страждання особам, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, становить воєнний злочин.

Водночас системність, масштабність та політична спрямованість таких дій свідчать про те, що вони виходять за рамки окремих інцидентів та утворюють елементи злочину проти людяності у розумінні ст. 7 Римського статуту. Катування як злочини проти людяності передбачають широкомасштабний або систематичний напад проти цивільного населення, що здійснюється свідомо та відповідно до державної або організованої політики. Масові свідчення потерпілих, уніфіковані методи катувань, існування мережі «катівень» на окупованих територіях та факти централізованого управління процесами «фільтрації» підтверджують наявність саме такої політики. Наукові дослідження підкреслюють, що одночасна наявність обох складових — контексту міжнародного збройного конфлікту та системної практики насильства проти цивільних — зумовлює необхідність комплексної кваліфікації дій РФ і на рівні міжнародного гуманітарного права, і в контексті міжнародного кримінального права.

Відповідальність за катування передбачена ст. 127 Кримінального кодексу України. Законодавець відносить до катувань умисне завдання фізичного чи психічного страждання з метою отримання інформації, покарання, залякування або дискримінації [9]. Важливим є те, що цей підхід повністю узгоджується з позицією ЄСПЛ у справах «Afanasyev v. Ukraine» [10] та «Kaverzin v. Ukraine» [11]. Проте сам факт існування норми щодо заборони катування у КК України не дозволяє зробити висновок про наявність дієвого механізму кримінально-правової охорони суспільних відносин.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що заборона катувань у період міжнародного збройного конфлікту ґрунтується на багаторівневій системі міжнародно-правових норм, які мають імперативний характер та не допускають жодних відступів. Катування є одним із найбільш тяжких злочинів у міжнародному праві, що об'єднує одразу кілька правових режимів — міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини та міжнародне кримінальне право. Його універсальний характер підтверджується як договірними зобов'язаннями держав, так і усталеними нормами міжнародного звичаєвого права, які зобов'язують держави запобігати, розслідувати та карати такі діяння незалежно від ситуації, часу чи місця їх вчинення. Документально підтверджені випадки катувань, що супроводжують збройну агресію Російської Федерації проти України, демонструють їх системність, узгодженість та цілеспрямованість.

Список використаних джерел

1. Гнатовський, М. М. Заборона катування в міжнародному праві: взаємодія міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Український часопис міжнародного права. 2005. № 1. С. 21–26.
2. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (1984). United Nations. URL: https://chr-observatories.uwazi.io/en/entity/xjtmng5pdwc/text-search?page=4&file=1575031374443vhbagv3b35e.pdf&gad_source=1&gad_campaign

gnid=20825787022&gbraid=0AAAAAo5JJmFy2Rf-zubw54sxiipnkaghtO&gclid=Cj0KCQIAiqDJBhCXARIsABk2kSnKwNo1MUXph34zTwzPBICUFgz0M0-_eUBuMRo_t2ZvJVstQgtpIIaAugsEALw_wcB (дата звернення: 01.12.2025).

3. Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 1 December 2024 – 31 May 2025 (2025). OHCHR. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-December-2024-31-May-2025> (дата звернення: 01.12.2025).

4. Periodic Report on the Human Rights Situation in Ukraine: 1 September to 30 November 2024 (2024). OHCHR. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/Periodic-Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-September-to-30-November-2024> (дата звернення: 01.12.2025).

5. Case of Aksoy v. Turkey (Application no. 21987/93) : Judgment of the ECtHR, 18 December 1996 // HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58003%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58003%22]}) (дата звернення: 01.12.2025).

6. Case of Selmouni v. France (Application no. 25803/94) : Judgment of the ECtHR, 28 July 1999 // HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58287%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58287%22]}) (дата звернення: 01.12.2025).

7. Case of GÜNDEM v. TURKEY (Application no. 22275/93) : Judgment of the ECtHR, 25 May 1998 // HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58171%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58171%22]}) (дата звернення: 01.12.2025).

8. Case of El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia (Application no. 39630/09) : Judgment of the ECtHR, 13 December 2012 // HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-115621%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-115621%22]}) (дата звернення: 01.12.2025).

9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1893> (дата звернення: 01.12.2025).

10. Case of AFANASYEV v. UKRAINE (Application no. 38722/02) : Judgment of the ECtHR, 05 April 2005 // HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-68711%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-68711%22]}) (дата звернення: 01.12.2025).

11. Case of KAVERZIN v. UKRAINE (Application no. 23893/03) : Judgment of the ECtHR, 15 August 2012 // HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-110895%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-110895%22]}) (дата звернення: 01.12.2025).

адвокат, партнер АО «Баррістерс»,

аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності

ННПД Національної академії внутрішніх справ

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ОБҐРУНТУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ, ЩО УХВАЛЮЮТЬСЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

Базовою в рамках обраного вектору дослідження слід вважати ст. 6 Конвенції (Право на справедливий суд), яка встановлює, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

У Рекомендації CM/Res (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, констатується, що обґрунтованість судового рішення є проявом зовнішньої незалежності судді, акцентується увагу на тому, що судові рішення мають бути обґрунтовані та оголошені публічно. Однак зауважується, що судді не зобов'язані роз'яснювати, якими переконаннями вони керувалися при прийнятті таких рішень (п. 15, Розділ II. Зовнішня незалежність) [1].

З нагоди свого 10-річчя Консультативної ради європейських суддів (далі КРЕС) у ході 11-го пленарного засідання прийняла рамковий документ під назвою «Велика Хартія суддів (Основні принципи)», в якому закріпила вимогу обґрунтованості судового рішення як ключовий елементу принципу «Доступ до правосуддя та прозорість». У правовому акті зазначається, що судова документація та рішення суду викладаються доступною, простою й зрозумілою мовою. Судді виносять обґрунтовані рішення, оголошуючи їх відкрито протягом розумного часу після справедливого та публічного розгляду справи. Судді використовують належні методи управління судовими справами (п. 16)

[2].

У п. 34-50 Висновку № 11 (2008) КРЄС до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень виокремлені основні елементи, що мають бути нерозривно пов'язані з їх ухваленням. Серед них особлива увага приділяється правилам обґрунтування судових рішень [3].

У Висновку № 18 (2015) КРЄС до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях Рада у сенсі відповідальності судової влади перед суспільством констатувала, що державний орган, зокрема суд, є «відповідальним», якщо він пояснює свої дії і, що є так само важливим, готовий нести за них відповідальність. У контексті судової влади «відповідальний» треба розуміти як такий, що зобов'язаний надати відповідь: пояснити мотиви та обґрунтування рішення та поведінки, що стосуються справ, які судді мають розглядати (п. 20). Основні засади судової роботи, такі як вимога проводити публічні слухання й ухвалювати обґрунтовані рішення, які доступні громадськості, засновані на принципі, що судді повинні бути відповідальними за свою поведінку й рішення (п. 27). Судді повинні вмотивовувати свої рішення, які мають бути загальнодоступними, окрім виняткових обставин, коли доступ обмежується. У цей спосіб судді є відповідальними за свої рішення, і це дозволяє особам, що звернулися до суду, і суспільству в цілому прийняти або піддати сумніву певне обґрунтування (п. 28) [4].

У рішенні у справі «Проніна проти України» (2006 р.) Суд нагадав, що п. 1 ст. 6 Конвенції зобов'язує суди давати обґрунтування своїх рішень, але це не може сприйматись як вимога надавати детальну відповідь на кожен аргумент. Межі цього обов'язку можуть бути різними в залежності від характеру рішення. Крім того, необхідно брати до уваги, між іншим, різноманітність аргументів, які сторона може представити в суд, та відмінності, які існують у державах-учасниках, з огляду на положення законодавства, традиції, юридичні висновки, викладення формулювання рішень. Таким чином, питання, чи виконав суд свій та обов'язок щодо належного обґрунтування, що впливає зі ст. 6 Конвенції, може бути визначено тільки у світлі конкретних обставин справи (див. «Руїз

Торія проти Іспанії» (Ruiz Toriua v. Spaine), рішення від 09.12.94 р., Серія А, N 303-А, параграф 29) [5].

Підсумовуючи все вищенаведене зазначимо, що у спільних нормативно-правових документах Європейського Союзу (далі ЄС) не розрізняються такі поняття, як «рішення слідчого судді» та «рішення суду», «обґрунтованість рішення слідчого судді» та «обґрунтованість рішення суду». Філософія закладена в документах та рішеннях ЄСПЛ, наведених вище, дає право говорити що поняття «обґрунтованість судового рішення» охоплює й рішення суб'єктів кримінального провадження, до повноважень яких належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Вимога обґрунтованості рішень судді в документах ЄС розглядається в аспекті його зовнішньої незалежності як ключового елементу принципу «Доступ до правосуддя та прозорість». Така невід'ємна складова статусу судді має інструментальну значущість, оскільки передбачена для створення оптимальних умов, за яких суддя може прийняти законне, обґрунтоване та вмотивоване рішення неупереджено, і є незамінним засобом досягнення мети кримінального провадження – справедливе вирішення правового конфлікту.

Нормативно-правові акти ЄС не розрізняють таких понять, як «обґрунтованість» та «вмотивованість» судового рішення, охоплюючи це єдиним поняттям «обґрунтованість рішення» або «підстави ухвалення рішення».

Можемо констатувати, що на теренах Європи мотивуванню рішень суддів, зокрема тих, які здійснюють функцію судового контролю під час досудового розслідування, приділяється значна увага. Реалізація відповідної вимоги є невід'ємним стандартом ухвалення законного, обґрунтованого рішення, яке здатне переконати об'єктивного спостерігача в справедливості дій державних інституцій відносно особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Список використаних джерел

1. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення 24.02.2025).
2. Велика Хартія суддів (Основні принципи) прийняті в ході її 11-му пленарному засіданні КРЄС (Страсбург, 17-19 листопада 2010 року): <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805a570c>https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/velyka_hartiya_suddiv.pdf (дата звернення 24.02.2025).
3. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (дата звернення 24.02.2025).
4. Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/no18_of_pereklad.pdf (дата звернення 24.02.2025).
5. Рішення ЄСПЛ від 18 липня 2006 року у справі «Проніна проти України»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_096#Text (дата звернення 24.02.2025).

**ВРАХУВАННЯ ДОСВІДУ КРАЇН НАТО
ПРИ ФОРМУВАННІ МОДЕЛІ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОГО
ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ**

Закріплення в Конституції України стратегічного курсу на набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору (НАТО) вимагає не лише модернізації озброєння, а й докорінної трансформації сектору безпеки і оборони відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» [1]. В умовах широкомасштабної збройної агресії РФ проти України особливої актуальності набуває питання пошуку оптимальної моделі контррозвідального захисту національних інтересів, яка б відповідала сучасним безпековим викликам та стандартам Альянсу.

Ключовим завданням є перетворення Служби безпеки України (СБУ) з правоохоронного органу пострадянського зразка на сучасну спецслужбу, здатну ефективно протидіяти гібридним загрозам. Аналіз положень проєкту «Закону про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України» (реєстр. № 3196-д) [2] дозволяє виділити ключові вектори такої трансформації, що корелюють зі стандартами НАТО.

Першим та визначальним принципом є інституційне розмежування функцій (Intelligence vs Law Enforcement). У країнах НАТО домінує підхід, за якого контррозвідальні органи (наприклад, MI5 у Великій Британії чи BfV у Німеччині) зосереджені на зборі та аналізі інформації («early warning»), тоді як правоохоронні функції мінімізовані. У законопроєкті [2] цей стандарт імплементовано через позбавлення СБУ функції досудового розслідування. Згідно з Перехідними положеннями, СБУ припиняє розслідування кримінальних проваджень передаючи ці повноваження іншим органам (ДБР, НАБУ, НПУ). Це дозволить спецслужбі зосередитися на контррозвідці, боротьбі з тероризмом та захисті державної таємниці.

Наступним кроком є впровадження ризик-орієнтованого підходу (Risk-based approach). Досвід НАТО передбачає перехід від реактивної моделі (реагування на dokonані факти) до проактивної (управління ризиками). Законопроект закріплює поняття «ризик державної безпеки» та «управління ризиками», що зобов'язує СБУ діяти на випередження. Важливою новелою у цьому контексті є запровадження інституту «офіційного застереження» — механізму превентивного реагування, за якого особа письмово попереджається про неприпустимість дій, що створюють умови для загроз держбезпеці, без застосування кримінальної репресії.

Критично необхідним є забезпечення правової визначеності інструментарію. Досвід країн НАТО свідчить про необхідність детальної законодавчої регламентації методів роботи спецслужб. В українських реаліях це означає необхідність імплементації в законодавство поняття «контррозвідувальний захід» як окремої категорії, відмінної від негласних слідчих (розшукових) дій [3]. Такий підхід відповідає західним практикам, де спецслужби мають специфічний, відмінний від поліцейського, інструментарій для превентивного реагування на загрози.

Адаптація до стандартів НАТО також передбачає відхід від тотальної мілітаризації. Практична реалізація цього принципу відображена у відмові від військових звань та введенні системи спеціальних звань (наприклад, сержант або полковник Служби безпеки України). Такий підхід підкреслює перетворення СБУ на спеціальну службу європейського зразка, відокремлену від Збройних Сил України, що підкреслює специфічний, фаховий статус співробітників. При цьому зберігається можливість використання співробітників «під прикриттям» та створення відповідних структур прикриття як необхідного інструменту оперативної роботи [2].

Законопроект також імплементує дієві механізми підзвітності, характерні для країн Альянсу. Зокрема, передбачається щорічне оприлюднення «Білої книги» — інформаційного бюлетеня про діяльність СБУ, стан виконання завдань та доброчесність персоналу. Законодавець чітко встановив, що відомості «Білої книги» є публічними і доступ до них не може бути обмежено.

Посилюється роль профільного комітету Верховної Ради України, який отримує повноваження заслуховувати звіти Голови СБУ щодо актуальних загроз та оцінювати ефективність роботи СБУ [2].

Важливим елементом досвіду НАТО є ефективна система нагляду за діяльністю спецслужб, що унеможливорює зловживання. Впровадження дієвих механізмів парламентського та судового контролю за проведенням контррозвідувальних заходів, які обмежують права людини, є обов'язковою умовою інтеграції. Це вимагає вдосконалення процедур санкціонування заходів, які не пов'язані з кримінальним процесом, а здійснюються в рамках контррозвідувальних справ.

Висновки. Запропонована модель реформування, яка відображена у законопроекті № 3196-д, є збалансованою відповіддю на виклики часу. Вона враховує необхідність збереження жорстких інструментів протидії агресії РФ, але водночас забезпечує незворотність євроатлантичної інтеграції через деполітизацію, демілітаризацію та впровадження дієвого судового і парламентського контролю.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
2. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71375 (дата звернення: 10.12.2025).
3. Рибинський Є. І. Стан юридичного унормування контррозвідувальної діяльності Служби безпеки України в особливий період. Проблеми законності. 2024. Вип. 165. С. 230–245.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правової політики,
керівник уповноваженого підрозділу з питань
запобігання та виявлення корупції,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРОГНОЗУВАННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На загальнодержавному рівні визнається, що терористична діяльність – це справжня загроза для національної безпеки країни, а боротьба з нею має бути першочерговим завданням для держави. Сучасне суспільство характеризується складною криміногенною обстановкою, зумовленою багатьма викликами воєнного стану, і питання активізації боротьби з терористичною діяльністю залишаються в центрі уваги правоохоронних органів. Терористичні акти заподіюють безпосередню шкоду державі, загрожують конституційному ладу, політичній системі, громадянському суспільству, перешкоджають можливості реалізації прав і свобод, знищують матеріальні, соціальні та інші цінності [1, с. 193]. Тривалий час Україна вважалась країною з низьким рівнем тероризму, лідери міжнародних терористичних організацій не розглядали її як об'єкт терористичної діяльності. Проте ситуація кардинально змінилася із 2014 року, у зв'язку із терористичною діяльністю російської федерації на Сході України та анексією Автономної Республіки Крим.

Аналізуючи насильницькі злочини терористичної спрямованості, Б. М. Головкін слушно зазначає, що при тероризмі насильство над людьми виступає лише засобом досягнення кінцевого результату (дестабілізації суспільно-політичної і криміногенної обстановки, дискредитації суспільних інститутів, органів влади, державних або громадських діячів, примус влади до дій або бездіяльності, перерозподіл ринків товарів і послуг та сфер впливу, насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади та ін.). Супутніми цілями вчинення злочинів терористичної спрямованості є заля-

кування невизначеного кола осіб, демонстрація сили, налаштованість на вирішення назрілої проблеми чи конфлікту у радикальний спосіб ціною людських жертв [2, с. 18]. Ці тези мають обов'язково враховуватись під час прогнозування і визначення можливих об'єктів терористичних посягань. За результатами здійснення заходів з формування прогнозованої загрози та ідентифікації об'єкта готується висновок за формою, визначеною керівником Антитерористичного центру при СБУ. У висновку зазначається прогнозована загроза та категорія об'єкта за результатами його ідентифікації [6].

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» виокремлює ключових суб'єктів, що беруть участь у здійсненні заходів запобігання і протидії терористичній діяльності і суб'єктів, які можуть бути залучені у разі необхідності до участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності. Так, в першу чергу, до ключових суб'єктів, що беруть участь у здійсненні заходів запобігання і протидії терористичній діяльності належать Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю; Міністерство внутрішніх справ України; Національна поліція; Міністерство оборони України; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань; Управління державної охорони України; Збройні Сили України; Національна гвардія України [3]. Очевидно, що в умовах постійно зростаючих терористичних загроз з боку РФ, зокрема щодо об'єктів критичної інфраструктури, питання координації суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом і є досить розрізненими, виходить на перший план при формуванні заходів запобігання терористичній діяльності.

Досліджуючи питання протидії терористичній діяльності, В. В. Мокляк вказує наступні стратегічні напрями розвитку державної антитерористичної політики, зокрема це: завершення збройного конфлікту, звільнення тимчасово окупованих територій, відновлення територіальної цілісності і державного су-

веренітету України; реформування сектору безпеки та оборони; становлення і розвиток стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони; розроблення загальнодержавної стратегії і тактики протидії терористичній діяльності, прийняття державної цільової програми боротьби з тероризмом [4].

Стратегічною ціллю для України залишається і посилення кіберготовності, що полягатиме у здатності всіх заінтересованих сторін, насамперед суб'єктів сектору безпеки і оборони, своєчасно й ефективно реагувати на кібератаки, забезпечити режим постійної готовності до реальних та потенційних кіберзагроз, виявляти та усувати передумови до їх виникнення, забезпечивши тим самим кіберстійкість, передусім об'єктів критичної інформаційної інфраструктури. Оцінювання стану кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури проводиться добровільно або у випадках, визначених законодавством, обов'язково з урахуванням методичних рекомендацій щодо оцінювання стану кіберзахисту, загальних вимог до суб'єктів оцінювання стану кіберзахисту (крім оцінювання стану кіберзахисту щодо об'єктів критичної інфраструктури або об'єктів критичної інформаційної інфраструктури III і IV категорій критичності), визначених Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України [5].

Прогнозована загроза формується на підставі результатів аналізу характеристик об'єкта, проектної документації, технологічних регламентів та інших документів, пов'язаних з експлуатацією об'єкта. Під час формування прогнозованої загрози використовується модель терористичних посягань, спрямованих в найбільш уразливе місце об'єкта, що призводить до максимально можливих втрат, у найбільш незручний час з точки зору функціонування (виробничого циклу) об'єкта та стану його системи забезпечення антитерористичної захищеності, визначаються прогнозовані людські, економічні, екологічні та суспільно-політичні втрати внаслідок терористичних посягань щодо об'єкта [6].

Пропонуємо враховувати наступні положення під час розробки заходів запобігання тероризму в Україні і захисту критичної інфраструктури: 1) з'ясування характеру і сутності терористичних загроз в Україні, основних детермінант, причин і умов виникнення терористичних загроз; 2) визначення цілей,

пріоритетних завдань державної політики у сфері запобігання злочинності; 3) визначення комплексу напрямів, заходів, шляхів та способів досягнення відповідних цілей та завдань; 4) вирішення питання фінансового, наукового, технічного, інформаційного та ресурсного забезпечення відповідних заходів; 5) забезпечення міжнародного співробітництва та врахування міжнародного досвіду; 6) прогнозування результатів здійснених заходів та подальше встановлення відповідності очікуваних результатів реальним.

Запропоновані заходи правового, соціального, ідеологічного спрямування покликані вдосконалити існуюче законодавство, покращити діяльність органів державної влади, сектору безпеки і оборони, розв'язати питання у певних галузях, гарантувати захист критичної інфраструктури, вчасно формувати прогнозовані загрози в умовах правового режиму воєнного стану. Відповідна низка запобіжних кроків має створюватися з огляду на практику передових закордонних держав та зважаючи на фактичний стан, що склався у нашій державі. Крім того, у комплексі окреслених кроків особливу увагу слід приділити заходам, націленим на протидію фінансуванню тероризму, модернізації фінансової, банківської, податкової, митної системи в Україні.

Список використаних джерел

1. Сметаніна Н. В., Чаплінська О. В. Сучасна стратегія запобігання тероризму в Україні. Право і суспільство. 2019. № 2/2. С. 193 – 199.
2. Головкін Б. М. Види злочинності. Журнал східноєвропейського права. 2015. №. 18. С. 14–21. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/08/golovkin_18.pdf (дата звернення: 10.12.2025).
3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 11.12.2025).
4. Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні: монографія [наук. ред. Б. М. Головкін]. Харків. Юрайт, 2021. 204 с.

5. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 12.12.2025).

6. Про затвердження Правил антитерористичної безпеки: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2024 р. № 1172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.12.2025).

кандидат юридичних наук, доцент, гостьовий професор,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ДО ПРОБЛЕМИ «АНТИКРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ: ЗМІСТ І ФОРМИ» (ТЕЗИ)

Актуальність обраної організаторами конференції теми «Антикримінальна політика України: в пошуках оптимальної моделі» не викликає сумнівів і давно назріла. Її розв'язання має сенс розпочати із вживання самого терміну «антикримінальна/-ий» на заміну терміну «кримінал, кримінальна/-ий» у правознавстві загалом.

Теза перша. Перед дослідником постає запитання: Чи адекватно ми вживаємо певні терміни, чи не містять вони суперечливі змісти й сенси? Відповідаючи на це запитання у контексті заявленої теми має сенс ознайомитися зі словниковими тлумаченнями слів-термінів «*кримінал, кримінальний*» у мовах, якими користується більшість народів Європи, частина з яких є офіційними для країн-членів ЄС, до спільноти яких останніми роками прагне приєднатися Україна.¹

Перелік таких мов вражає. Так, 24 мови мають статус офіційної мови Євросоюзу: англійська, болгарська, грецька, данська, естонська, ірландська, іспанська, італійська, латиська, литовська, мальтійська, німецька, нідерландська, польська, португальська, румунська, словацька, словенська, угорська, фінська, французька, хорватська, чеська, шведська. Маємо сподівання, що з часом цей перелік поповниться й українською. До того ж офіційними/робочими мовами ООН є - англійська, арабська, іспанська, китайська, російська, французька. Враховуючи наш європейський контекст, у цьому дослідженні зупинимось на тлумаченні означених термінів у таких мовах, як: українська, англійська, французька, іспанська, німецька, російська.

Українською термін «кримінал» тлумачиться як: 1) карний злочин / те, що

¹ Володимир Сущенко. Слово/термін «кримінальний» : неоднозначність вживання. <https://justtalk.com.ua/post/slovo--termin-kriminal-nij-neodnoznachnist-vzhivannya>; Володимир Сущенко. Тлумачення терміну «кримінальний» https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/640126_tlumachennya_terminu_kriminalniy.html

порушує моральні норми і заслуговує на загальний осуд // те саме, що *криміналітет*; 2) в'язниця, тюрма; 3) антисоціальний вчинок людини, що посягає на відносини, що склалися в суспільстві, і становить небезпеку суспільному розвитку. *«Кримінальний»* — 1) те саме, що карний; 2) такий, у якому описуються карні злочини та процедури їх розслідування.¹

Англійською термін *«кримінал»* тлумачиться так: crime, criminal — злочин, злодіяння, злочинець, злочинність.

Французькою термін *«кримінал»* тлумачиться так: pénal; le crime / le délit - кримінальний, карний; злочин, злочинний.

Іспанською термін *«кримінал»* тлумачиться так: crimen, delito — злочин, злочинний.

Німецькою термін *«кримінал»* тлумачиться так: kriminell, verbrechen, kriminalität, straftat — злочин, злочинний, криміналітет, кримінальний.

Російською термін *«кримінал»* тлумачиться лише як злочин (преступление), злочинець (преступник); відносно суспільних відносин, що виникають у сфері вчинення та розслідування злочинів / криміналу, у російській правознавчій мові вживається термін *«уголовный»* — преступный, преступление, наказание за совершенное преступление.²

Викладені думки та етимологічно-семантичний аналіз терміна *«кримінал»* і всіх похідних від нього слів у європейських мовах дозволяє мені стверджувати, що вживання цього терміна у значенні *«протидії (у досудовому розслідуванні й судовому розгляді) кримінальним правопорушенням»* є некоректним і таким, що спотворює первинну його сутність. Адже, якщо термін *«кримінал/ кримінальний»* означає подію *«злочину / злочинні діяння, вчинені злочинцем»*, то не можуть існувати в нашому словнику такі словосполучення, як *«кримінальне право, кримінальний і кримінальний процесуальний кодекси, кримінальна політика держави»* тощо. Натомість можуть бути започатковані й

¹ Усі похідні слова від однокореневого слова *«кримінал»* у наведених тут мовних прикладах тлумачаться через зміст наведених вище базових слів. На відміну від суто мовного тлумачення цих термінів існує *«професійне»*, тобто тлумачення правниками (дослідниками й практиками), яке не суттєво відрізняється від мовного, а лише доповнюється окремими характерними ознаками того явища, предмета, якого воно стосується / визначає.

² З 1845 року термін *«уголовный»* стабільно ввійшов в обіг на всій території Російської імперії, а потім РСФСР і СРСР та спокійно *«перекочував»* у правове поле України в 1991 році, отримавши в українській мові відповідник *«кримінальний»*, який насправді не відповідає етимології й семантиці цього слова.

застосовуватися такі терміни й словосполучення, як «антикримінальна політика (на кшталт антикорупційної), кодекс кримінальних правопорушень (карний кодекс), кодекс антикримінального (карного) розслідування і судового процесу.

Теза друга. Державна політика у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства і держави, яка в «західній» традиції частіше йменується як «публічна», у тому числі й у сфері протидії злочинності (кримінальним правопорушенням) полягає у напрацюванні органами державної влади й управління та інститутами громадянського суспільства методів, механізмів та інструментів, що забезпечують стає і динамічне їх функціонування та розвиток з метою оптимальної реалізації прав, свобод та інтересів (потреб) кожної людини і суспільства в цілому.

Така політика має декілька сегментів/напрямків своєї реалізації, що втілюється через демократичні механізми ефективного функціонування законодавчої, виконавчої, судової гілок державної влади та прозорої співпраці з суспільством. Політика – це завжди ідеї, концепції, закони та рішення, що спрямовані на досягнення поставленої мети на певному етапі розвитку суспільства і держави.

У сфері протидії злочинності (забезпечення сталого правового порядку) така політика¹ зокрема віддзеркалюється у текстах відповідних концепцій, планів і законів. Можна констатувати, що в сучасній Україні за понад 30 років її функціонування було розроблено чимало концепцій, планів і законів щодо антикримінальної політики держави – які періодично, часом спонтанно і не системно, змінювалися на догоду певним політичним пріоритетам та «велінням часу» окремих політиків і можновладців.² На жаль, ми не маємо ґрунтовних

¹ Володимир Сущенко. Правова політика держави, соціологічні опитування і реальне життя: співпадіння чи не співпадіння. https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/640898_pravova_politika_derzhavi.html

² Див.: Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю (закон України, 1993 року); Про Концепцію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ (Постанова КМУ, 1996 року); Концепція вдосконалення судівництва для утворення справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів (Указ Президента України, 2006 року); Концепція Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006—2008 роки (Постанова КМУ, 2006 року); Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів (Рішення РНБО та Указ Президента України, 2008 року); Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю на 2011-2017 роки (Указ Президента України, 2011 року); Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" (Указ Президента України, 2015 року); Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю (Розпорядження КМУ, 2020 року); Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя (Указ Президента України, 2023 року); Про

аналітичних досліджень щодо виконання/не виконання цих концепцій, планів і законів. В Україні практично відсутня системність, комплексність, тяглість (правонаступництво) у сфері формування та реалізації антикримінальної політики, що й породжує нестабільність законодавчої бази, інституційних реформувань і реконструкцій та недостатню прогнозованість здійснення такої політики.

Теза третя. Видається, що певними шляхами побудови майбутньої оптимальної моделі антикримінальної політики нашої держави можуть бути такі заходи:

1. Розробка за участі всіх зацікавлених сторін (стейкхолдерів) єдиної Концепції антикримінальної політики держави, що має увібрати в себе всі напрямки (інформаційної, соціальної, культурної, освітньої, наукової, економічної, законодавчої, пенітенціарної) діяльності органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у цій сфері. Така концепція повинна бути підкріплена деталізованим планом її втілення в реальне життя на кшталт концепції і планів приєднання/вступу України до ЄС.

2. Формування оптимальної стабільності законодавства і нормотворчості у сфері антикримінальної юстиції, припинивши його нескінченно перманентні точкові зміни і «шарахання» в межах «криміналізація-декриміналізація» протиправних діянь/вчинків протягом соціально і соціологічно обумовленого періоду (можливо, на 3-5 років?). Тільки на підставі ґрунтовного наукового аналізу застосування чинного законодавства готувати та ухвалювати його комплексні зміни. Будь-які зміни законодавства повинні набувати чинності (діяти) лише після їх опанування значною частиною (40-50%) суспільства та усіма тими, хто покликаний їх втілювати у реальне життя.

3. Створення і реалізація довгострокової комплексної системи кадрової політики у сфері антикримінальної юстиції – підготовка, добір і розстановка кадрів: адвокатів, прокурорів, суддів, відповідальних працівників органів забезпечення правового порядку, досудового слідства та ресоціалізації правопоруш-

ників. Запровадження державно-громадської системи органів кримінологічного аналізу соціально-політичної, економічної та криміногенної ситуацій в країні, результати якого повинні покладатися в основу управлінських рішень щодо комплексної і системної протидії кримінальним правопорушенням.

кандидат юридичних наук, доцент, кафедра кримінально-правової політики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПОСИЛЕННЯ ДІАЛОГУ МІЖ ДЕРЖАВОЮ ТА БІЗНЕС-СПІЛЬНОТОЮ В КОНТЕКСТІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

Корупція в приватному секторі - «це підкуп в комерційних інтересах посадових осіб і працівників суб'єктів господарювання приватного сектору, а так само підкуп держаних службовців чи осіб, що надають публічні послуги, або зловживання повноваженнями службовими особами юридичної особи приватного права та особами, які надають публічні послуги з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третіх осіб» [1, с. 56].

Із наведеного визначення безпосередньо випливає, що корупція в приватному секторі є суспільно небезпечним явищем, масштаб та небезпека якого зумовлена охопленням як приватного, так і публічного секторів, залученням широкого кола суб'єктів та системним характером неправомірної вигоди, що в сукупності, вочевидь, негативно впливає як на економічну безпеку держави, так і сталий розвиток суспільства та бізнесу.

Україна демонструє значний розвиток антикорупційних ініціатив для бізнесу. Зокрема, Всеукраїнська Мережа Доброчесності і Комплаєнсу (UNIC) була створена у 2017 році за ініціативи українського бізнесу. Мета UNIC – зробити доброчесність та впровадження комплаєнсу здоровою нормою українського бізнесу. Саме ділова доброчесність та репутація бізнесу є необхідностями сьогодення, без яких неможливо досягти стабільності і масштабування в жодному з секторів економіки. Учасники Мережі є провайдерами доброчесності українського бізнесу. Загальна експертна група UNIC, експертні групи UNIC з фармацевтичного, банківського, податкового напрямків, агро-продовольча група UNIC покликані здійснювати підтримку в просуванні практики доброчесності, сприяти очищенню фармацевтичного сектору через налагодження саморегулювних процесів, виявляти корупційні ризики у діяльності фармацевтичних виробників

та їх контактах з органами державної влади, зміцнювати експертний потенціал та будувати партнерства з фінансовими інституціями в питаннях комплаєнсу, формувати культуру добропорядності сплати податків і розширення кількості бізнесів на українському ринку, які прагнутимуть дотримуватись відповідних стандартів, опрацьовувати поточні системні проблеми агросектору, пов'язані із недоброчесними практиками [13].

Опитування підприємств, проведене Світовим банком (World Bank's Enterprise Survey), яке оцінює рівень поширеності корупційних практик у бізнес-середовищі, демонструє, що в окремих державах до 51 % компаній протягом року принаймні один раз зіштовхуються з вимогами щодо надання неправомірної вигоди [2, с. 10].

Також, за даними дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова у серпні 2023 року за фінансової підтримки програми MATRA Посольства Королівства Нідерландів в Україні, 17% опитаних, відповідаючи на запитання щодо наявних перешкод для здійснення підприємницької діяльності в Україні, назвали корупцію одним із ключових чинників [3].

Масштаб проблеми підтверджується й іншими дослідженнями, зокрема за підсумками опитування, здійсненого у 2019 році в межах спільного проєкту Європейського банку реконструкції та розвитку, Європейського інвестиційного банку та Групи Світового банку в Україні, 74% керівників і менеджерів підприємств охарактеризували корупцію як один із головних бар'єрів або серйозних стримувальних чинників розвитку національного бізнес-середовища [4, с. 993].

Виходячи з наведених статистичних даних вочевидь можна дійти висновку, що корупція в приватному секторі як була однією з найбільш глобальних проблем для держави для бізнесу, так і залишилися, проте масштаб та наслідки цього явища досі недооцінюються, зокрема на державному рівні.

Антикорупційна діяльність традиційно зосереджується переважно на державному та комунальному секторах. Водночас такий підхід не відповідає сучасним викликам і міжнародним стандартам, адже після масштабної приватизації саме приватний сектор став домінуючим в економіці України та відіграє

ключову роль у створенні доданої вартості [5, с. 10; 6].

Така тенденція спостерігається не тільки в науковому дискурсі, а й в державній антикорупційній політиці, що вочевидь впливає на рівень корупції в приватному секторі та створює сприятливі умови для реалізації тих негативних наслідків, які з цього явища випливають.

Наразі у вітчизняній антикорупційній політиці закріплені переважно формальні вимоги та заходи щодо запобігання корупції у бізнес-середовищі. Так, ч. 2 ст. 62 Закону України «Про запобігання корупції» передбачає обов'язкову наявність антикорупційних програм у юридичних осіб, які беруть участь у процедурах публічних закупівель відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі», якщо вартість закупівлі товарів, послуг або робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень [7]. По-перше, такий поріг є надзвичайно високим і фактично обмежує дію вимоги лише до великих суб'єктів. По-друге, існує потреба у запровадженні аналогічних антикорупційних заходів і для менших юридичних осіб, що дозволило б ширше охопити бізнес-середовище та підвищити ефективність запобігання корупції. І по-третє, навіть реалізація цієї норми часто виконується формально і не має реального впливу на внутрішню етичну культуру підприємства [8].

Крім того, у Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки затвердженій Постановою КМУ від 4 березня 2023 р. №220, фактично визнається наявність проблеми корупції у приватному секторі та низький рівень взаємодії представників бізнесу та інститутів громадянського суспільства з державними органами, проте ніяких заходів для вирішення цього питання – не пропонується [9].

Вищезазначені обставини дають підстави стверджувати, що існує нагальна потреба посилення діалогу між державними органами та представниками приватного сектору, спрямованого на розробку та впровадження ефективних антикорупційних механізмів, здатних не лише формально відповідати законодавчим вимогам, а й реально впливати на корпоративну культуру та зменшувати корупційні ризики у бізнес-середовищі.

До ключових суб'єктів, що беруть участь у здійсненні заходів запобігання і протидії корупції у приватній сфері, можна віднести постійно діючий консультативно-дорадчий орган з протидії корупції (Рада бізнес-омбудсмена), міжнародні організації та їх представництва в Україні, громадськість, а також фізичні особи, що працюють над виконанням програм (проектів) та імплементують стандарти у сфері антикорупційної політики [14, с. 258; 12].

Такий діалог може включати розробку спільних антикорупційних стандартів і корпоративних кодексів, адаптованих до національного контексту, а також регулярні консультації щодо ризиків корупційних практик та шляхів їх мінімізації. Крім того, держава може стимулювати підприємства до впровадження антикорупційних систем, наприклад через податкові преференції, публічне визнання «етичних» компаній або пріоритет у державних закупівлях для суб'єктів, які демонструють відповідальну корпоративну поведінку.

Вочевидь, необхідним також є проведення спільних заходів, конференцій та навчальних програм. Проведення таких заходів дозволяє створювати платформи для обміну досвідом, обговорення антикорупційних ризиків, формування практик корпоративної етики та підвищення обізнаності персоналу щодо ефективних методів протидії корупції.

Показовим в цьому контексті є проведення Львівською обласною радою та громадською організацією «Захист Держави» - круглого столу-презентації соціального проекту «Антикорупційний діалог: виклики і партнерство» [10]. Проте, подібні ініціативи та проекти повинні підтримуватися та проводитися на загальнодержавному рівні із залученням не тільки громадських організацій, а й представників різних приватних підприємств.

Аналіз чинної антикорупційної політики свідчить, що корупція у приватному секторі залишається суттєвою перешкодою для розвитку національної економіки, а існуючі заходи здебільшого мають формальний характер і не забезпечують належного впливу на корпоративну культуру, що як вже зазначалось, підкреслює нагальну потребу у системному посиленні діалогу між державними органами, бізнесом та громадянським суспільством. Сприяння прозорості в діяльності юридичних осіб приватного права сприятиме зростанню репута-

ційної складової компанії, збільшенню рівня інвестиційної привабливості, важеній кадровій політиці. Водночас, необхідним вбачається закріплення запропонованих та інших заходів в новій антикорупційній програмі.

Список використаних джерел

1. Головкін Б. М. Поняття корупції у приватному секторі за міжнародними актами та зарубіжним законодавством. Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Т. А. Денисової (Харків, 16 квіт. 2021 р.). Харків. ХНУВС, 2021. С. 53–56
2. Private Sector Corruption. Module 5: Knowledge tools for academics and professionals. UNODC and GRACE. 49 p.
3. Сприйняття загрози корупції громадянами: оцінка влади та вимоги до змін під час війни. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: https://dif.org.ua/article/spriynyattya-zagrozi-koruptsii-gromadyanami-otsinka-vladi-ta-vimogi-do-zmin-pid-chas-viyni#_Toc145094552
4. Таволжанський О. В. Антикорупційний комплаєнс у приватному секторі економіки: мінімізація корупційних ризиків. *Наукові перспективи*. 2025. №6 (60). С. 990-1003
5. Запобігання корупції у приватному секторі: монографія / за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків: Право. 2020. 286 с.
6. Головкін Б. М. Про корупцію в приватному секторі. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 347–355
7. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
8. Таволжанський О. В. Проблеми впровадження конструктивного запобігання корупції у приватному секторі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Том 4 № 90. С. 171-178
9. Постанов КМУ «Про затвердження Державної антикорупційної політики на 2023-2025 роки» від 04 березня 2023 р. №220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>

10. Львівська обласна рада. Антикорупційний діалог: ГО «Захист Держави» презентувала соціальний проєкт. 2025. Інтернет-ресурс: <https://lvivoblrada.gov.ua/antykorupsiynyy-dialoh-ho-zakhyst-de/>
11. Сметаніна Н.В. Таволжанський О. В. Запобігання корупції у сфері бізнесу: сучасні виклики та завдання Юридичний науковий електронний журнал № 8/2025 С. 230-233 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-8/47>
12. Holovkin B. M., Semenyshyn M., Tavolzhanskyi O. V., Lysodyed O. V., Smetanina N. V. Fight against Corruption-Related Crimes in Wartime in Ukraine. *International Annals of Criminology*. 2023. Vol. 61, Iss. 3–4. P. 384–409. DOI: 10.1017/cri.2023.31
13. Всеукраїнська Мережа Добročесності і Комплаєнсу (UNIC). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2010802-siemens-zaplatit-izrailu-37-miljoniv-sob-zalagoditi-korupcijnij-skandal.html> (дата звернення: 28.08.2025).
14. Головкін Б. М. Механізм запобігання корупції. Часопис Київського університету права. 2018. № 4. С. 254–260.

ЩОДО БАЗОВИХ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОРГАНИ ПРАВОПОРЯДКУ

Планом заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р (далі – План), передбачено (захід 1.1.1.) розроблення «законопроекту про органи правопорядку України, яким визначено систему органів правопорядку як частину сектору безпеки і оборони України з урахуванням мети поступової адаптації законодавства України у відповідній сфері до права (acquis) ЄС; уніфікація (систематизація) засад їх організації та функціонування...».

За результатами проведеного аналізу чинного законодавства України та матеріалів наукових досліджень, дотичних до зазначеного питання, автором сформовано пропозиції щодо низки базових положень перспективного закону, що нижче пропонуються для розгляду експертам та науковцям, котрі переймаються проблемами систематизації законодавства про діяльність інституцій у сфері кримінальної юстиції.

1. Місце законодавства про органи правопорядку в конституційній матриці, забезпечення узгодженості з рамковим для нацбезпеки законом

Конституція України структурує «державну владу» в Україні шляхом (стаття 6) «її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» та застосування термінів «органи законодавчої, виконавчої та судової влади». «Правоохоронні органи» згадуються у статті 17 Конституції України в контексті забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України. За змістом статті 19 Конституції України елементом «Правового порядку в Україні» є захист людини від примусу «робити те, що не передбачено законодавством». Стаття 138 Основного Закону України містить ті, що потребують окремого визначення, однак пов'язані терміни: «охорона правопорядку» та «охорона громадської

безпеки». Стаття 116 визначаючи повноваження Уряду України, що очолює виконавчу владу, вибудовує (пункт 7) лінійку умовно однорідних понять: «забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю».

Аналіз перерахованих норм дозволяє виокремити, зокрема такі правоохоронні функції: охорона правопорядку (стаття 138 КУ), охорона громадської безпеки (стаття 138 КУ) / забезпечення громадського порядку (стаття 116 КУ), боротьба зі злочинністю, (стаття 116 КУ) забезпечення національної безпеки в інших сферах, зокрема, державної безпеки і захисту державного кордону України (стаття 17 КУ).

Стаття 131-1 Конституції України містить термін «органи правопорядку» та опосередковано дозволяє визначити його зміст. Так, аналіз положень цієї статті дає підстави вважати, що до органів правопорядку відносяться ті, які здійснюють, зокрема негласні та інші слідчі і розшукові дії.

Відповідно до положень п. 2 ст. 131-1 Конституції України та з огляду на положення статей 38, 41, 246 КПК України, система органів правопорядку може мати такий вигляд:

I. Органи досудового розслідування, а саме: 1) слідчі підрозділи та підрозділи дізнання: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів Державного бюро розслідувань; 2) НАБУ; 3) органів Бюро економічної безпеки України.

II. Оперативні підрозділи: органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України.

Слід відмітити, що в публікації 2022 року Лапкіна А.В. [1] міститься порівняльний аналіз норм Конституції України, у т.ч. зазначеної статті, та законодавства, що регламентує правоохоронну діяльність, а також низка висновків (щодо поняття та поширення на відповідні відомства статусу органів правопорядку), у т.ч. такі:

- «з огляду на згадування в Основному Законі розшукових дій окремо від слідчих, можна дійти висновку, що вони можуть здійснюватися і незалежно від слідчих дій, тобто поза межами кримінального провадження»;

- «органи правопорядку відіграють провідну роль у здійсненні правоохоронної діяльності у тій її частині, що спрямована на протидію злочинності. Їх можна визначити як спеціально уповноважені на протидію злочинності шляхом здійснення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування кримінальних правопорушень органи державної влади, наділені задля цього правом застосування державного примусу. Таким чином, до органів правопорядку слід зарахувати органи досудового розслідування та оперативні підрозділи, передбачені КПК України»;

- «проблему поширення статусу органів правопорядку на органи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, має бути розв'язано шляхом переосмислення змісту та значення оперативно-розшукової діяльності шляхом відмежування від неї розвідувальної та контррозвідувальної, а також уніфікації статусу слідчих та оперативних працівників у посади детективів. Натомість предметом подальших наукових пошуків залишаються питання щодо того, чи існують органи правопорядку, які не здійснюють слідчих і розшукових дій, та чи вичерпується система правоохоронних органів органами правопорядку».

Що стосується останніх досліджень з питань розробки перспективного законодавства про органи правопорядку, зокрема з огляду на положення Конституції України щодо цієї категорії державних інституцій, слід відмітити, що Дослідницькою службою Верховної Ради України із урахуванням цілей реалізації основних стратегічних пріоритетів реформування органів правопорядку [2], як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал підготовлена та у грудні 2024 року презентована «Наукова концепція законодавчого забезпечення діяльності органів правопорядку України» [3], яка містить у т.ч. такі висновки: «функціональний критерій цілком узгоджуватиметься з положеннями чинної статті 131-1 Конституції України, в якій використовується поняття органів правопорядку саме в контексті можливості здійснення ними слідчих, негласних слідчих та розшукових дій.

Тобто в якості конститутивної ознаки органів правопорядку закріплено реалізацію ними певних конкретних функціональних заходів»; «перелік органів правопорядку завжди матиме вичерпний, обмежений характер ... Усі інші суміжні до органів правопорядку державні інституції, насамперед, ті з них, до функціональних обов'язків яких належить контроль за додержанням законів у певній сфері (галузі) публічного управління, і які, у зв'язку з цим, мають право ухвалювати відповідні управлінські (адміністративні) рішення, у тому числі здійснювати провадження у справах про адміністративні правопорушення, доцільно віднести до загальної (родової) групи «правоохоронних органів»...»; щодо «... окремого Закону України «Про органи правопорядку в Україні»» та про його «основну структуру».

Окремої уваги в контексті «визначення системи органів правопорядку як частину сектору безпеки і оборони України» потребує рамковий для забезпечення національної безпеки закон - Закон України «Про національну безпеку України» [4], що формує понятійний апарат сектору безпеки і оборони України, зокрема для правоохоронної сфери.

Так, пункти 17, 18 частини 1 статті 1 Закону в умовно «правоохоронному блоці» виділяють «правоохоронні органи» та «державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями». Частина 2 статті 6 та частина 6 статті 18 оперує поняттям «правоохоронні органи спеціального призначення» (відносно Держприкордонслужби). Стаття 18 містить також термін «військове формування з правоохоронними функціями» (відносно Національної гвардії України). Стаття 1 згаданого закону дає визначення: «громадська безпека і порядок - захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз». Стаття 18 містить чітке структурування правоохоронних функцій в контексті повноважень МВС України, що варте використання при формулюванні норм проекту закону про органи правопорядку.

Відповідно до змісту заходу 1.1.1. Плану, законопроект про органи правопорядку України має визначати, насамперед, понятійний апарат для правоохоронної сфери, що передбачає проведення роботи з уніфікації відповідних термінів, котрі містяться в різних законодавчих актах, попередньо узгодивши їх з конституційними положеннями, а також з базовим для сфери забезпечення національної безпеки законом - Закон України «Про національну безпеку України».

З урахуванням зазначеного вище, зокрема відмічених норм законодавства, Розділ «Загальні положення» законопроекту про органи правопорядку України пропонується наповнити, зокрема, такими базовими термінами:

«Правоохоронна діяльність – вид державної діяльності, що здійснюється уповноваженими органами державної влади та окремими недержавними інститутами шляхом застосування юридичних заходів впливу в суворій відповідності з законом і при неухильному дотриманні встановленого ним порядку, яка спрямована на виконання правоохоронних функцій: охорону законності і правопорядку, громадської безпеки та порядку, державного кордону, захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави від правопорушень та будь-яких протиправних посягань, боротьбу зі злочинністю, зокрема запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень».

Примітка (щодо здійснення цієї діяльності недержавними інститутами): наприклад, Закон України «Про охоронну діяльність» наділяє персонал охорони суб'єкта охоронної діяльності (суб'єкт господарювання будь-якої форми власності, створений та зареєстрований на території України, що здійснює охоронну діяльність на підставі отриманої у встановленому порядку ліцензії) повноваженнями (стаття 12) застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та використовувати службових собак відповідно до цього Закону.

«Правоохоронні органи – уповноважені на здійснення правоохоронної діяльності органи державної влади (в дужках пропонується визначити їх вичерпний перелік, що включатиме відомства, в яких функціонують органи

правопорядку, та інші відомства, що виконують правоохоронну функцію)».

Примітка: Останній термін необхідно синхронізувати із визначенням, що міститься в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Можливо доцільно цей термін закріпити й в рамковому для забезпечення національної безпеки законі - Законі України «Про національну безпеку України».

«Органи правопорядку – органи та підрозділи правоохоронних органів, правоохоронного органу спеціального призначення та державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, що відповідно до закону виконують правоохоронні функції боротьби зі злочинністю, а саме із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень шляхом здійснення кримінальної розвідки і досудового розслідування кримінальних правопорушень».

Довідково: Завдання 1.7. (із модернізації правових засад оперативно-розшукової діяльності) Плану, полягає у виконанні заходу 1.7.1 цього Плану. Зміст заходу - напрацювання законопроекту про кримінальну розвідку, реалізація якого призведе до трансформації оперативно-розшукової діяльності до кримінальної розвідки.

Питання щодо того, чи слід відносити до органів правопорядку органи/підрозділи тих відомств, що не наділені повноваженнями здійснювати слідчі і розшукові дії в рамках досудового розслідування чи оперативного процесу, потребує окремого дослідження.

Рамковий для сфери забезпечення національної безпеки закон - Закон України «Про національну безпеку України» визначає структуру та зміст діяльності сектору безпеки і оборони України (п. 16 ч. 1 ст. 1 – «сектор безпеки і оборони - система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями...»).

Забезпечуючи узгодження запропонованих вище визначень із положенням згаданого рамкового закону, а також з метою дотримання принципу юридичної

визначеності пропонується включити в Розділ «Загальні положення» законопроекту про органи правопорядку України повний/вичерпний перелік органів правопорядку, наприклад, в такому формулюванні:

«Система органів правопорядку як частина сектору безпеки і оборони України складається з: органів досудового розслідування Національної поліції, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України та оперативних підрозділів, що відповідно до закону здійснюють кримінальну розвідку, органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України».

Перелік сформовано з урахуванням положень актуальної редакції Кримінального процесуального кодексу України щодо органів досудового розслідування та оперативних підрозділів. У разі їх змін, зокрема, внаслідок очікуваного прийняття закону про кримінальну розвідку, автоматичного корегування потребуватиме наведений вище перелік.

2. Систематизація та удосконалення засад організації та функціонування органів правопорядку

2. 1. Поширення інституту детективів

Разом із створенням НАБУ в українському законодавстві було запроваджено інститут детективів. Наразі детективи НАБУ виконують три функції: оперативно-розшукову; 2) досудового розслідування; 3) запобігання злочинам. Повноваження детектива НАБУ поділяються на три частини: 1) загальні повноваження працівника НАБУ; 2) повноваження слідчого; 3) повноваження працівника оперативного підрозділу [5]. Такі повноваження передбачені Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» (ч. 4 ст. 5): «підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії». При цьому встановлено (стаття 10), що «Негласними штатними працівниками Національного бюро можуть бути детективи, старші

детективи ... Національного бюро», що створює умови для безпосереднього виконання детективом завдань кримінальної розвідки. В своїй повноті зазначені повноваження детективів дають можливість безперервного виконання функції боротьби зі злочинністю на всіх етапах від моменту отримання первинної інформації про можливі злочинні дії до передачі матеріалів кримінального провадження до суду, а також комплексного вирішення завдань із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Законом України «Про Бюро економічної безпеки України» передбачено інститут детективів і в цьому органі з правоохоронними функціями (статті 2, 14, 23, 35). За цим законом «детектив Бюро економічної безпеки України - службова особа Бюро економічної безпеки України, уповноважена в межах компетенції, визначеної Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність" та Кримінальним процесуальним кодексом України, здійснювати оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Бюро економічної безпеки України;».

Разом з тим, в інших органах, що здійснюють досудове розслідування та оперативно-розшукову діяльність, інститут детективів законодавством не передбачено. Тобто нормативне-правове регулювання діяльності органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності і досудового розслідування кримінальних правопорушень не уніфіковане.

З урахуванням вказаного пропонується розгляд питання щодо законодавчої уніфікації організації діяльності органів правопорядку (перелік запропоновано вище) відомств, що одночасно в своєму складі мають як органи досудового розслідування, так і оперативні підрозділи, шляхом поєднання слідчих та оперативних підрозділів в підрозділи детективів, а посад слідчого та оперативного співробітника в посади детективів. Така уніфікація потребуватиме:

- формулювання положень про підрозділи/посади детективів, їх повноваження в законі про органи правопорядку;

Ці положення мають бути сформовані з урахуванням практичного досвіду функціонування підрозділів детективів НАБУ та БЕБ.

- змін законодавчих та підзаконних актів, що регламентують відповідну діяльність. Наведене вище формулювання «Системи органів правопорядку» у цьому випадку також зазнає корегувань;

- організаційно-правових заходів (видання підзаконних, відомчих нормативно-правових актів, зміни структури органів правопорядку, організаційно-штатні зміни, перепідготовка кадрів та ін.) щодо поступового (планового) впровадження в системі органів правопорядку інституту детективів, а також його подальший розвиток там, де він вже існує (НАБУ і БЕБ).

Застереження у зазначеній законодавчій уніфікації може стосуватися Служби безпеки України. Це пов'язано з тим, що її оперативні підрозділи за законом наразі одночасно здійснюють як оперативно-розшукову, так і контррозвідувальну діяльність. Останню, за передбаченим Планом ідейним задумом, слід чітко відмежовувати від кримінальної розвідки (має прийти на заміну ОРД) та кримінальної процесуальної діяльності. Тобто у випадку СБУ існуватимуть законодавчі обмеження щодо утворення підрозділів детективів шляхом поєднання контррозвідувальних оперативних підрозділів зі слідчими.

2. 2. Інституалізація кримінальної розвідки

Реалізація завдання 1.7. (із модернізації правових засад оперативно-розшукової діяльності) Плану, полягає у виконанні заходу 1.7.1 цього Плану. Зміст заходу - напрацювання законопроекту про кримінальну розвідку (Criminal Intelligence) як систему гласних і негласних пошукових, розшукових заходів і засобів, що ґрунтуються на аналітиці. Передбачається, що виконання заходу забезпечить, з урахуванням мети поступової адаптації законодавства України до права (acquis) ЄС, поетапну трансформацію оперативно-розшукової діяльності до кримінальної розвідки, установлення чітких критеріїв її відмежування від кримінальної процесуальної, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності (автором раніше розроблялися та публікувалися пропозиції з питання інституалізації кримінальної розвідки [6]).

З метою системного виконання заходів зазначеного Плану розробка законопроекту про органи правопорядку (Захід 1.1.1. Плану) має враховувати заплановану трансформацію оперативно-розшукової діяльності до кримінальної розвідки та, відповідно, включати положення про кримінальну розвідку як про одну з основних складових діяльності органів правопорядку.

В існуючій системі органів правопорядку кримінальна розвідка має здійснюватися оперативними підрозділами та підрозділами детективів (у відомствах, де вони передбачені законом). Тож у перспективному законі про органи правопорядку має бути структурована діяльність детективів на етапи від отримання первинної інформації до надання суду матеріалів кримінального провадження - визначені етапи, що стосуються кримінальної розвідки та на яких вже здійснюється досудове розслідування.

Також законопроект про органи правопорядку з метою чіткого розмежування контррозвідувальної та діяльності з кримінальної розвідки, а також досудового розслідування, має передбачати особливості функціонування оперативних підрозділів СБУ. Зокрема, доцільно передбачити положення про те, що ці оперативні підрозділи в першу чергу здійснюють контррозвідувальну діяльність і є контррозвідувальними підрозділами, а в разі виявленими ними даних, що можуть вказувати про вчинення кримінального правопорушення й потребують перевірки за допомогою кримінальної розвідки, будуть виконувати функцію органів правопорядку. Тобто в оперативних підрозділах СБУ можуть бути поєднані контррозвідувальні підрозділи і органи правопорядку або ж виокремлена структурна ланка, що здійснює кримінальну розвідку та відповідно виконує функцію органу правопорядку.

3. Щодо забезпечення подальшого розвитку аналітичних спроможностей органів правопорядку

Вбачається, що посилення аналітичної складової правоохоронної діяльності, крім збільшення її ефективності та спроможності відповідних державних інституцій, також сприятиме, у спосіб підвищення інтелектуальності процесу та, відповідно, рівня правової культури й правосвідомості працівників органів правопорядку, утвердженню верховенства права в їх діяльності, що

відповідає змісту статті 14 (Верховенство права та повага до прав людини і основоположних свобод) Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [7], яка передбачає, що «у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема».

Минулого року автором проведено вивчення сучасних тенденцій розвитку інформаційно-аналітичної діяльності безпекових/правоохоронних та оборонних інституцій України [8], за результатами сформовано висновки, щодо розвитку аналітичних спроможностей та особливостей інформаційно-аналітичної діяльності в органах правопорядку. З урахування цих висновків можна запропонувати викласти в законопроекті положення щодо здійснення інформаційно-аналітичної діяльності органами правопорядку та структурування її за напрямками:

«Стаття __. Інформаційно-аналітична діяльність органів правопорядку.

Інформаційно-аналітична діяльність органів правопорядку та робота із її технологічної підтримки здійснюється за такими основними напрямками:

1) забезпечення інформаційними технологіями, цифровізація, створення/ведення, відомче/міжвідомче використання реєстрів та баз (банків) даних, інформаційно-аналітичних систем, запровадження та використання технологій ШІ;

2) кримінальний аналіз - специфічний вид інформаційно-аналітичної діяльності органів правопорядку, що спрямований на встановлення та припущення взаємозв'язків між інформацією (відомостями, даними) про протиправну діяльність та потенційно з нею пов'язаною інформацією, отриманою з інших джерел, її оцінювання, інтерпретацію та прогнозування розвитку досліджуваних подій, ситуацій і фактів, з метою використання сформованих в ході такої діяльності умовиводів, висновків та документів в інтересах здійснення кримінальної розвідки та досудового розслідування, розроблення тактичних і стратегічних заходів з протидії злочинності.

Кримінальний аналіз передбачає роботу з відкритими джерелами (використання методик OSINT) та інформацією з обмеженим доступом органів правопорядку, інформаційними ресурсами, зокрема тими, що не перебувають у відкритому доступі, даними автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, а також іншими джерелами інформації.

3) аналіз інформації в інтересах управління ризиками (аналіз інформації для оцінювання ризиків та загроз національній безпеці у сферах відповідальності органів державної влади, в межах яких функціонують органи правопорядку, напрацювання способів їх мінімізації та усунення, аналіз негативних тенденцій, профілювання ризиків для конкретних сфер правоохоронної діяльності/національної безпеки, що забезпечує запобігання кримінальним правопорушенням, виявлення їх типових форм) та ситуаційних аналіз (безперервний моніторинг безпекової ситуації в Україні, забезпечення ситуаційної обізнаності, ситуаційний аналіз; аналітичне забезпечення проактивного та реактивного реагування на кризові ситуації, у т.ч. пов'язані з поширення окремих форм та злочинності в цілому, загостренням криміногенної ситуації, шляхом напрацювання проєктів управлінських рішень для керівництва органів державної влади, в структурі яких функціонують органи правопорядку); сприяння суб'єктам формування державної політики у здійсненні стратегічного аналізу (спрямований на розробку стратегічних документів, що формують узагальнені оцінки стану нацбезпеки в розрізі правоохоронної діяльності, відображають національні пріоритети та є основою для стратегічного планування);

4) міжвідомчий/міждержавний інформаційний обмін, інформування суб'єктів прийняття управлінських рішень (органів/структурних підрозділів органів державної влади та місцевого самоврядування), у т.ч. для превенції та або усунення наслідків конкретного злочину та в рамках заходів з управління ризиками, з актуальних питань/проблем/загроз в сфері компетенції органу правопорядку;

6) інформаційно-аналітична діяльність в інтересах забезпечення управлінської діяльності, у т.ч. реалізації функцій контролю та планування (статистична робота, формування звітності, підготовка візуалізацій/презентацій, формулювання цілей, розробка планів).

В органах правопорядку або органах державної влади, в структурі яких функціонують органи правопорядку, можуть створюватися спеціалізовані підрозділи інформаційних технологій, кримінального аналізу, управління ризиками, ситуаційного аналізу та участі у заходах стратегічного аналізу й планування, міжвідомчої взаємодії та забезпечення управлінської діяльності. Спеціалізований(і) підрозділ(и) органу правопорядку здійснюють діяльність за одним, кількома або всіма перерахованими напрямками залежно від особливостей та компетенції органу правопорядку, його місця в структурі відповідного органу державної влади (центрального чи територіального підпорядкування).

Здійснювати кримінальний аналіз, крім співробітників спеціалізованих підрозділів кримінального аналізу можуть уповноважені особи інших оперативних підрозділів, а також слідчих та підрозділів детективів органів правопорядку».

4. Базові напрями діяльності органів правопорядку та розмежування компетенції інституцій

Базовими напрямками діяльності органів правопорядку, за запропонованими вище визначеннями, є здійснення кримінальної розвідки і досудового розслідування кримінальних правопорушень, основу для яких становить інформаційно-аналітична діяльність.

ІАД забезпечує опрацювання даних в ході кримінальної розвідки і досудового розслідування, формування за результатами такого опрацювання висновків щодо подальших/перспективних напрямків конкретного кримінально-розвідувального провадження або кримінального провадження. При цьому аналітичні підрозділи самостійно здобувають інформацію в рамках таких проваджень або інформацію, що слугує підставою для їх початку. ІАД дозволяє формувати висновки щодо тенденцій та загроз в окремих сферах

протидії злочинності, за окремими категоріями злочинів, відносно криміногенної ситуації в цілому, за забезпечує тактичне та стратегічне планування діяльності органів правопорядку та інших державних інституцій, уповноважених на нейтралізацію відповідних загроз національній безпеці, що пов'язані з поширенням злочинності.

Вбачається, що компетенція органів правопорядку із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень шляхом здійснення кримінальної розвідки і досудового розслідування кримінальних правопорушень має обумовлюватися підслідністю відомств, визначеною статтею 216 Кримінального процесуального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Лапкін А.В. «Роль органів правопорядку у здійсненні правоохоронної діяльності». URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/94.pdf
2. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки: схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>
3. «Наукова концепція законодавчого забезпечення діяльності органів правопорядку України» URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33251.pdf>
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
5. Матеріали дисертації Войтюка Романа Віталійовича «Детектив Національного антикорупційного бюро України як суб'єкт кримінальних процесуальних правовідносин». URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8176f75e-e570-4be9-96c3-d660f6da76f0/content>
6. Трофименко Р.В. Щодо інституалізації кримінальної розвідки. Збірник матеріалів II Всеукраїнського круглого столу «Взаємодія органів сектору

безпеки, оборони та громадськості у сфері протидії кримінальним правопорушенням» (м. Кропивницький, 27 березня 2025 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2025. Стр. 52-64. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2025/06/zbirnyk_materialiv_ii_vseukrayinskogo_kruglogo_stolu_ord_ta_ib.pdf

7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована із заявою Законом України від 16.09.2014№ 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text#Text

8. Трофименко Р.В. «Щодо стану та перспектив розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення протидії кримінальним правопорушенням та загрозам національній безпеці». Матеріали X (XXIII) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 19–20 вересня 2024 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2024. стор. 210-230. URL: <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/karta-dokumentiv/category/391-conference-2024-magazine.html?download=6574:ukrayinska-kryminalna-yustytisiya-u-post-voyenniy-paradyhmi-materialy-lvivskoho-forumu-kryminalnoi-iustytisii-19-20-veresnia-2024-roku>

Туляков Вячеслав

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права,
суддя ad hoc Європейського суду з прав людини,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

ВІКТИМОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА В ПОСТКОНФЛІКТНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

У соціальній мережі з'явився допис, що ілюструє актуальну проблему постконфліктної віктимізації: після припинення активних бойових дій не настає повна соціальна стабільність, а травми та структурні порушення породжують приховані кризи, які можуть бути предметом математичного аналізу - «чорних кроликів Фібоначчі» [1]. Постконфліктні суспільства демонструють високий рівень домашнього насильства, психічних розладів та соціальної нестійкості, що зберігається роками і часто навіть посилюється після формального завершення конфлікту. Цей феномен потребує систематичного наукового аналізу та розробки комплексної віктимологічної політики, здатної виявляти і запобігати прихованим кризам.

Під віктимологічною політикою розуміємо систему державних, громадських і міжнародних інститутів, заходів та норм, спрямованих на попередження віктимізації через превентивні інтервенції, соціальну політику, захист прав та інституційні гарантії. Вона охоплює захист і підтримку постраждалих шляхом надання ефективних послуг психологічного, медичного та правового характеру, створення умов для їхньої безпеки, соціальної та правової реінтеграції. Віктимологічна політика включає також реабілітацію і відновлення як індивідів, так і суспільства загалом: підтримання соціальної згуртованості, відновлення довіри, створення культури ненасильства та прав людини. Важливим компонентом є моніторинг, аналіз та прогнозування динаміки віктимізації, збір даних, раннє виявлення ризиків та адаптація політик

залежно від змін соціальної та економічної ситуації. Це не просто реагування на злочин, а комплексна стратегія, що охоплює превенцію, стратегії відновлення, правову та соціальну трансформацію, підтримку людської гідності та агентності. Віктимологічна політика має бути системною, довготривалою й інтегрованою у загальну політику безпеки, правосуддя, соціального захисту і культури.

На жаль, у значній кількості сучасних українських розвідок, цей напрямок або презюмується або як елемент правового профілактичного впливу [2], або як прихований контекст генералізованого узагальнення стратегічного планування розбудови державності в залежності від потреб суспільства [3].

Підкреслю, заважаючи на те, що концептуальні засади української віктимологічної теорії було створено двадцять п'ять років тому, дослідники продовжують писати про віктимні альянзи Даніеля Дефо, інновації Фон Гентіга та Б. Мендельсона тощо. Ну це таке ж, як кожен статтю з кримінального права починати з цитування підручника Ансельма Фейербаха, чи трактату Чезаре Беккарія... Я в же не кажу про міжнародні аспекти проблеми. Так, в одній із останніх публікацій, присвячених віктимологічній профілактиці злочинів, автори, селективно зосередившись на окремих зарубіжних програмах поводження з жертвами сімейного насильства (доречи, в окремій юрисдикції США, їх нараховують до 300), забувають про аналіз Європейської конвенції про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів 24.11.1983 № ETS N 116, підписаної Україною ще в 2005 році [4]¹. До того ж, вона все ще не ратифікована.

Віктимізація як динамічна система. У контексті війни та післявоєнного відновлення віктимізація не є одномоментним явищем: це складна, динамічна й багатовимірна соціальна система. Проблема не обмежується виключно

¹ Доречи, у списку літератури цитованої праці, присвяченій ефективним практикам міжнародного досвіду протидії віктимізації, автори «створюють» новий документ ООН: Декларацію Організації Об'єднаних Націй про права жертв злочинів та злочинів проти людяності: Резолюція 30/44 від 29 листопада 1985 року, хоча назва Декларації ООН 1985 року (A/RES/40/34) «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів та жертв зловживання владою» URL: <https://www.un.org/ru/documents/treaty/A-RES-40-34>. Можливо мова могла б йти про Резолюцію ГА ООН від 16 грудня 2005 року 60/147. «Основні принципи та керівні положення, що стосуються права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм у сфері прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права» URL <https://docs.un.org/ru/A/RES/60/147>, хоча в цитованій роботі мова йдеться саме про «Основні принципи» 1985 року.

воєнними злочинами, а охоплює довготривалі наслідки: психологічні травми, порушення соціального зв'язку, економічну нестабільність, зростання домашнього насильства, злочинності, гендерно-обумовленого насильства, торгівлі людьми, маргіналізації вразливих груп. Метафора згаданих на початку «чорних кроликів Фібоначчі» дає корисну ілюстрацію: навіть якщо на початку та протягом довгого часу система демонструє стабільність (низькі або контрольовані показники) це не означає, що ризики відсутні. Іноді під поверхнею накопичуються латентні дисбаланси: невирішені травми, руйнування соціальної тканини, недооблік жертв, слабкі інституції. Ці накопичення можуть виявитися фатальними, спричинивши раптовий сплеск віктимізації.

Інша важлива характеристика віктимізації полягає в її мультифакторності. Вона залежить не лише від прямої насильницької поведінки, а від сукупності соціальних, економічних, психологічних, демографічних та правових умов. Тому модель має бути багатовимірною. Розуміння віктимізації як динамічної системи підкреслює, що часові ряди, наприклад кількість випадків домашнього насильства, звернень до психологів, доходів внутрішньо переміщених осіб, рівня безробіття та злочинності, є важливим інструментом аналізу. Проте самі ряди лише поверхня, під якою можуть ховатися «чорні кролики» латентні вразливості, які треба виявляти на ранніх стадіях.

Післявоєнна віктимізація як прихована криза. Після завершення активних бойових дій суспільство часто переживає фазу видимої стабілізації, під час якої рівень насильства та злочинності знижується завдяки прямому контролю та обмеженням воєнного часу. Проте ця стабільність є оманливою: накопичення психотравм, демобілізація ветеранів, руйнування соціальних мереж і економічні дисбаланси формують приховані, латентні ризики, що раптово проявляються у вигляді сплесків насильства та злочинності. Цей феномен нагадує «чорних кроликів Фібоначчі» - системні, нелінійні та непередбачувані хвилі постконфліктної віктимізації, де наступні сплески посилюють попередні, утворюючи цикл взаємопосилення проблем. Основна проблема полягає у відсутності методологічно обґрунтованої моделі прогнозування та раннього

реагування, яка враховувала б як прямі, так і вторинні та третинні форми віктимізації, накопичувані травми та структурну вразливість суспільства. Існуючі політики часто фокусуються на короткостроковому зниженні злочинності, ігноруючи латентні ризики, які з часом перетворюються на соціальні та психологічні сплески, що загрожують безпеці громад, довірі до інституцій та стабільності постконфліктних територій. Постконфліктна динаміка демонструє складну нелінійність, де сплески насильства і кримінальної активності виникають як наслідок накопичення латентних соціальних і психологічних ризиків. Емпіричний аналіз передбачає побудову часових рядів постраждалості, які відображають не лише прямі наслідки конфлікту, а й вторинні та третинні ефекти: психотравми, демобілізацію ветеранів, економічні дисбаланси, руйнування соціальних мереж та порожнечі інституційної довіри [5].

На практиці це проявляється у різкому зростанні домашнього насильства, сексуальних злочинів та агресивної поведінки. Досвід постконфліктних суспільств на Балканах, в Африці та Азії показує, що навіть після формального закінчення війни рівень насильства не лише не знижується, а часто зростає. Так, у країнах колишньої Югославії після завершення бойових дій спостерігався підйом домашнього і сімейного насильства, зростання агресії серед демобілізованих ветеранів, зростання злочинності, особливо пов'язаної з алкоголем, психотравмами, безробіттям та маргіналізацією. У контексті гендерно-обумовленого насильства навіть після завершення війни ситуація може погіршитися через руйнування соціальних і сімейних структур, поширення патріархальних норм, посилення дискримінації, нормалізацію насильства як способу відновлення контролю в умовах невизначеності. [6]

У 2010 році коаліція правозахисних організацій у Боснії та Герцеговині виявила, що насильство щодо жінок, особливо домашнє насильство, продовжує бути поширеною соціальною проблемою [7]. Дослідження 2000 року, проведене за замовленням USAID, виявило, що 20% жінок в одному з міст Боснії та Герцеговини були жертвами домашнього насильства.[6] У Південній Африці після апартеїду рівень вбивств знизився, але кількість зґвалтувань і

нападів зросла, демонструючи, що соціальні вакууми швидко заповнюються організованою злочинністю, а колективна віктимізація підживлює недовіру та етнічні конфлікти. Дослідження з постконфліктних регіонів Південної Америки показують, що інтимно-партнерське насильство після війни часто стає найпоширенішою формою насильства, особливо серед демобілізованих або переміщених осіб [8].

В Україні «приховані кролики» проявляються у вигляді демобілізованих ветеранів з посттравматичним стресовим розладом, повернення мільйонів біженців, корупції в процесах відновлення та економічної нестабільності, що формує умови для раптових сплесків насильства. Використання цієї метафори дозволяє стратегічно і науково прогнозувати ризики, інтегрувати їх у політику і запобігати повторним хвилям віктимізації. Вона підкреслює, що поверхнева стабільність не означає відсутності латентних ризиків і що системні, багатовимірні підходи є необхідними для стійкої соціальної трансформації.

Методологія виявлення латентних вразливостей віктимологічної політики включає аналіз часових рядів, нелінійне моделювання ризиків, інтерактивні ефекти факторів та моделі порогової віктимності, що дозволяє прогнозувати появу «чорних кроликів» та оцінювати потенційну соціальну шкоду. Модель постконфліктної динаміки базується на фазовій логіці сплесків: Фаза 1 негайне згасання насильства; Фаза 2 накопичення латентних травм і соціальних дисбалансів; Фаза 3 перші сплески або «чорні кролики Фібоначчі»; Фаза 4 циклічна стабілізація або ескалація залежно від ефективності превентивних заходів. Така логіка дозволяє ідентифікувати «точки зламу», де накопичення ризиків досягає критичного порогу та провокує сплеск насильства, злочинності або соціальної дезорганізації.

Для того, щоб виявити латентні вразливості («чорних кроликів») необхідна система моніторингу, яка базується на множинних індикаторах віктимізації, а не лише на кримінальній статистиці чи популярному зараз опитуванні інтернет аудиторії за Googl-формами.

Серед таких індикаторів: зростання звернень на гарячі лінії, кризові центри, неурядові організації з питаннями насильства, травм та психологічних

проблем; дані медичних закладів про звернення з посттравматичним стресовим розладом, депресією, суїцидальними настроями, психосоматикою; зростання домашнього насильства, конфліктів у сім'ї, розлучень, булінгу; маркери соціальної дезорганізації, такі як безробіття, зростання неформальної зайнятості, бідності, бездомності, невлаштованості внутрішньо переміщених осіб; порушення прав і доступу до соціальних та державних послуг, слабкість системи правосуддя, відсутність довіри до інституцій; психосоціальні ознаки, зокрема ізоляція, зниження соціальної активності, стигматизація жертв, нормалізація насильства, дезадаптація ветеранів та демобілізованих.

Такі індикатори можуть виступати сенсорами прихованої кризи і слугувати базою для превентивної політики. Порівняльний аналіз міжнародних кейсів (Хорватія, Боснія, Руанди, Сальвадор) демонструє, що подібні нелінійні хвилі проявляються через 2–7 років після завершення конфлікту, обумовлюючи несподівані соціальні кризи.

Операціоналізація моделі передбачає визначення критеріїв «чорних кроликів»: несподіваність, системна природа, ефект посилення попередніх хвиль і висока соціальна вразливість. Така рамка дозволяє перейти від інтуїтивного прогнозу до науково-керованого оцінювання постконфліктних ризиків і формує основу для системи раннього попередження, превентивних політик та інтеграції принципів UN SDG 2030 у сфері миру, правосуддя, психічного здоров'я, економічної стабільності та розвитку громад. Вона забезпечує можливість своєчасного втручання, захисту найбільш уразливих груп, реінтеграції ветеранів та внутрішньо переміщених осіб, зміцнення довіри до інституцій і сталого відновлення соціальних екосистем у постконфліктних територіях. Це означає, що навіть якщо після завершення бойових дій спостерігається спад загального насильства або злочинності, необхідно очікувати відкладених хвиль віктимізації як психологічної, так і кримінальної, гендерної, соціально-економічної.

Тому післявоєнний період критичний для політики підтримки, моніторингу, реабілітації та реінтеграції.

Ігнорування цього ризику може призвести до соціальних катастроф, масової травматизації, деградації довіри до інституцій та масової маргіналізації. Підкреслюю, що віктимізація є не лише результатом окремого злочину, а системним феноменом, пов'язаним із соціальною зміною, структурною нестабільністю, трансформацією ролей, нерівностями, дискримінацією та маргіналізацією [9].

В Україні станом на 2025 рік поствоєнна динаміка вже проявляється через психоемоційні та соціальні наслідки війни. Одне дослідження виявило, що 12,6% підлітків віком від 7 до 17 років мають симптоми посттравматичного стресового розладу [10]. Стаття "Психічне здоров'я в Україні в 2023 році" (Eur Psychiatry, 2024) інформує: "Загалом, 36,3% відповідали вимогам для будь-якого розладу, 20,1% відповідали вимогам для одного розладу, а 16,2% - для двох або більше розладів" [11]. Всесвітня організація охорони здоров'я заявляє, що кожен четвертий українець перебуває під ризиком розвитку психічних захворювань, таких як посттравматичний стресовий розлад, депресія та вживання психоактивних речовин [12]. Ці статистичні дані свідчать про множинні травми, полівіктимізацію та латентні ризики, які можуть призвести до подвоєння злочинності в середньостроковій перспективі, подібно до ситуації в післявоєнному Афганістані та на Балканах. Гендерне насильство, економічна нестабільність, безробіття серед жінок та розрив зарплат створюють додаткові умови для раптових сплесків насильства. Ці сплески пояснюються прихованими кризами: демобілізацією ветеранів з посттравматичним стресовим розладом, поверненням мільйонів біженців та корупцією під час реконструкції, що може подвоїти злочинність за декілька років.

Позитивна віктимологія та агентність жертв. Класичний віктимологічний підхід зазвичай фокусувався на жертві як на об'єкті носіїв шкоди, що потребує захисту, компенсації, відновлення. Однак сучасні підходи, зокрема позитивна віктимологія [13], пропонують іншу парадигму: жертва як активний суб'єкт, що має агентність, здатність до виживання, відновлення, створення нової ідентичності. У позитивній віктимології підкреслюється, що жертва не повинна залишатися закостенілою у ролі потерпілого, а має отримати можливість

трансформувати свій досвід, відновити контроль над життям, віднайти ресурси для зміни, реінтеграції, самостійного формування безпеки. Це означає когнітивне переосмислення травми, розвиток внутрішньої стійкості, резилієнтності, соціальну підтримку, юридичне визнання прав, участь у відновленні та правосудді. У контексті України, з постійною війною, масовими травмами, зміщеннями та втратами, позитивна віктимологія має особливу цінність. Вона дозволяє побудувати модель переходу від жертви до переможця: не просто як реакцію на шкоду, а як довготривалий процес реабілітації, самозахисту, відновлення гідності, соціальної та правової суб'єктності. Сучасна віктимологія виділяє позитивний підхід, де постраждалий розглядається як активний суб'єкт, здатний відновлювати контроль над власним життям. Позитивна віктимологія підкреслює значення ресоціалізації, відновного правосуддя, інтеграції жертви у процеси реабілітації та соціальної реінтеграції, зосереджуючись на розвитку ресурсів жертви, зміцненні її автономії та соціальної агентності. Психосоціальна підтримка для жінок-біженців та ветеранів, програми економічної стабілізації, гендерно-чутливі реабілітаційні стратегії та освітні ініціативи з відновлення соціальних норм є ключовими компонентами, які дозволяють мінімізувати повторну віктимізацію та сприяти стійкій стабільності. Методологія позитивної віктимології включає когнітивне переосмислення загрози, формування внутрішніх стратегій безпеки, соціальну підтримку, відновлення контролю через прийняття рішень та юридичну валоризацію. Вона орієнтована на перетворення жертви у суб'єкта дії, що активно впливає на процеси відновлення.

Кримінологічна інженерія як новий напрям. Інноваційним є підхід кримінологічної інженерії, який інтегрує дані про віктимізацію, соціальну динаміку та поведінку учасників кримінальних правовідносин для проектування адаптивних соціальних, правових і психологічних механізмів. Це дозволяє не лише прогнозувати сплески насильства, а й корегувати політику, будуючи системи, здатні запобігати кризам та інтегрувати жертв у відновні процеси. Кримінологічна інженерія пропонує комплексне управління ризиками через зміни ролей і взаємодій у кримінальних правовідносинах, створюючи

синергію між соціальною превенцією, правозастосуванням та реабілітацією. Кримінологічна інженерія розглядає соціально-кримінальні процеси через динаміку змін ролей учасників кримінальних правовідносин. Вона інтегрує позитивну віктимологію та інтуїтивне кримінальне право, орієнтоване на мінімізацію вразливості учасників. Цей підхід дозволяє проектувати політики, що враховують адаптивні поведінкові моделі та прогнозують реакції системи на превентивні втручання. Кримінологічна інженерія це проектування систем, які не просто реагують на злочини, а попереджують їх через зміну структур, контекстів, поведінкових моделей, культурних норм та безпеки. Це означає створення адаптивних соціальних, правових, психологічних інституцій, що реагують на змінні потреби суспільства; поєднання аналітики, даних, прогнозів, нейронних мереж з гуманітарним підходом, що враховує гідність, суб'єктність та права жертв; гнучкі превентивні політики, чутливі до гендеру, віку, соціального статусу та демографії; відновне правосуддя, яке визнає жертву як суб'єкта, а не просто як об'єкт покарання; програми ресоціалізації, резилієнтності, соціального капіталу та довгострокової підтримки. Кримінологічна інженерія це не просто кримінологія в класичному розумінні, а проектування майбутнього суспільства, в якому ризики віктимізації мінімізуються, а суб'єкти мають інструменти для захисту, відновлення і розвитку на національному та міжнародному рівні [14].

Прогнозування віктимологічної політики з використанням аналітичних інструментів. Оскільки традиційні методи, такі як статистика злочинів та звернень у поліцію, часто не фіксують латентні проблеми, доцільно застосовувати сучасні аналітичні інструменти: нейронні мережі, машинне навчання, алгоритми часових рядів. Архітектура такої системи може передбачати вхідні дані з часових рядів соціальних, медичних, неурядових організацій, економічних, демографічних та правових джерел; приховані шари з використанням технологій довготривалих залежностей для виявлення тригерів, просторово-географічних кореляцій; вихід у вигляді прогнозу ймовірності кризового сплеску, зростання віктимізації, карти ризиків та гіперболічних точок:моментів, коли потрібне негайне втручання. Такі моделі дозволять не

лише реагувати, але й попереджати, оптимізувати розподіл ресурсів, ефективніше планувати превентивні та підтримувальні заходи. Однак існують суттєві виклики: неповнота або нерівномірність даних, особливо в зонах активних бойових дій або окупації; етичні ризики стигматизації вразливих груп; небезпека самореалізуючих пророцтв, якщо прогноз сприймати як вирок; залежність від політичної волі, ресурсів, координації між державою, неурядовими організаціями та міжнародними партнерами. Тому така система має бути прозорою, підзвітною, етичною і адаптивною до контексту, з урахуванням прав і гідності постраждалих.

Практичні рекомендації для України Для ефективного зменшення постконфліктної віктимізації потрібна інтегрована мультидисциплінарна модель, яка поєднує кримінологічні, психологічні, соціологічні та правові підходи та дозволяє прогнозувати і запобігати сплескам «чорних кроликів Фібоначчі». Модель включає систему раннього попередження ризиків, де психотравми, демобілізація ветеранів, економічна нестабільність і руйнування соціальних мереж інтегруються у єдиний прогнозний алгоритм.

Ключові елементи: інтеграція мікро- та макрорівневих даних (ПТСР, депресія, соціальні зв'язки, економічне становище, демографія, рівень довіри, інституційна інфраструктура), індикатори порогової віктимності, протоколи взаємодії між секторами (медицина, соціальні служби, правоохоронні органи, громади), механізми прогнозування нелінійних хвиль через моделі часових рядів та точок зламу. Профілактичний ефект реалізується в контексті рішень останніх конгресів ООН з попередження злочинності через UN SDG 2030: SDG 16 системи раннього попередження насильства та доступ до правосуддя; SDG 3 психосоціальна реабілітація та національні програми психічного здоров'я; SDG 5 захист жінок і дітей, запобігання сексуальному насильству; SDG 8 економічна реінтеграція ветеранів та ВПО; SDG 11 відновлення соціальних екосистем, безпечного житла та освітніх ініціатив; SDG 4 посттравматична грамотність та медіація у школах. Модель забезпечує своєчасне втручання, зменшення нелінійних сплесків насильства і злочинності, захист найбільш вразливих груп, реінтеграцію ветеранів і ВПО та відновлення довіри до інституцій. Інтеграція

науково-керованого прогнозування з цільовими соціальними і економічними інтервенціями дозволяє формувати стійку, превентивну та інклюзивну постконфліктну політику, що відповідає принципам сталого розвитку та UN SDG 2030.

Ці заходи створять основу для системного підходу до віктимологічної політики, що дозволить мінімізувати наслідки війни та забезпечити відносно стійку соціальну стабільність.

Поруч з цим політична воля і ресурси залишаються критичним фактором: без усталених державних, громадських та міжнародних інвестицій політика залишиться декларативною. Необхідність враховувати багатокультурність, гендерні, вікові та регіональні особливості означає, що уніфіковані моделі часто виявляють свою неадекватність у конкретних локальних умовах. Ці обмеження підкреслюють важливість гнучкого, адаптивного та контекстуально чутливого підходу до розробки та впровадження віктимологічної політики.

Таким чином, віктимізація в Україні є не просто наслідком війни, а довготривалим, динамічним, системним процесом, що потребує багатовимірної, науково обґрунтованої та гуманістичної політики. Метафора «чорних кроликів Фібоначчі» допомагає усвідомити, що навіть тривала видима стабільність може маскувати накопичення латентних ризиків, які рано чи пізно проявляться кризою. Комбінація віктимологічної політики, позитивної віктимології, кримінологічної інженерії та адаптивного кримінального права здатна створити більш гуманний, превентивний і адаптивний підхід до відновлення після конфлікту, захисту прав людини, реабілітації та соціальної стабільності. Україна сьогодні має шанс закласти основу для такої політики на основі емпіричних даних, соціального досвіду та наукових підходів.

Віктимізація у постконфліктних суспільствах це не лише спадок війни, а ендогенна нестабільність. Комплексний підхід у віктимологічній політиці забезпечує перехід від поверхневої стабілізації до стійкої соціальної усталеності, мінімізуючи втрати серед населення. В постконфліктних контекстах це надає жертвам шанс на відновлення, а суспільству на справжню трансформацію.

Список використаних джерел

1. Соляник А. Чорні кроліки Фібоначчі - FB – 27.11.2025 - https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02hyRmcXAY6nV7VH7zcnDj6xRoAeVKtbU7yZhdfUEk59qF1GA92tnXvysp2VcCFW4l&id=100080066994180
2. Якимова С., Комісарчук Ю. Перспективні напрями розвитку віктимологічної компоненти у системі запобігання злочинності в Україні Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. - 2021. - Т. 8, № 2. - С. 225-230. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2021_8_2_34
3. Тіточка Т. І. Загальносоціальне запобігання віктимній поведінці неповнолітніх осіб *Juris Europensis Scientia*" Випуск 1, 2022 DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.330>
4. Дришлюк, І. А., & Нарожна, О. В. Віктимологічна профілактика: ефективні практики міжнародного досвіду. *Правова держава*, 2024 (54), 113–122. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.54.304879>
5. Туляков В. О. Соціальна фізика та кримінальна відповідальність. Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали наук.-практ. конф. (10-11 жовт. 2013 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. - Харків : Право, 2013. - С. 83-88.
6. Bradley, M. S. (2018). Domestic and family violence in post-conflict communities: International human rights law and the state's obligation to protect women and children. *Harvard Human Rights Journal*, 31, 1-76. <https://www.hhrjournal.org/2018/12/04/domestic-and-family-violence-in-post-conflict-communities>
7. Prevalence and characteristics of violence against women in Bosnia and Herzegovina Gender Equality Agency for BiH – June 2013 https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/Country/Bosnia/prevalency_study%20VAW%20in%20BiH.pdf
8. Cathy McIlwaine, Caroline Moser Encounters with Violence in Latin America Urban Poor Perceptions from Colombia and Guatemala - Published

9. Tuliakov, V. O. Victimization and Victim-Oriented Development of Ukrainian Doctrine of Criminal Law through European Union Dimensions. *International Annals of Criminology*, 2025 1–22. <https://doi.org/10.1017/cri.2024.22>
10. Osokina O, Silwal S, Westerlund M, Heinonen E, Hinkka-Yli-Salomäki S, Putyatin G, Yaschchyshyna Y, Skokauskas N, Hodes M, Sourander A. Mental health consequences for adolescents during the Russian invasion of Ukraine: protocol for the Ukraine Adolescent Mental Health Study. *Front Child Adolesc Psychiatry*. 2025 Sep 1;4:1637011. doi: 10.3389/frcha.2025.1637011. PMID: 40959181; PMCID: PMC12434108.
11. Martsenkovskyi D, Shevlin M, Ben-Ezra M, Bondjers K, Fox R, Karatzias T, Martsenkovska I, Martsenkovsky I, Pfeiffer E, Sachser C, Vallières F, Hyland P. Mental health in Ukraine in 2023. *Eur Psychiatry*. 2024 Mar 27;67(1):e27. doi: 10.1192/j.eurpsy.2024.12. PMID: 38533632; PMCID: PMC10988158.
12. World Health Organization. . Ukraine: Mental health and psychosocial support. 2023 <https://www.who.int/europe/emergencies/situations/ukraine-emergency>
13. Akila V., Ramya Niranjani S. From Victim to Victor: A Conceptual Study on Positive Victimology. *Agathos*. 2025. Vol. 31. P. 56–60.
14. Tuliakov, V. O. Transnational Criminal Law, Sovereignty and International Justice: Harmonization Challenges and Policy Evolution. *International Annals of Criminology*, 2025 1–23. <https://doi.org/10.1017/cri.2025.10076>

Зауваження: У процесі підготовки цього тексту було використано програмне забезпечення генерації тексту (AI Grok 5, ChatGPT 5, Perplexity, Claude, Grammarly) виключно для редакційного редагування та корекції стилю. Відповідальність за зміст і точність юридичного аналізу та пропозицій повністю покладається на автора

доктор юридичних наук, доцент.

Декан факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України)
Львівський державний університет внутрішніх справ

ЩОДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОАКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА СЕРЕДНЬОСТРОКОВИЙ ПЕРІОД: ПРОАКТИВНИЙ ПІДХІД

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується ускладненням криміногенних процесів, зростанням ролі організованих форм злочинності, повторюваної та серійної протиправної поведінки, а також появою нових ризиків і загроз, пов'язаних із соціально-економічними, технологічними та безпековими чинниками. За таких умов традиційна, переважно реактивна модель правоохоронної діяльності, орієнтована на реагування після вчинення кримінального правопорушення, втрачає своє домінуюче значення та не забезпечує сталого зниження рівня злочинності.

У цьому контексті актуалізується потреба у формуванні нової політики превенції злочинності, заснованої на проактивному підході, стратегічному аналізі ризиків і загроз, прогнозуванні тенденцій злочинності та ранньому втручанні у процеси формування протиправної поведінки. Важливим кроком у цьому напрямі є підготовка Стратегії розвитку проактивної діяльності в у протидії злочинності на 2026–2028 роки, у якій має бути закладено концептуальні, методологічні та організаційні засади переходу до упереджувальної моделі боротьби зі злочинністю.

Дослідження багаторічного досвіду проактивної (упереджувальної) правоохоронної діяльності, сформованого у практиці правоохоронних органів зарубіжних країн дає підстави висунути пропозиції щодо формування ключових положень такої Стратегії з позицій підготовки пріоритетів нової політики превенції злочинності на середньостроковий період, а також визначення основних інструментів її реалізації.

Отже, ключовими ідеями та напрямми нової політики превенції злочинності мають бути:

1. Проактивність як базовий принцип превенції злочинності. Проактивний підхід передбачає спрямування зусиль правоохоронних органів не лише на припинення та розслідування вже вчинених кримінальних правопорушень, а передусім на виявлення причин, умов і факторів, що сприяють їх виникненню. Така модель дозволяє втручатися на ранніх стадіях злочинної діяльності – на етапах наміру, планування та підготовки – і тим самим знижувати ймовірність переходу до стадії вчинення злочину.

2. Стратегічний аналіз ризиків і загроз як основа управлінських рішень. Ефективна превентивна політика має ґрунтуватися на системному використанні кримінального аналізу та аналітичної розвідки. Поглиблене дослідження оперативних, статистичних та емпіричних даних дозволяє ідентифікувати закономірності злочинної поведінки, прогнозувати її розвиток, визначати «гарячі точки» та пріоритетні напрями застосування правоохоронних ресурсів в умовах їх обмеженості [1, с. 13].

3. Проблемно-орієнтований підхід і методологія SARA. Важливим інструментом реалізації проактивної політики є проблемно-орієнтований підхід, який передбачає глибокий аналіз конкретних криміногенних проблем та розроблення індивідуальних стратегій реагування. Використання методології SARA (сканування – аналіз – реагування – оцінка) забезпечує системність, послідовність і доказовість превентивних заходів, а також формує базу знань про ефективні відповіді на повторювані проблеми злочинності [2].

4. Раннє виявлення та цілеспрямований вплив на найбільш кримінально активних осіб. Нова політика превенції має бути орієнтована на ідентифікацію осіб, які систематично вчиняють кримінальні правопорушення або створюють підвищені ризики їх вчинення. Посилений і скоординований вплив правозастосування у поєднанні з індивідуально підібраними соціальними заходами сприяє як стримуванню протиправної поведінки, так і ресоціалізації таких осіб [3, с. 659].

5. Управління простором та формування безпечного середовища. Проєкт обговорюваної Стратегії має передбачати активне використання просторового аналізу, прогнозової аналітики та картографування злочинності для виявлення зон концентрації кримінальних правопорушень [4, с. 176]. Управління фізичним і соціальним середовищем (освітлення, благоустрій, контроль доступу, посилена присутність правоохоронних сил тощо) зменшує можливості для вчинення злочинів і підвищує відчуття безпеки населення [5].

6. Громадоорієнтована та мультисуб'єктна модель превенції. Проактивна превенція злочинності неможлива без тісної взаємодії з територіальними громадами та іншими суб'єктами публічної політики. Залучення громадян до визначення пріоритетів безпеки [6], а також координація зусиль органів влади, судів, прокуратури, соціальних та освітніх інституцій дозволяє комплексно впливати на криміногенні чинники. Водночас важливо забезпечити належну підзвітність співробітників правоохоронних органів перед громадянами, а також реальне залучення територіальних громад до встановлення пріоритетів у сфері протидії злочинності та оцінювання її результативності. Реалізація проактивного підходу має здійснюватися із суворим дотриманням принципів недискримінації, недопущення упередженого ставлення та необґрунтованого обмеження прав окремих категорій осіб або соціальних груп [7, с. 567].

7. Оцінка ефективності та економія кримінальної репресії. Одним із ключових принципів нової політики має стати систематична оцінка результативності превентивних заходів. Орієнтація на попередження злочинності сприяє зменшенню навантаження на систему кримінальної юстиції, економії кримінальної репресії та підвищенню рівня захисту прав і свобод людини.

Отже, формування нової політики превенції злочинності на середньостроковий період має ґрунтуватися на проактивному підході, стратегічному аналізі ризиків і загроз, прогнозуванні тенденцій злочинності та ранньому втручанні у процеси формування протиправної поведінки. Запропоновані підходи до формування Стратегії розвитку проактивної діяльності в у протидії злочинності на 2026–2028 роки дозволяють перейти від фрагментарних та реактивних заходів до системної, доказової та орієнтованої на результат діяльності. Реалізація такої

політики сприятиме сталому зниженню рівня злочинності, підвищенню безпеки громад, удосконаленню міжвідомчої координації та зростанню довіри населення до правоохоронних органів, що є ключовими передумовами ефективної превенції злочинності в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Федчак І.А. Основи кримінального аналізу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.
2. Федчак І. А. Практичні аспекти вирішення проблем за методологією SARA під час реалізації моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на певну проблематику (Problem-Oriented Policing). Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України : матеріали Науково-практичної конференції (м. Львів, 22 грудня 2023 р.). Львів : ЛьВДУВС, 2023. С. 160–162.
3. Федчак І. А. Щодо розширення можливостей оперативно-розшукової профілактики через використання положень концепції цілеспрямованого стримування «перетягування важелів» «Pulling Levers» Focused Deterrence. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. Вип. 4. С. 659–663. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.109>
4. Fedchak I., Kondratiuk O., Movchan A., Polyak S. Theoretical foundations of hot spots policing and crime mapping features. *Social & Legal Studios*. 2024. Vol. 7 (1). P. 174–183. DOI: 10.32518/sals1.2024.174
5. Федчак І. А., Міськів Д. М. Характеристика керівних принципів моделі запобігання злочинності: “Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури” (Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED). *Галицькі студії : Юридичні науки*. 2023. Вип. 3. С. 54–59. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-3-10
6. Федчак І. А Основні практичні компоненти моделі діяльності поліції, орієнтованої на потреби громад (Community Policing). *Держава та регіони*. 2023. № 3 (81). С. 128–134. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.19>

7. Федчак І. А. Теорія та практика застосування проактивних моделей правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 «Право») / Федчак Ігор Андрійович ; Львівський державний університет внутрішніх справ, МВС України. Львів, 2024. 598 с.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Кримінально-правова політика є частиною загальної політики держави у сфері безпеки, яка спрямована на захист суверенітету, територіальної цілісності, демократичного ладу та прав людини, [1] боротьбу зі злочинністю шляхом формування системи кримінально-правових засобів (криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації). Повномасштабне вторгнення на територію України збройних сил країни-агресора стало безпрецедентним викликом для системи кримінальної юстиції держави, змінила характер загроз, структуру злочинності та напрямки протидії їй. Україна вимушена була трансформувати державні інституції, поєднавши правові інструменти мирного часу з надзвичайними заходами, зумовленими війною. Кримінально-правова політика в умовах запровадження воєнного стану зробила своїм пріоритетом протидію, перш за все, злочинам проти основ національної безпеки України, фіксацію, документування та відкриття кримінальних проваджень стосовно воєнних злочинів (злочинів проти миру та безпеки людства). Поряд з іншими Кримінальний кодекс доповнився статтями 111-1 Колабораційна діяльність, 111-2 Пособництво державі агресору, 114-2 Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, 201-2 Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, 435-1 Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю, 436-2 Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація

її учасників та інші. Перехідні положення КК України дозволили застосовувати цивільним особам вогнепальну зброю проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог Закону України "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України". З'явилась нова обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння ст. 43-1 Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Не слід забувати, що кримінально-правова політика в умовах війни повинна балансувати між ефективністю свого впливу та збереженням вірності міжнародним стандартам гуманності та верховенства права і хоча Конституція України допускає окремі обмеження прав і свобод громадян в воєнний час, [2] такі обмеження жодним чином не суперечать фундаментальним принципам законності, забороні нелюдського поводження з військовополоненими ворожої армії тощо.

Незважаючи на доробок законодавця в сфері захисту інтересів держави та суспільства, слід сказати про недоліки, які пов'язані з браком законодавчої техніки. Перш за все, це стосується диспозицій ч. 1 ст. 111-1 КК України та ч. 1 ст. 436-2 КК України, які одночасно доповнили Кримінальний кодекс 3 березня 2022 року. Об'єктивна сторона вказаних деліктів майже тотожна в одному з способів вчинення злочину «публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України» (ст. 111-1 ККУ) та «заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України» (ст. 436-2 ККУ). Виникає закономірне питання є чи немає в цьому випадку конкуренції кримінально-правових норм і якщо є, який це вид конкуренції і, по-друге, яку норму слід застосовувати, якщо особа заперечує здійснення збройної агресії проти України. Якщо розмежовувати за ознакою «публічність», що означає в присутності людей, заперечення самому собі це думка, за яку неможливо притягнути до кримінальної відповідальності, тобто будь-яке заперечення при розмові хоча б з однією особою вже є публічне. Виходячи з цього розмежування можливе лише за суб'єктом: громадянин України та громадянин іншої держави або особа без громадянства. Вбачається, що вказані норми

потребують корегування для їх однакового застосування.

Незрозумілою є позиція законодавця щодо ч. 7 ст. 111-1 КК України, а саме: «добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України». Це є класичним прикладом державної зради у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту (ч. 1 ст. 111 КК України). Деякі науковці пропонують розмежовувати ці злочини за суб'єктом – державна зрада – спеціальний суб'єкт (військовослужбовець, правоохоронець тощо), колабораційна діяльність – загальний суб'єкт [3, 40-49] хоча достатніх аргументів не наводять. Як здається, суб'єктний склад державної зради не можна обмежувати лише особами, які перебувають під присягою на вірність України, будь-який громадянин України може бути суб'єктом цього злочину. Незрозумілим також є безальтернативне додаткове покарання у вигляді позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років в ч. 7 ст. 111-1 КК України. Виходячи з нього суб'єктом може бути лише службова особа, що не відповідає дійсності.

Ще одною незрозумілою новелою законодавця є ст.436-1 КК України Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю. В цьому випадку порушена законодавча техніка побудови Особливої частини Кримінального кодексу, критерієм якої є родовий об'єкт. [4, 262-269] Незважаючи на різні підходи науковців до питання визначення родового об'єкту Розділу XIX КК України (безпека держави, порядок проходження військової служби, нормальна діяльність воєнної організації України) [5, 243-253] зрозуміло, що в будь-якому випадку злочини, які розташовані в цьому розділі посягають на військово-службові відносини всередині воєнної організації. Образа честі та гідності або погроза військовослужбовцю спричиняє шкоду особі, а не військово-службовим відносинам. Якщо ця норма і має право на існування її місце в іншому розділі КК України.

Основними завданнями кримінально-правової політики держави безумовно є захист особи, суспільства та держави, боротьба та протидія злочинності, які ґрунтуються на принципах законності, справедливості, ефективності та гуманізму. Одним з головних інструментів виконання цих завдань є закон про кримінальну відповідальність. Якість кримінального законодавства, відсутність в ньому білих плям та неузгодженості кримінально-правових норм безпосередньо впливають на адоптивність кримінально-правової політики нашої держави в умовах воєнного стану. Тому вдосконалення кримінального законодавства повинно базуватися на логічно вивірених принципах та стратегіях побудови Кримінального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
2. Конституція України
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Орлов Ю.В., Прибіткова Н.О. Війна та кримінально-правова політика України: виклики та відповіді// Право і безпека 2022. № 2 (85) 40-49 с.
4. Панов М.І., Харитонов С.О., Гальцова В.В. Об'єкт кримінального правопорушення: сучасні трактування. Вісник Національної академії правових наук України. 2021. № 4. С. 262–269. DOI : 10.37635/jnalsu.28(4).2021.262-269
5. Харитонов С.О. Об'єкт і система військових злочинів // Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 3 (86). С. 243-253.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального
та кримінального процесуального права,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ЗАКОНОДАВЧА ОСНОВА СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

1. Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (КСП), Розділом 2 якого «Послідовна кримінальна політика...» визначено необхідність запровадження стратегічного планування у сфері кримінальної політики.

2. На виконання КСП Кабінет Міністрів України 23 серпня 2024 р. розпорядженням № 792-р затвердив План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (План заходів).

Планом заходів передбачено захід 2.1.3 – розроблення та подання до Верховної Ради України законопроекту, яким:

- запроваджується система стратегічного планування у сфері державної кримінальної політики на основі відповідних стратегічних документів;
- установлюються повноваження Кабінету Міністрів України щодо розроблення, затвердження та впровадження концепції кримінальної політики, розроблення, затвердження та впровадження національного плану із запобігання (превенції) злочинності з урахуванням мети поступової адаптації законодавства України до права (acquis) ЄС.

Водночас заходом 2.1.4 передбачено, що протягом шести місяців після прийняття закону, яким запроваджено зазначену систему стратегічного планування, має бути розроблено проект Концепції кримінальної політики на середньостроковий період. Крім того, пункт 2.3 Плану заходів передбачає розроблення, затвердження та введення в дію Національного плану із запобігання (превенції) злочинності, розрахованого на три роки.

3. Стратегічне планування у сфері державної політики, зокрема і кримінальної, не передбачено Конституцією України як виключна компетенція Верховної Ради України. Іншими словами, засади стратегічного планування у сфері державної кримінальної політики можуть бути визначені як підзаконним актом, так і законом. Останнє є можливим, якщо суб'єкт прийняття закону вирішить, що такі засади є одними із найбільш важливих суспільних відносин.

Саме останнє і мається на увазі, оскільки, як вже зазначено вище, заходом 2.1.4 Плану заходів передбачено, що Концепцію кримінальної політики Кабінет Міністрів України має затвердити на підставі саме закону, яким запроваджено систему стратегічного планування.

Проте, не обов'язковим є прийняття спеціального закону – вони можуть бути визначені шляхом доповнення одного з чинних законів.

4. У правовому полі України вже є закони щодо визначення політики, які стосуються, зокрема, і державної кримінальної політики.

Так, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 85 Конституції України, Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» передбачає, зокрема:

- основні принципи внутрішньої і зовнішньої політики (ст. 2);
- сфери політики, яких визначено десять – сфера розбудови державності, економічна, соціальна, гуманітарна сфери та інші (статті 3-11), а оскільки сфер політики багато, то немає сенсу розробляти окремий закон щодо кожної з них;
- такі засади політики у сфері розбудови державності як боротьба із злочинністю шляхом поліпшення координації роботи правоохоронних органів, оптимізації їх структури, належного забезпечення їх діяльності тощо (ст. 3) тощо.

5. І головне – є Закон «Про національну безпеку України», який вже визначає:

- терміни: «громадська безпека і порядок», «державна безпека», «національна безпека України», «планування у сфері національної безпеки», «сектор безпеки і оборони», «сили безпеки» (які включають правоохоронні органи та державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним

контролем);

– принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони, а також засади демократичного цивільного контролю;

– повноваження суб'єктів сектору безпеки і оборони, зокрема МВС України і Національної поліції України щодо протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку;

– режим планування у сферах національної безпеки і оборони;

– порядок розробки та прийняття державних програм у цих сферах.

6. Тому найбільш прийнятним видається включити положення щодо системи стратегічного планування у сфері державної кримінальної політики до Закону «Про національну безпеку України».

Саме це мною, як експертом, залученим в липні 2025 року до розробки відповідного законопроекту, і було зроблено.

В результаті у Законі України «Про національну безпеку України» запропоновано, зокрема:

– частину 1 статті 1 доповнити пунктами з визначеннями таких термінів:

6-1) *запобігання злочинності* – комплекс превентивних заходів, до яких залучаються як органи кримінальної юстиції, так і організації громадянського суспільства та які впливають на причини та умови виникнення злочинності;

8-1) *кримінальна політика* – діяльність держави щодо запобігання і протидії злочинності кримінально-правовими, кримінальними процесуальними та пенітенціарними засобами й усунення її негативних наслідків, захисту прав та свобод людини і громадянина, інтересів суспільства, держави та міжнародного співтовариства;

14-1) *органи кримінальної юстиції* – органи правопорядку, органи прокуратури, суди кримінальної юрисдикції, органи пробації, органи і установи виконання покарань та інші правоохоронні органи, які виконують завдання із запобігання та протидії злочинності;

14-2) *органи правопорядку* – державні органи, які з метою забезпечення захисту людини, суспільства, держави, міжнародного правопорядку від кримінально-протиправних посягань наділені державно-владними

повноваженнями в сфері реалізації політики запобігання і протидії злочинності та які характеризуються єдністю структури, порядку, форм і методів діяльності. Органами правопорядку є органи (підрозділи) досудового розслідування й оперативні підрозділи державних органів, які здійснюють слідчі та розшукові дії;

15-2) *правоохоронні органи* – органи правопорядку, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронні органи спеціального призначення, спеціальні правоохоронні формування, військові формування з правоохоронними функціями, інші державні органи, що виконують завдання із запобігання і протидії кримінальним правопорушенням;

15-3) *протидія злочинності* – заходи органів прокуратури й органів правопорядку, здійснювані з метою виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень;

26) *Концепція кримінальної політики* – основний документ середньострокового планування, що розробляється за результатами огляду стану запобігання і протидії злочинності та визначає напрями державної кримінальної політики, а також цілі та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних загроз;

27) *огляд стану запобігання і протидії злочинності* – процедура оцінювання стану, структури, динаміки, тенденцій злочинності і готовності правоохоронних органів до виконання завдань щодо реалізації кримінальної політики, здійснювана, зокрема, з урахуванням моделей SOCTA та IOCTA-Україна, за результатами якої розробляються та уточнюються Концепція кримінальної політики і Національний план із запобігання (превенції) злочинності.

– доповнити Закон статтями 32-1–32-3 такого змісту:

Стаття 32-1. Концепція кримінальної політики

1. Концепція кримінальної політики є основним документом середньострокового планування, що розробляється за результатами огляду стану запобігання і протидії злочинності та визначає напрями державної кримінальної політики, а також цілі та очікувані результати їх досягнення з

урахуванням актуальних загроз. Концепція кримінальної політики є основою для підготовки всіх інших документів щодо планування політики запобігання і протидії злочинності.

Концепція кримінальної політики розробляється і затверджується Кабінетом Міністрів України протягом шести місяців після схвалення Верховною Радою України Програми діяльності Кабінету Міністрів України.

2. До підготовки проекту Концепції кримінальної політики залучаються Апарат Ради національної безпеки і оборони України, державні органи, органи місцевого самоврядування, юридичні заклади вищої освіти і наукові установи, громадські організації, органи самоврядування суддів, прокурорів, адвокатів, інші організації громадянського суспільства, а також можуть залучатися міжнародні експерти.

3. Концепція кримінальної політики визначає:

1) довгострокові міжгалузеві і галузеві, інституційні, правові та організаційні заходи щодо запобігання і протидії злочинності, забезпечення захисту особи, суспільства і держави від можливих посягань із додержанням принципів верховенства права та захисту прав людини;

2) стратегічне планування загалом та за окремими напрямками запобігання і протидії злочинності (зокрема, організованій злочинності, кіберзлочинності, катуванню тощо);

3) моніторинг й оцінку стану реалізації державної кримінальної політики шляхом виконання Концепції кримінальної політики.

4. Інформаційна система моніторингу та оцінки стану реалізації державної кримінальної політики включає, зокрема:

1) дані щодо необхідності внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України, відповідних законів у сфері кримінальної юстиції, мету, з якою зазначені зміни вносяться, а також якісні та кількісні показники результатів реалізації таких змін;

2) детальні статистичні дані про результати роботи органів кримінальної юстиції;

3) результати реалізації (виконання) відповідних державних стратегій, концепцій, планів, програм у сфері кримінальної юстиції;

4) звіти керівників органів правопорядку, Генерального прокурора, голів профільних комітетів Верховної Ради України щодо ефективності реалізації державної кримінальної політики.

Стаття 32-2. Національний план із запобігання (превенції) злочинності

1. Національний план із запобігання (превенції) злочинності (далі – Національний план) є видом державної цільової програми.

Національний план складається з урахуванням результатів щорічних аналітичних звітів про стан, структуру, динаміку злочинності та особливості криміногенної обстановки на території держави.

2. Національний план розраховується на три роки.

3. Національний план визначає:

1) загальнонаціональні і регіональні пріоритети щодо запобігання злочинності, цілі й основні напрями державної політики у сфері запобігання (превенції) злочинності;

2) поточні та прогнозовані загрози особі, суспільству і державі від злочинних посягань з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов;

3) основні напрями діяльності держави для убезпечення від злочинних посягань;

4) напрями та завдання реформування й розвитку органів кримінальної юстиції;

5) конкретні заходи, виконавці і строки виконання заходів;

6) ресурси, необхідні для реалізації Національного плану.

4. На підставі Національного плану приймаються щорічні регіональні та місцеві програми запобігання (превенції) злочинності з метою запровадження системи раннього запобігання та прогнозування злочинності.

Стаття 32-3. Координація реалізації Концепції кримінальної політики та Національного плану із запобігання (превенції) злочинності

1. Координація реалізації Концепції кримінальної політики та Національного плану із запобігання (превенції) злочинності здійснюється у

порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

2. При Міністерстві внутрішніх справ України створюється міжвідомча Координаційна рада з питань реалізації кримінальної політики (далі – Координаційна рада) як консультативно-дорадчий орган. Її співголовами за посадами є Міністр внутрішніх справ України, Міністр юстиції України і Генеральний прокурор.

Персональний склад Координаційної ради затверджує Кабінет Міністрів України.

До складу Координаційної ради входять виконавці заходів Національного плану із запобігання (превенції) злочинності, представники юридичних закладів вищої освіти, наукових установ та представники громадянського суспільства (за згодою).

Основними завданнями Координаційної ради є координація дій органів державної влади щодо реалізації Концепції кримінальної політики та виконання заходів Національного плану із запобігання (превенції) злочинності, підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної кримінальної політики (зокрема щодо удосконалення нормативно-правової бази).

3. Керівник (особа, яка виконує його обов'язки) державного органу, органу місцевого самоврядування або іншого суб'єкта, визначеного виконавцем заходів Національного плану із запобігання (превенції) злочинності, несе персональну відповідальність за забезпечення виконання відповідних заходів.

4. Виконавці Національного плану із запобігання (превенції) злочинності щороку до 15 січня та 15 липня подають до Міністерства внутрішніх справ України інформацію про стан виконання передбачених Національним планом заходів.

5. Про результати виконання заходів Національного плану із запобігання (превенції) злочинності Міністерство внутрішніх справ України публічно інформує Кабінет Міністрів України щорічно до 1 лютий, а також оприлюднює ці результати на своєму офіційному вебсайті.

В серпні 2025 року цей законопроект передано Офісу Генерального прокурора.

професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

КРИМІНОЛОГІЧНІ РИЗИКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Українське кримінальне законодавство сьогодні перебуває у стані динамічного розвитку і реформування. Це зумовлено як внутрішніми перетвореннями, так і зовнішніми чинниками. Отже, перед науковою спільнотою та законотворцями стоїть нагальне завдання – провести докорінну реформу національного кримінального, кримінального процесуального та інших галузей законодавства. Це завдання є науково і практично значущим, адже має забезпечити ефективний захист прав людини, зміцнення правопорядку та відповідність права України найкращим сучасним європейським стандартам. Першим та важливим кроком у підготовці оновленого законодавства України стала презентація 8 грудня 2025 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка монографії «Наукова концепція розвитку законодавства України: обґрунтування та прогнозування напрямів правотворчої діяльності», яка є результатом кропіткої спільної роботи понад 90 провідних учених-правників України. У презентованій монографії Розділ 6 «Кримінальне законодавство та законодавство про діяльність органів правопорядку» був підготовлений колективом науковців: Юрієм Бауліним, Василем Шакуном, Анатолієм Степанюком, Анатолієм Музиною, Віталієм Кузнецовим, Миколою Хавронюком, Сергієм Чернявським, Оленою Таран, Євгеном Бодюлом, Михайлом Грібовим, Сергієм Князем¹.

У цій доповіді я, як співавтор цього розділу монографії, зупинюся на аналізі кримінологічних ризиків у кримінальному законодавстві України.

¹ Наукова концепція розвитку законодавства України: обґрунтування та прогнозування напрямів правотворчої діяльності : монографія / за заг. ред. Стефанчука Р. О. та Кузнецової Н. С. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 1060 с.

Актуальність реформ у цій сфері обумовлена кількома ключовими обставинами.

По-перше, чинний Кримінальний кодекс України ухвалений ще у 2001 році і відтоді зазнав сотень змін. Часті та несистемні поправки призвели до фрагментарності та непередбачуваності кримінального закону.

По-друге, повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України змусила у 2022–2024 роках ухвалювати екстрені законодавчі рішення для протидії воєнним злочинам та захисту національної безпеки. У цих умовах особливо гостро постає питання збереження й відновлення національного багатства України – як матеріальних ресурсів, так і людського капіталу. Саме про це йдеться в сучасних дослідженнях, де національне багатство трактується як цілісний об’єкт правової охорони, що включає природні ресурси, інфраструктуру, інтелектуальний і демографічний потенціал держави. Слід також відмітити, що на тлі описаної Дугласом Мюрреєм у відомій книзі «Самознищення Європи: імміграція, ідентичність, іслам» європейської дезорієнтації, українське суспільство в умовах війни, навпаки, консолідувалося навколо чіткого розуміння «хто ми» й «за що воюємо». Це є унікальним ресурсом для реформування законодавства. Зокрема КК має відображати цю ідентичність, та одночасно гарантуючи права всіх осіб, незалежно від походження, віросповідання чи громадянства.

По-третє, стратегічний курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію вимагає привести національне право у відповідність до *acquis communautaire* ЄС, імплементувати міжнародні стандарти у сфері прав людини та протидії злочинності. Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду у 2024 році та подальші зміни до законодавства (введення норм про геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, агресію) яскраво підтверджують цю тенденцію.

По-четверте, війна оголила низку проблем кримінально-правової теорії і практики – особливо щодо відповідальності за міжнародні злочини, а також відшкодування шкоди жертвам – що актуалізувало необхідність комплексного переосмислення підходів у доктрині.

Нарешті, ми маємо врахувати й досвід європейських країн, які в останні десятиліття зіткнулися із глибокими демографічними та міграційними змінами. Досвід частини держав ЄС демонструє, що несвоєчасне й політизоване правове реагування на масову міграцію, відсутність чесної суспільної дискусії й чітких інтеграційних правил можуть призводити до кризи довіри, радикалізації та «самознищення» інституцій. Україна, яка вже сьогодні переживає потужні міграційні процеси і після перемоги може стати привабливим простором для нових хвиль міграції, має шанс не повторити цих помилок, а завчасно вибудувати збалансовану, доказову і гуманістичну правову політику.

Нинішній КК України 2001 р. діє вже понад два десятиліття і зазнав надзвичайно великої кількості змін (понад 1500 поправок станом на жовтень 2025 р.). Багато нових законів набували чинності одразу після опублікування, не залишаючи часу громадськості ознайомитися з ними. Така ситуація підриває передбачуваність і зрозумілість кримінального закону: постійні несистемні правки порушують принцип правової визначеності.

До того ж, у КК відсутній єдиний глосарій і узгодженість термінології, натомість широко використовуються нечіткі оціночні поняття на кшталт «істотна шкода», «значна шкода», «грубе порушення», «особлива зухвалість» тощо. Ця термінологія створює не лише проблеми для юридичної визначеності, а й ризики віктимологічного характеру: від того, як буде «прочитано» й витлумачено таке оціночне поняття, прямо залежить, чи буде конкретна особа визнана потерпілою, який обсяг захисту вона отримає, чи не стане вона жертвою вторинної віктимізації. Сучасні підходи лінгвістичної віктимології справедливо наголошують: мова закону формує соціальний і правовий образ жертви, а нечіткість і надмірна емоційність формулювань відкриває шлях до вибіркового застосування права. Тому рекодифікація КК має включати не лише перегляд складів кримінальних правопорушень, а й глибоку термінологічну ревізію з урахуванням лінгвістичних і віктимологічних досліджень.

Також законодавець у змінах до КК України та КПК не завжди обґрунтовано використовує запозичення з інших мов, особливо з англійської. Наприклад, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 р. запропонував новий термін «булінг», а Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» таке поняття як мобінг. Слід пригадати слова відомого мовознавця Святослава Караванського, що «толеруючи деякі англійські слова в нашій мові, ми не можемо допускати заміни наших цілком нормальних і цілком рівнозначних слів англіцизмами. І англо-український суржик – це те саме зло, як московсько-український суржик чи польсько-український суржик, який ми з вами подолали».

Усе це породжує різне трактування норм і вибіркове застосування закону в аналогічних ситуаціях: одних осіб притягають до відповідальності, інших – ні. Вибірковість, підживлювана корупцією чи службовою недбалістю, підриває довіру суспільства до правоохоронної та судової систем і держави в цілому. Таким чином, вже на концептуальному рівні вимога очевидна: кримінальний закон має бути ясним, чітким, стабільним і захищеним від непередбачених змін.

Важливо також розуміти, що кримінально-правові норми повинні розглядатися як *ultima ratio* – крайній захід реагування на суспільно небезпечні явища. Тобто перед тим, як встановлювати кримінальну відповідальність за певне діяння, слід використати потенціал інших галузей права (адміністративного, цивільного тощо). В Україні ж тривалий час спостерігалася протилежна тенденція: кримінальний закон політиками розглядався як універсальний інструмент вирішення будь-яких соціальних проблем. В результаті з'явилося багато випадків дублювання норм КК та інших кодексів. Це породжує правову невизначеність: незрозуміло, який саме закон застосувати, і виникає ризик подвійного притягнення до відповідальності, що заборонено Конституцією. Такі колізії затягують розслідування і судовий розгляд, дозволяючи винним особам уникати покарання через прогалини у законі. Для розв'язання цієї проблеми потрібно одночасно ухвалити новий Кримінальний кодекс та новий Кодекс про адміністративні проступки, узгодивши їх між собою, і вилучити з КК всі норми про діяння, які належать до адміністративної чи дисциплінарної юрисдикції.

Також слід наголосити на тому, що в останні роки кримінальне законодавство інтенсивно оновлюється у відповідь на воєнні виклики. Україна ратифікувала Римський статут МКС (21.08.2024) і вже у жовтні 2024 року були прийняті закони, якими норми КК та КПК узгоджено зі Статутом МКС – фактично запроваджено механізми притягнення до відповідальності за геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та агресію за міжнародними стандартами. Також у 2022–2023 рр. кримінальний закон доповнено новими статтями про колабораційну діяльність, мародерство, диверсії тощо – ці зміни прямо диктувалися умовами війни. Однак загалом кримінально-правова наука ще «заборгувала» глибокі дослідження на цю тематику, і багато положень чинного КК досі не узгоджені з міжнародними зобов'язаннями України. Подекуди норми КК прямо суперечать ратифікованим Україною договорам (наприклад, Конвенції ООН проти корупції, Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності). Україна досі не імplementувала низку європейських конвенцій (про компенсацію жертвам злочинів, щодо торгівлі органами, про екологічні злочини тощо), хоча й підписала їх. Норми КК як країни-кандидата в ЄС ще не повністю адаптовані до вимог директив ЄС та практики Суду ЄС. Деякі положення щодо злочинів проти основ національної безпеки і міжнародного правопорядку застаріли і не враховують сучасної глобальної безпекової кризи.

Окремо постають питання, пов'язані з післявоєнною реінтеграцією та відновленням: доведеться вирішувати проблему відповідальності осіб, які порушували закон на окупованих територіях (можливі акти амністії чи помилування для деяких категорій правопорушників, які діяли під примусом обставин війни), а також питання матеріальної відповідальності держави-агресора за шкоду, заподіяну війною (закон про репарації та компенсації з боку росії і білорусі). Хоч ці ініціативи виходять за межі власне кримінального права, вони тісно пов'язані з ним і відображають комплексний підхід до післявоєнного правосуддя та відновлення справедливості. До цього комплексу неминуче приєднуються й міграційні процеси: повернення мільйонів громадян України, які вимушено виїхали за кордон, внутрішня міграція, а також потенційна імміграція іноземних працівників. Досвід Європи, описаний Дугласом Мюрреєм, свідчить: коли

емоції, страхи й політична доцільність витісняють емпіричні дослідження, система права починає реагувати або надмірною каральністю, або небезпечною поблажливістю. Україна повинна уникнути обох крайнощів. Водночас сучасні дослідження Харіса Кубріна та Марка Ліпсі, які за 2026 рік отримали найпрестижнішу нагороду у світі в галузі кримінології – «Стокгольмську премію з кримінології», показують: сама по собі міграція не є автоматичним каталізатором злочинності; багато в чому ризики визначаються умовами інтеграції, правовим статусом і соціальною політикою держави.

Отже, у процесі рекодифікації та реформування законодавства про діяльність органів правопорядку необхідно завчасно передбачити: прозорі й справедливі правила правового статусу мігрантів; запобіжники від формування «паралельних» правових порядків і криміналізованих анклавів; ефективні механізми протидії кримінальним правопорушенням на ґрунті ненависті та дискримінації; інструменти захисту національного багатства України – як матеріального, так і людського.

Усі ці елементи, за справедливим висновком Харіса Кубріна та Марка Ліпсі, мають бути інтегровані в єдину стратегію кримінальної політики, що спирається на науку, а не на емоції, а ефективність втручань визначається не суворістю покарання, а правильним підходом до ресоціалізації та контекстним аналізом ризиків.

Загалом, накопичені недоліки чинного КК, актуальні виклики (передусім війна) та курс на Європу обумовлюють необхідність рекодифікації – створення нового, цілісного і сучасного Кримінального кодексу України. Підготовка до цього вже фактично розпочалася як у наукових колах, так і на законодавчому рівні.

Підготовлений проект нового Кримінального кодексу, побудований на сучасних європейських цінностях, людиноцентризмі та верховенстві права. Розробники заклали в основу такі базові ідеї:

- Недопустимість свавільного втручання держави у права і свободи людини. Держава не карає там, де немає нагальної суспільної потреби. КК чітко визначає підстави та межі відповідальності, запобігаючи необґрунтованій кримі-

налізації поведінки. Сучасні кримінологічні дослідження переконливо доводять: підвищення суворості санкцій само по собі не гарантує ні зниження рівня злочинності, ні скорочення рецидиву. Натомість ефективною є доказово верифікована політика, що спирається на емпіричні дані: аналіз реального зв'язку між певними соціальними явищами (зокрема міграцією) та злочинністю, оцінку результативності програм ресоціалізації, пробації, відновного правосуддя. Проект нового КК дає можливість побудувати саме таку – науково обґрунтовану – кримінальну політику, де криміналізація і декриміналізація ґрунтуються не на політичних страхах, а на перевірених даних і раціональних прогнозах ризиків.

- Справедлива кримінальна відповідальність за посягання на найважливіші цінності. Проект окреслює чотири головні об'єкти охорони: людину, суспільство, державу і міжнародний правопорядок. Лише посягання на них визначаються як злочини чи провини. Таким чином законодавець визначив пріоритетні блага, заради захисту яких вводиться кримінальна відповідальність.

- Пріоритет прав потерпілого та його активна роль у правосудді. Якщо в чинному КК потерпілий є радше пасивним об'єктом захисту, то новий проект суттєво підсилює положення про потерпілого. Йдеться не лише про формальне закріплення його прав, а й про переорієнтацію всієї логіки кримінальної політики на мінімізацію віктимізації – як первинної, так і вторинної. Віктимологічні підходи, розроблені в сучасній вітчизняній науці, підкреслюють: жертва не повинна «розчинятися» в абстракції «інтересів суспільства»; її голос, досвід травми та потреби відновлення мають бути реально враховані і на стадії криміналізації, і на стадії правозастосування. Окремий вимір тут – лінгвістична віктимологія, яка звертає увагу на те, як мова процесуальних документів, судових рішень, медіа-дискурсу впливає на гідність і становище потерпілих. Відповідно, проект нового КК і пов'язані зміни до КПК повинні сприяти формуванню такої правової й професійної комунікації, яка не принижує жертв, не перекладає на них провину і не відтворює небезпечних стереотипів.

У проекті також запроваджено прогресивну шкалу тяжкості правопорушень і типову систему санкцій, впроваджено нові інститути (правила кваліфі-

кації, адаптацію законодавства до режиму воєнного стану тощо). Проект є результатом багаторічної наукової роботи і практичного досвіду провідних криміналістів країни.

Підсумовуючи сказане, вважаємо, що реформування матеріального кримінального права України має здійснюватися одночасно у двох взаємопов'язаних напрямках.

Перший – європеїзація кримінального законодавства: адаптація до стандартів ЄС, імплементація міжнародних конвенцій, гармонізація з практикою Європейського Союзу у сфері свободи, безпеки і правосуддя.

Другий – урахування унікального воєнного досвіду: внесення змін з огляду на реалії війни та потреби повоєнного суспільства. Поєднання цих двох напрямів має знайти відображення і в новій редакції КК, і в суміжних законах. У результаті Україна отримає сучасне кримінальне право, що відповідає і міжнародним зобов'язанням держави, і стратегічним потребам українського суспільства.

Розглянувши основні положення реформування кримінального законодавства та законодавства про діяльність органів правопорядку – можна зробити низку узагальнених висновків.

По-перше, українське законодавство нині знаходиться на порозі великих змін. Тому реформа законодавства є назрілою і виправданою з огляду на такі фактори:

- Гуманістичні та правозахисні цілі. Нове законодавство має повніше враховувати права людини, ставити в центр уваги потерпілого, забезпечити справедливе поводження з обвинуваченими, усунути можливості свавілля і вибіркового правосуддя. Повага до гідності кожної особи і верховенство права – базові орієнтири реформи.

- Європейська інтеграція. Реформа є необхідною умовою наближення України до членства в ЄС. Кримінальне право повинне бути гармонізоване з *acquis* ЄС: як в частині визначення злочинів, так і в частині процедурних гарантій.

•Воєнні виклики та післявоєнне відновлення. Кримінальне законодавство має відповідати умовам війни і забезпечувати невідворотність покарання за воєнні злочини та кримінальні правопорушення проти нацбезпеки, водночас дотримуючись норм міжнародного гуманітарного права. Після справедливого миру постануть завдання перехідного правосуддя: можливо, програми амністії чи помилування для частини правопорушників, реабілітація жертв, відшкодування збитків – правова система повинна бути готова гнучко і справедливо це реалізувати.

Потребу захисту національного багатства України. Усі війни починаються з метою захопити національне багатство іншої країни. І російсько-українська війна завершиться, сподіваюся нашою швидкою Перемогою, і при цьому стає важливим розробити, з позиції публічного законодавства, механізм відшкодування Україні колосальних втрат національного багатства. Також у повоєнний період кримінальне право стане інструментом захисту національного багатства від розкрадання та корупції під час відбудови країни, що є надзвичайно актуальним.

Все це свідчить, що наявні і політична воля, і суспільний запит на реформу законодавства. Адже сучасне українське суспільство хоче жити в державі, де з одного боку панують безпека і справедливість (злочинці невідворотно покарані, рівень злочинності під контролем), а з іншого – права кожної людини захищені від свавілля влади. Саме таку рівновагу – ефективна протидія злочинності при одночасному гарантуванні прав людини – і має забезпечити комплексна реформа законодавства України.

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
заслужений юрист України

ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ТА СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

В сучасних реаліях війни процеси технологізації та діджиталізації суспільства визначають основні тенденції, стратегічні цілі та пріоритетні напрями розвитку держави. Це в повній мірі стосується і України, яка обрала європейський вектор розвитку [1, с. 108-119]. Сьогодні такі процеси є об'єктивними, неминучими, інноваційними, їх зупинити неможливо, адже вони є відображенням об'єктивних вимог, що висуваються науково-технічним та соціальним прогресом [2, с. 285]. Вони впливають на усі сфери діяльності суспільства, у тому числі й на діяльність органів кримінальної юстиції, юридичну науку, криміналістику щодо формування оптимальної моделі та стратегії протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів.

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, віртуальні активи стали інструментом, який активно використовується в розвідувально-підривній і диверсійно-терористичній діяльності ворога. Поява технологій Blockchain та заснованих на таких технологіях криптовалютних платіжних систем істотно змінює процес та методи протидії злочинності. Трансформуються форми злочинності, наприклад, вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом віртуальних активів, використанням блокчейн-технологій, скоєння злочинів у безпековій та оборонній сфері, у сфері корупції, з'являються нові види неправомірної вигоди, оновлюються методи легалізації злочинних доходів із використанням технологій блокчейну [3, с. 205-211].

Водночас, як будь-який соціальний процес, використання новітніх технологій, у тому числі і поширення криптовалюти та технології Blockchain має діалектичні наслідки. З одного боку, криптовалюти стали новим інструментом злочинців і значного поширення набули вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів та блокчейн-технологій. З іншого — наявність у відкритому доступі всієї бази даних транзакцій у системі криптовалюти дає можливість правоохоронцям застосовувати інноваційні методи та інструменти боротьби зі злочинністю.

На сьогодні, на жаль, чинне законодавство не має єдності у формуванні теоретико-правових засад функціонування ринку віртуальних активів, що обумовлює колізійність нормативно-правового регулювання їх правового статусу та правовідносин, пов'язаних із віртуальними активами. Більше того, за таких обставин постає необхідність у розробленні, формуванні та пропонуванні оптимальних моделей та ефективної криміналістичної стратегії протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів.

Інновації у криміналістиці та судовій експертизі тісно пов'язані із активізацією використання новітніх засобів, методів та технологій. Серед них особливе місце займають цифрові технології, штучний інтелект, у тому числі й технології блокчейн. В реаліях сьогодення у правозастосовній практиці існує низка проблем з якими стикаються органи кримінальної юстиції. Передусім, це складнощі у збиранні цифрових доказів, специфіка роботи із цифровими слідами, врахування та запровадження міжнародних стандартів у досудовому розслідуванні, судовому розгляді, судовій експертизі та криміналістиці.

Безумовно, що такі загрози і виклики потребують розроблення та пропонування інноваційних підходів протидії сучасній злочинності, модернізації і оновлення системи органів кримінальної юстиції до сучасних умов та глобальних загроз XXI століття, спрямованих на забезпечення безпеки та обороноздатності України, вирішення проблем. Реалії сьогодення визначають сучасні тенденції розвитку юридичної науки, у тому числі й криміналістики щодо формування перспективних інноваційних напрямків застосування криміналістичних знань у контексті розроблення і пропонування оптимальної моделі та стратегії

протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів. Дослідження цих проблем відіграє важливу роль у формування оптимальної моделі та криміналістичної стратегії протидії такогоо різновиду злочинної діяльності.

За останні роки технологія блокчейну стрімко набула популярності, особливо у сфері криптовалют. Зростання популярності віртуальних активів, криптовалют призвело до збільшення випадків їх використання для вчинення злочинної діяльності (шахрайства, відмивання грошей та фінансування тероризму). Анонімність та децентралізація, притаманні блокчейнам, створюють значні виклики для правоохоронних органів. У цьому контексті криміналістика відіграє вирішальну роль у підтримці цілісності та безпеки фінансових систем.

Кримінальні правопорушення, пов'язані із використанням віртуальних активів, мають високий ступінь латентності, складну доказову базу та потребують спеціальних знань у сфері інформаційних технологій, економіки та фінансового моніторингу. У практиці розслідування через відсутність усталених процесуальних механізмів і нормативно визначених процедур щодо виявлення, ідентифікації, фіксації, арешту та конфіскації віртуальних активів у межах кримінального провадження виникають труднощі з їх виявленням, встановленням походження віртуальних активів, отриманих або пов'язаних з протиправною діяльністю, відстеженням руху віртуальних активів та їх місцезнаходження для подальшого блокування та конфіскації, встановленням осіб причетних до незаконного використання криптовалют тощо.

Очевидно, що така кількість судових рішень є вкрай незначною і сама по собі не може свідчити про значний рівень використання криптовалюти злочинцями в Україні. Водночас, актуальні експертні дослідження свідчать про те, що рівень використання криптовалюти у національному сегменті злочинності є значним. Відповідно до *The Chainalysis 2024 Crypto Crime Repor* [4], Україна посідає третє місце за обсягом транзакцій на електронні гаманці, асоційовані з інтернет-магазинами наркотиків, які функціонують в darknet.

Формування оптимальної моделі протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів потребує в комплексного підходу, що поєднує сучасні кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні теорії, міжнародний

досвід та інноваційні технології, базуючись на системній профілактиці, стратегічному плануванні, координації зусиль правоохоронців та прогнозуванні, а також на цифровізації, технологізації та гуманізації суспільства та держави у сфері антикримінальної політики України. Ключові напрямки включають профілактику (кримінологічну, криміналістичну) у сфері незаконного обігу віртуальних активів на ранніх стадіях, використання цифрових та інформаційних технологій, а також удосконалення комплексних методик виявлення та розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із використанням віртуальних активів. Така оптимальна модель протидії злочинності має враховувати міжнародний досвід у цій сфері, зокрема вивчення та адаптація успішних моделей протидії злочинності у світі (наприклад, електронний моніторинг у США, процеси технологізації в Європі та ін.).

Ключовими компонентами оптимальної моделі та стратегії протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів є: 1) *системність та комплексність*, що передбачає перехід від реактивних заходів до проактивної профілактики, що охоплює соціальні, економічні та правові аспекти; 2) *превентивна спрямованість*, що означає концентрація головного акценту на виявленні та усуненні причин злочинності на ранніх стадіях, а не лише на етапі їх розслідування, судового розгляду та покаранні; 3) *інформаційне та технологічне забезпечення*, що передбачає активне застосування сучасних систем обліку, ідентифікації (наприклад, ДНК-аналіз, дактилоскопія, балістика) та контролю (лазерні технології) та ін.; 4) *прогнозування злочинності і стратегічне планування боротьби із злочинністю*, що включає прогнозування та аналіз злочинності, аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, криміногенних ризиків, загроз та тенденцій злочинності і на цій підставі розроблення стратегії протидії злочинності; 5) оновлення доктрини та кримінально-правової, кримінально-процесуальної і криміналістичної політики протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів, що передбачає розроблення сучасної кримінально-правової, кримінально-процесуальної та криміналістичної доктрини та антикримінальної політики, яка буде адекватної потребам суспільства та сучасним вимогам практики.

Врахування цих елементів формують єдиний підхід, спрямований на захист прав людини, суспільства, держави від злочинних посягань у цій сфері. Формування такої моделі є безперервним процесом, що вимагає наукових досліджень, практичного впровадження та постійної адаптації до мінливих умов. Важливим є дослідження ролі прогнозування тенденцій злочинності у формуванні криміналістичної стратегії України.

Вагомим є зв'язок розроблення та пропонування оптимальних моделей, врахування ролі і значення прогнозування тенденцій злочинності у формуванні криміналістичної стратегії України, у тому числі й у протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів, власне у контексті формування криміналістичної стратегії.

По-перше, перспективи розроблення і формування оптимальних моделей протидії злочинності, використання інноваційних криміналістичних технологій і засобів у кримінальному провадженні, судовій експертизі передусім обумовлені особливостями кримінально-правової політики держави [5, с. 286-289].

По-друге, криміналістична стратегія за своїм змістом є різновидом стратегічного планування і має окреслювати шляхи, напрями й механізми реалізації державної політики у контексті формування оптимальної моделі та стратегії протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів.

По-третє, виокремлення стратегії у структурі досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням віртуальних активів, є недоцільним, оскільки стратегія передбачає загальний і недеталізований план цієї діяльності (тоді як досудове розслідування є окремим та передбачає чітке планування) і охоплює значний період часу (десятиріччя), тоді як досудове розслідування (за загальним правилом) обмежено двома місяцями [6, с. 566]. Саме тому криміналістична стратегія не може існувати в межах окремого кримінального провадження або оперативно-розшукової справи, оскільки вона є структурним компонентом кримінально-правової політики держави [7], тобто мова йде про формування оптимальної стратегії протидії злочинності.

Формування криміналістичної стратегії в умовах цифрових технологій, а також протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів пот-

ребує адаптації традиційних криміналістичних принципів та інноваційних методів, засобів і технологій до реалій цифрового середовища, включно з упровадженням міжнародних і європейських стандартів щодо застосування цифрових інструментів для збирання, аналізування та зберігання цифрової інформації [8]. Це передбачає розвиток нових техніко-, тактико- і методико-криміналістичних прийомів, методів та засобів ефективної роботи із цифровими слідами, розслідування незаконного обігу віртуальних активів. До того ж важливим напрямом є вдосконалення та розроблення новітніх засобів для роботи із цифровими доказами, а також створення комплексних криміналістичних методик розслідування таких видів кримінальних правопорушень.

Таким чином, формування оптимальної моделі протидії злочинності вимагає системного підходу, що поєднує кримінологічну та криміналістичну профілактику, інструменти кримінального аналізу, виявлення злочинної діяльності (засоби, технології, координація), техніко- тактико- і методико-криміналістичні засоби і технології, міжнародний досвід, а формування стратегії має ґрунтуватися на антикримінальній політиці, що враховує прогнозування, ризики та участь суспільства, аби забезпечити системність, адекватність та гуманізм у боротьбі зі злочинністю в умовах сучасних загроз.

Список використаних джерел

1. Авдєєва Г. К. Технологізація криміналістики і судової експертизи: сутність і роль у судочинстві. Питання боротьби зі злочинністю. 2025, 1, 49. С. 108-119.
2. Shevchuk V. Digitalization and technologization of criminalistics and forensic examination: modern problems and prospects. Modern science: trends, challenges, solutions. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. (August 21-23, 2025). Liverpool, United Kingdom. 2025. Pp. 283-290.
3. Шевчук В. М., Шарпацька В. М. Роль блокчейн-технологій у збиранні цифрових доказів та протидії злочинності у сфері незаконного обігу віртуальних активів. Криміналістика та судова експертиза в дослідженнях молодих науковців : зб. матеріалів наук.-практ. конф., м. Харків, 29 трав. 2025 р.; Нац. юрид.

ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. криміналістики; Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2025. С. 205-211.

4. Crypto Crime Trends from Chainalysis, 2024
<https://www.chainalysis.com/blog/2024-crypto-crime-report-introduction/>

5. Textbook of Criminalistics. Vol. I: General Theory / ed. by H. Malevski, V. Shepitko. Kharkiv, 2016. 488 p.

6. Шевчук В. М. Інноваційні цифрові технології у криміналістиці та судовій експертизі: виклики сьогодення і перспективи формування криміналістичної стратегії. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : матеріали міжн. наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті видатного вченого Владислава Федоренка (15 жов. 2025 р., м. Харків). Харків, 2025. С. 563–567.

7. Затенацький Д.В. Роль криміналістичної стратегії в розслідуванні воєнних злочинів в Україні. Сучасні реалії протидії воєнним злочинам: набутий досвід та погляд в майбутнє: матеріали панельної дискусії VII Харківського Міжн. юрид. форуму 25 вересня 2023 року. Київ : Алерта, 2023. С. 33-38.

8. Берназ В. Д., Берназ П. В. Криміналістична стратегія як наукова категорія. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 44. С. 28-32.

Наукове видання

«Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі»

Збірник матеріалів

Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Харків, 18 грудня 2025 р.)

(Частина 1)

Відповідальний за випуск О. В. Таволжанський
Коректор С. С. Сальчук
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до поширення
через мережу Інтернет 12.01.2026 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 10,36. Обл.-вид. арк. 10,25 Зам. № 1201/1

Оригінал-макет виготовлено видавництвом «Юрайт»
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.)